

Bevezetés	4
1. Gazdasági és társadalmi változások 1867 után Magyarországon	12
1.1. A magyar gazdaság helyzete a kiegyezés után	12
1.2. A jogszabályi környezet hatása a nyomdaalapításokra	15
1.2.1. Az ipartörvények	15
1.2.2. A sajtótörvény hatása a nyomdaalapításra	19
1.2.3. A kötelespéldányok szabályozása	22
1.3. Az I. világháború és a gazdasági világválság hatásai	26
1.4. A nyomdatechnika fejlődése	28
1.5. Iparoktatás	32
1.6. A szecesszió hatása a könyvnyomtatásra	36
2. Szabolcs vármegye története, gazdasági, kulturális helyzete.....	41
2.1. Szabolcs vármegye történetének rövid áttekintése	41
2.2. Szabolcs vármegye gazdasági, társadalmi életének változásai 1867 után	42
3. Szabolcs vármegyei lapok és nyomdái.....	49
4. Nyíregyháza és nyomdái.....	64
4.1. Nyíregyháza története	64
4.2. Nyíregyháza nyomdái	67
4.2.1. Dobay Sándor nyomdája	67
4.2.2. Maurer Károly nyomdája	68
4.2.3. Piringer és Jóba nyomda.....	70
4.2.4. A Jóba nyomda	72
4.2.4.1. A Jóba nyomda történetének kezdetei 1884-1906.....	72
4.2.4.2. A Jóba nyomda története 1907-1918 között.....	77
4.2.4.3. A Jóba nyomda története 1919-1933 között.....	82
4.2.5. Piringer nyomda	86
4.2.6. Mikecz Józsefné nyomdája.....	89
4.2.7. Kalina József nyomdája.....	90
4.2.8. Nagy Mór és Nagy Mórné nyomdája	90
4.2.9. Bessenyei-nyomda (Sebők Ede).....	90
4.2.10. Tóth és társa nyomda.....	91
4.2.11. Klafter Ignác nyomdája	92
4.2.12. Nagy József nyomdája.....	96
4.2.13. Merkur Nyomdaüzem.....	97
4.2.14. Nágler könyvnyomda	106

4.2.15. Burger Béla Könyvnyomda	107
4.2.16. Wohlberg Jakab nyomdája	108
4.2.17. Fülep Lajos nyomdája	109
4.2.18. Kéty Géza nyomdája.....	109
4.2.19. Venkovits K. Lajos nyomdája	111
5. Kisvárdai és nyomdái	115
5.1. Kisvárdai története.....	115
5.2. Berger Ignác nyomdája.....	116
5.3. Klein Gyula nyomdája.....	120
5.4. Preisz Vilmos nyomdája.....	123
5.5. Weisz Béla nyomdája	125
5.6. Dankó Sámuel nyomdája.....	126
5.7. Zombori János és Kovács Lajos nyomdája	127
6. Nagykálló és nyomdái.....	129
6.1. Nagykálló története	129
6.2. Sarkady József nyomdája	130
6.3. Csendes és társa nyomdája	131
6.4. Bárány József könyvnyomdája.....	132
7. Nyírbátor és nyomdái	134
7.1. Nyírbátor története.....	134
7.2. Friedmann Lipót nyomdája	136
7.3. Klein József könyvnyomda	137
7.4. Weisz Imre nyomdája.....	138
7.5. Keszler Izidor nyomdája.....	138
7.6. Fohn Adolf nyomdája.....	138
7.7. Steinberger Lipót nyomdája	140
8. Kisebbségi települések nyomdái.....	142
8.1. Balkány	142
8.2. Büdöszentmihály.....	143
8.3. Mándok	145
8.4. Nyírmada.....	146
8.5. Polgár	147
8.6. Tiszalök	148
8.7. Újfehértó	149

9.	A nyomdászok helyzete, életkörülményei	151
10.	Összegzés.....	157
11.	Forrás és irodalomjegyzék	161
12.	Mellékletek	167

Bevezetés

Mindig érdeklődve vettem kezembe egy elmúlt évtizedekben, esetleg még régebben készült könyvet, újságot. Árulkodnak a korról, akkor élt emberekről, életükről. Fokozottabban keltik fel figyelmét a történelemmel, irodalommal foglalkozó, helyismeret iránt érdeklődő könyvtárosnak a városában megjelent munkák, születésük mozzanatai, ezek városunk történetének részei. Milyen körülmények hozták létre a sajtótermékeket? Kik publikálták? Kik és hogyan alapítottak nyomdát? Kik voltak a megrendelők, milyen kívánalmaik lehettek, kiknek szánták termékeiket? Hogyan sikerült a nyomdáknak talpon maradni, és milyen körülmények okozták megszűnésüket? Az ipartörténet sajátos területe a nyomdatörténet, mely a művelődéstörténettel is szoros kapcsolatban áll.

Nyíregyháza történetéről az elmúlt években szép számban jelentek meg munkák elsősorban történészek, de irodalmárok, nyelvészek, levéltárosok és könyvtárosok tollából is. Egy-egy terület, időszak feldolgozása született meg. Sajnálatos módon az átfogó összegzés még hiányzik. A történész Takács Péter, mint számszerű adatot, a századfordulón Nyíregyházán meghonosodó mesterségek között sorolja fel a nyomdászatot.¹

Az irodalomtörténész Margócsy József emlékei felől közelít.² Alapos térképet rajzol a város nevezetes, vagy valamilyen szempontból érdekes épületeiről, tereiről, utcáiról, irodalmi emlékhelyeiről. Itt olvashatunk arról, hogy mely házakban működtek nyomdák.³

Láczay Magdolna könyvtáros-levéltáros egy-egy évforduló kapcsán emlékezett meg néhány nyomdász-személyiségről, életükről, családjukról.⁴

Mondható, hogy ezeknek a munkáknak az olvasása után és könyvtáros hivatásom révén Dr. Voit Krisztina tanárnő indíttatására tűztem ki céloomul, hogy várostörténetünk

¹Takács Péter: A polgárosodás útján 1848-1918. In: Nyíregyháza története. Szerk. Cserevnyák László és Mező András. Nyh., 1987. 127. p.

²Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák. 4. Újabb híradások a régi Nyíregyháza életéből. Nyh., 1997. 5. p.

³Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák. 2. Újabb fejezetek a régi Nyíregyháza életéből. Nyh., 1986. 72-74. p.

⁴Láczay Magdolna: Sorsok a múltunkból. Nyh., 1988. 198-199. p.

e területén végzek kutatásokat. Kutatásom kezdetén a kiindulópontot Farkas Margit sajtóbibliográfiája adta.⁵ Időközben a nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei Könyvtár gondozásában, László Gézáné összeállításában 2002-ben elkészült a Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén megjelent sajtótermékek bibliográfiája.⁶ Ez újabb adatokat adott a kutatáshoz.

A Móricz Zsigmond Megyei Könyvtárban folynak munkálatok a századfordulón megjelent hírlapok feltárására, de a Nyírvidék⁷ feltárása nem jutott olyan formába, hogy amikor a Jóba nyomda történetére vonatkozó adatokat gyűjtöttem (1990-1992) használhassam, így az évfolyamok módszeres áttanulmányozására volt szükségem. Ma már számítógépes adatbázis segíti a kutatást.

A nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskolán Kriveczky Béla foglalkozott Kisvárdai ipartörténetével. A Hársfalvi Péter emlékére megjelent könyvben tanulmánya leginkább a sajtótörténeti és nyomdászattal foglalkozó kutatások hiányára hívta föl a figyelmet.⁸

1990-1992-ben végzett kutatásaim eredménye az ELTE Könyvtártudományi Tanszékén sikeresen védett szakdolgozat, Dr. Voit Krisztina egyetemi docens témavezetésével. A Nyíregyházán 1950 előtt leghosszabb ideig működő, kiadványait tekintve legtermékenyebb, legtöbb alkalmazottat foglalkoztató, Szabolcs vármegyében is kiemelkedő szerepet játszó Jóba nyomda történetét dolgoztam fel. A Jóba családban az Elek név és a nyomdász mesterség tisztelete három generáción keresztül apáról fiúra szállt. A nyomda kiadványaival a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárban „címleíróként” már találkoztam. Dr. Voit Krisztina tanárnő irányította arra figyelmemet, hogy milyen fontos lenne a történeti kutatás, a kiadványok összegyűjtése.

Azóta változó intenzitással, de szinte folyamatosan foglalkoztam a témával. A doktori képzésbe Nyíregyháza nyomdatörténetének kutatásával jelentkeztem. Témavezetőm javaslatára Szabolcs vármegyére tágitottam az anyaggyűjtést. Ezzel kijelöltem vizsgálódásom földrajzi és időbeli határait. A Jóba nyomda kutatásánál nagyban segítette az anyaggyűjtést, hogy ha nyomdakönyvek nem is álltak rendelkezésemre, de a Nyírvidék és a nyomda kiadványai dokumentálták a nyomda

⁵ Farkas Margit: Szabolcs-Szatmár megye sajtóbibliográfiája 1867-1969. Nyh., 1969. 67 p.

⁶ László Gézáné: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye (a történelmi Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyék) sajtóbibliográfiája. Nyh., 2002. 523, [6] p.

⁷ Ua. 237-240. p.

⁸ Kriveczky Béla: Kisvárdai nyomdaipara és sajtótermékei 1866 - 1946 között. In: Emlékkönyv Hársfalvi Péter születésének hatvanadik évfordulójára. Szerk. Cserenyák László. Nyh., 1989. 209 -210. p.

történetét. A korszak többi, kisebb nyomdájánál, vagy nyomdának alig nevezhető nyomtatással is foglalkozó papírkereskedés adatait nehezebb volt összegyűjteni. A „hólabda” módszer folyamatosan bővítette a névsort. Témavezetőim javaslatára kiemeltém azokat a nyomdászokat, nyomdákat, ahol könyvet, időszaki kiadványt, a település szempontjából fontos nyomdaterméket készítettek. 2010 őszétől témavezetőm Barátné dr. Hajdu Ágnes.

A dualizmus fél évszázada a magyarországi ipar kibontakozásának időszaka. Az 1867-es kiegyezéssel a kapitalista fejlődés könnyebbé vált, felgyorsult. Kisebb - nagyobb nyomdai üzemek tömeges alakulásának lehetünk tanúi a fővárosban és vidéken egyaránt. A sajtó születése és terjedése a polgárság megnövekedett gazdasági - társadalmi erejének következménye, igényei és lehetőségei megváltoztatásának egyik legszembetűnőbb mutatója.⁹ Ezért választottam kutatásom kiindulópontjául ezt a történelmi fordulópontot. A vármegyék, mint közigazgatási egységek 1950-ig léteztek, ezek a vizsgált időszak földrajzi határait, megszűnésük a vizsgált időszak végét is jelentik.

Nyíregyházát az ipari, kereskedelmi és kulturális tényezők összetalálkozása tette a megye politikai, és társadalmi életének központjává. A város fejlődése, a polgárosodás, a tájékoztatás szükségessége életre hívta a különböző sajtótermékeket és az előállító nyomdákat. A helyi sajtóorgánumok tükrözik a városok szellemiségét.¹⁰ A kiegyezés után egyre több lap indul útjára, hogy a szabad szellemet, művelődést, kereskedelmet, ipart szolgálják.¹¹

Az első szabolcsi újság 1867-ben jelent meg *A Nyír* címen, amit még Debrecenben nyomtattak. Dobay Sándor 1870-ben indította *Nyíri közlöny* címen lapját, amely az általa alapított nyomdából került ki és működött az 1870-es, 1880-as években. 1873-ban Maurer Károly megalakította Nyíregyházán a második nyomdát.

1879-ben Piringer János és Jóba Elek együtt indítottak nyomdát. A társaság 1884-ben felbomlott, Piringer és Jóba kettéváltak, önállóan folytatták az ipart. A Jóba nyomda és család történetével foglalkoztam, tártam fel a levéltári anyagot és gyűjtöttem

⁹ Magyarország története 6/2.1848 -1890. Főszerk. Kovács Endre, szerk. Katus László. Bp., 1979. 1013-1020. p.

¹⁰ Magyarország vármegyei és városai. Szabolcs vármegye. Szerk. Borovszky Samu. Bp., 1901. 118. p.

¹¹ Lásd Farkas Margit

nyomdatermékeiket. A Jóba nyomda 1933-ig működött.¹² Piringerek 1905-ig folytatták tevékenységüket. Feldolgozatlan maradt még e korszakban működő cégek története, amelynek száma nem csekély, vidéki nyomdák viszonylatában igen jelentős.

A nyomdák és tulajdonosaik nevét a Nyomdász évkönyv és útikalauz statisztikai összefoglalásának segítségével állítottam össze.¹³ E mellett több forrást is ellenőriztem, mert a korabeli kimutatások egymásnak ellentmondó adatokat is tartalmaznak. A vizsgált korszakban működő nyomdák számbavételekor figyelemmel voltam a korszak szakmai és érdekvédelmi folyóiratainak adataira. Azért, hogy minél teljesebb és pontosabb képet kapjak, a levéltárakban az ipar-, adó- és illeték-, valamint a kereskedelmi és iparkamarai bejelentéseket is vizsgáltam.

A magyar alkotmányosság 1867-es helyreállítását követően Andrássy Gyula gróf miniszterelnök terjesztette 1868. március 30-án a képviselőház elé a kereskedelmi és iparkamarákról szóló törvényjavaslatot. Az 1868. évi VI. törvénycikk a kereskedelmi és iparkamarákról megtartotta az általános és kötelező érdekképviselő elvét, kimondta a kötelező regisztrációt, a kereskedelem és az ipar együttes képviselőjét, ezzel együtt megnövelte a kamarák autonóm érdekvédelmi képessége. A dualizmus idején a kamarák főbb feladatai voltak: javaslattevés, az ipar és kereskedelem érdekeinek képviselése, a szakoktatás előmozdítása, kereskedelmi és ipari statisztikai adatok gyűjtése, jelentéskészítés a kamarai kerület kereskedelmi, közlekedési és iparviszonyairól. Ebben az időszakban a kamarák összekötő kapocsként szerepeltek az állami közigazgatás és a gyakorlati élet között, a közgazdasági érdekek szakképviselőként funkcionáltak.

A Debreceni Kereskedelmi és Iparkamara a tiszántúli iparos és kereskedő társadalom legjelentősebb érdekvédelmi szerve volt. Az 1948 februárjáig működött kamara erősen kötődött a termelő és szolgáltató ágazatokhoz, ezért gazdasági és társadalomtörténeti vonatkozásban elsőrendű forrásnak számít.¹⁴

Illetékessége egyebek mellett Szabolcs vármegyére is kiterjedt. A kamarai jelentések is jó korrajzai a korszak iparának. 1890-ben a kamara éves jelentése is a kisipar általános nehézségei ellenére a nyomdák számának növekedéséről tesz

¹² Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára, Nyíregyháza (a továbbiakban SZSZBMÖL) V. B. 186. K 1879/9288, V. B. 186. 1884/3327, V. B. 186. 1898/7366, V. B. 186. II. 1902/7261, V. B. 186. X. 1906/33.

¹³ Nyomdász évkönyv és útikalauz. 1-41. évf. 1899-1944. Bp., 1898 – 1943.

¹⁴ A helytörténetírás levéltári forrásai. 2. 1848-1944. Szerk. Komoróczy György. Debrecen, 1972. 501. p.

említést.¹⁵ A kamarának az alispánok időről időre megküldték az éves lajstromot, így a kamarai iratok az iparendeléssel, iparigazolvánnyal rendelkező iparosokról is adatot szolgáltatnak.¹⁶

A kutatás célkitűzése az volt, hogy összegyűjtsem, hol alakultak, működtek Szabolcs vármegyében nyomdák, ezek közül melyek végeztek jelentősebb nyomdai tevékenységet, milyen nyomdatermékeket állítottak elő.

Nyíregyháza, Kisvárd, Nagykálló és Nyírbátor közigazgatási, ipari és kulturális központok voltak. Ezeken a településeken állítottak elő a nyomdák nagyobb számban kultúrtörténetileg is figyelemre méltó kiadványokat. A százharminc településre kiterjedő keresés eredménye, hogy Balkányban, Büdszentmihályon, Mándokon, Nyírmadán, Polgáron, Tiszalökön és Újfehértón is működtek nyomdák. Ezek tevékenysége a település életében lehetett jelentős, de kiadványtermésük csekély. Ezért ezeket egy fejezetben tekintem át.

A nyomdák történetének feltárával átfogó képet kívánok adni Szabolcs vármegye 1867 utáni könyv- és sajtókiadásáról, a művészet, az irodalom, a történelem, a régészet megjelenéséről a különböző orgánumban, dokumentumban. A nyomdatörténeti kutatások a korszakok különleges forrásai, az ipar, a technika, a művelődés és az irodalomtörténet sajátos ötvözete. Könyv és sajtótörténeti szempontból a kiadványaik fontos kultúrtörténeti lenyomatok.

Dolgozatomban arra kerestem bizonyítást, hogy az oktatást, ipart pártoló törvények lendületet adhattak vidéki kisvárosok gazdasági, kulturális életének. A megjelenő sajtótermékek is pezsgést hoztak. Tájékoztatnak, irodalmi megjelenést biztosítanak arra kedvet érzőknek. Az iparágak közül a nyomdaipar azért különleges, mert a gazdaság mellett a kultúrában, a közéletben is fontos szerepet tölt be. Nyomda ott tudott működni, ahol a közigazgatási intézmények, hivatalok, szervezetek, társulatok nyomtatvány igényei¹⁷ fenn tudták tartani. Például a Klapfer nyomdától 1918-ban Nyíregyháza város 12.000,- db regisztrált levelezőlapot, 12.000,- db összeírási lapot, 12.000 db nyilvántartási rendszerű „cartotek” rendszerű kemény lapot rendelt.¹⁸ A lakosság részéről jelentkező aprónyomtatvány igény önmagában nem tette életképessé a

¹⁵ Ujlaky Zoltán: A Debreceni Kereskedelmi és Iparkamara iparpolitikai törekvései a XIX. sz. végén, 1890-1900. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve I. köt. Debrecen, 1974. 223. p.

¹⁶ SZSZBMÖL IV. B. 411. Szabolcsi alispáni iratok 1872/1065.

¹⁷ Városi adóhivatal, Kapitányi Hivatal, Árvaszék, Orvosi Hivatal, levéltár, jegyzők, ügyészek, bírók részére iktató és postakönyvek, pénztári bizonylatok, levélpapírok és egyéb nyomtatványok.

¹⁸ SZSZBMÖL V. B. 186. III. 675. doboz, 3844/1918.

nyomdát, ezért a nyomdai tevékenység mellett valamilyen egyéb, főleg papíráru, vagy könyvkereskedést is folytattak tulajdonosaik.

Gyűjtőmunkámat a korszakra vonatkozó művelődéstörténeti és helyismereti munkák áttanulmányozásával kezdtem, valamint a levéltári kutatások idején is párhuzamosan folytattam. A Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár adta a legfontosabb kiinduló pontokat. Levéltári kutatásaimat a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat és a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat Levéltárában végeztem. Nyíregyházán az alispáni jelentéseket, polgármesteri iratokat vizsgáltam. Debrecenben a Debreceni Kerületi Kereskedelmi és Iparkamara irataiból a Szabolcs vármegyére vonatkozó iparbejelentéseket gyűjtöttem. Pontosan követhetők a településeken tevékenykedő iparosok adó és illetékfizetéseinek számszerű adatai. Az iratok kezelése időszakonként változott. Innen tudhattam meg ki, hol, mikor végzett nyomdászati tevékenységet, az adó nagysága a cégek teljesítményére utalhat.

A kisipari jellegű üzemekről csak szórványos adatokat gyűjthettem össze, mivel a magánipar termelési adatai nagyrészt nem tükröződtek a helyi hatósági iratanyagokban. A hatóságok iratai is nagyon hiányosan maradtak fenn. A nyomdák saját irattára nem került levéltári megőrzésbe, amely az elsődleges forrásanyagot biztosíthatná, ezért a forrásanyag többsége másodlagos.

A nyomdász évkönyvekből a nyomda nagyságáról, felszereltségéről kaphattam képet, s összehasonlítást az ország területén működő műhelyekről. A vizsgált települések könyvtáraiban hézagosan vannak meg a nyomdák által készített kiadványok, ezért a nyomdák bejelentéseit, kiadványait az Országos Széchényi Könyvtárban gyűjtöttem össze, köszönhetően az európai viszonylatban is korai magyar kötelespéldány szabályozásnak. A kötelespéldány-szolgáltatás történeti kezdetei a könyvnyomtatás szélesebb körű elterjedésének első évtizedeire nyúlnak vissza. Magyarországon Széchényi Ferenc nagylelkű adományával 1802. november 25-én vetette meg a nemzeti könyvtárunk, a mai Országos Széchényi Könyvtár alapját. A királyi jóváhagyással megerősített alapítólevél 4. pontja az új könyvtárnak is biztosította a kötelespéldányra való jogot. A kötelespéldányok beszolgáltatásának rendje többször változott az idők során, de a beszolgáltatandó példányokból egyet mindig a Széchényi Könyvtár kapott.¹⁹ Szintén Voít tanármő és az Országos Széchényi Könyvtár Gyarapítási Osztályának a

¹⁹ Tóth András: A kötelespéldány-szolgáltatás története Magyarországon.
<http://mek.oszk.hu/03200/03248/03248.htm> (2010. október 10.)

segítségével az OSZK növendéknaplóiból gyűjtöttem össze a bejelentések adatait 1867-től 1950-ig. A kiegészítéseket, terjedelem adatokat a Magyar könyvészet és az ODR²⁰ adatbázisa alapján végeztem el. A nyomdák kiadványait a bejelentések időrendjében közlöm, adataikat (nevek, terjedelem) az elektronikus dokumentum segítségével egészítettem ki. Az elektronikus dokumentum megjelölést később már nem ismételtem. A más forrásból származó kiadványokat lábjegyzetben jelölöm.

Jelentős gyűjteménye van iskolai értesítőkből²¹ a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának is. Ezek igazán érdekes adalékok a korszak iskoláinak életéről. 1849-ben az osztrák iskolareform keretében kiadták az *Entwurf der Orgasination der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich, Tervezet az austriai gimnáziumok és reáliskolák megszervezésére* című szabályzatot. Ennek hatályát 1851-ben Magyarországra is kiterjesztették. A dokumentum számos korszerű eleme között előírta a nyolcosztályos főgimnáziumok felállítását, az osztálytanítás helyett a szaktanári rendszer bevezetését. A rendelet szerint minden nyilvános gimnázium köteles évente intézeti értesítőt kiadni. Meghatározta, hogy közölni kell a növendékek számát, az oktatott tantárgyakat, a fontosabb eseményeket és egy-egy tantárgy tudományos, vagy módszertani értekezését.²²

Könyvészeti adatok forrásai:

Petrik Géza: Magyar könyvészet 1860 - 1875. Bp., 1885.

Kislingstein Sándor: Magyar könyvészet 1876 -1885. Bp., 1890.

Petrik Géza: Magyar könyvészet 1886 -1900. 1-2. köt. Bp., 1908-1913.

Petrik Géza - Barcza Imre: Magyar könyvészet 1901 -1910. 1-2. köt. Bp., 1917-1928.

Magyar könyvészet 1911 -1920. Sajtó alá rend. Kozsoca Sándor. 1-2. köt. Bp., 1939 - 1942.

²⁰ Országos Dokumentum-ellátási Rendszer

²¹ Az értesítők az iskola életéről adtak tájékoztatást, tartalmazták a tantestület névjegyzékét, munkakörét, beszámoltak az intézetben működő ifjúsági egyesületekről, statisztikai táblázatokba foglaltan tudósítottak az érettségi vizsgák és a tantárgyak eredményeiről, adatokat szolgáltattak a tanulók legfontosabb adatairól, eligazítást nyújtottak a következő tanulmányi félévről.

²² Bényei Miklós: A civis szellem nyomtatott hírnökei. Írások a debreceni könyv- és lapkiadás történetéből. Debrecen, 2007. 35. p.

Magyar könyvészet, 1712-1920 : Petrik Géza retrospektív bibliográfiája és a pótlások. Kiszlingstein Sándor, Kozocsa Sándor, valamint az Országos Széchényi Könyvtár kiegészítéseivel. [elektronikus dokumentum] Bp., [2001].

Magyar könyvészet, 1921-1944. Szerk. Komjáthy Miklósné, Kertész Gyula, Kégli Ferenc, közrem. Bencze Zsuzsa et al. Bp., 1983-

Magyar könyvészet, 1921-1944 : betűrendes mutatóval, pótlásokkal, javításokkal. Szerk. Komjáthy Miklósné, Kertész Gyula, Kégli Ferenc. [elektronikus dokumentum] Bp., 2005.

1. Gazdasági és társadalmi változások 1867 után Magyarországon

1.1. A magyar gazdaság helyzete a kiegyezés után

Az 1848-49-es szabadságharc bukása után az élet Magyarországon mind politikai, mind gazdasági, művelődési téren valósággal megdermedt. Ekkor az ország nyomdáit az osztrák hatóságok ellenőrizték, ez és a szigorú cenzúra megbénította működésüket. A lassan újra induló nyomdák első termékei is az elnyomó hatalom rendeletei, plakátjai voltak. A dualizmus fél évszázada a magyarországi kapitalizmus kibontakozásának és a magyar munkásmozgalom kialakulásának időszaka. 1848-49 után erős korlátok között alakult az ipari fejlődés, ezt akadályozta a nemzeti lét hiánya és a feudális nagybirtokrendszer gazdasági berendezkedése. A monarchia piacának és a fejlettebb osztrák iparnak alárendelt magyar gazdasági élet nem tette lehetővé a magyarországi ipar nagyobb arányú fejlődését. Befolyásolta ezt a hitelélet fejletlensége és az ebből következő tőkehiány, a céses korlátok. Az 1867-es kiegyezéssel a magyar kapitalista fejlődés könnyebbé vált, gyorsult. Ezt segítette a főleg osztrák tőke beáramlása.²³

A XIX. század végétől megélénkülő polgári fejlődést Magyarországon is az ipari és a kereskedelmi tőke koncentrációja jellemezte. A nagyüzemi termelés fokozatosan hódított teret, de a kisvállalkozások, köztük a nyomdai vállalkozások is ugrásszerűen megnöttek. A kiegyezés után alakultak meg a nagybankok, amelyek tőkéjük segítségével megindították a nagyobb mértékű ipari fejlődést, amelyből nem maradt ki a nyomdaipar sem.²⁴

Megnőtt a magyarországi nyomdák száma, gazdasági és technikai megerősödés ment végbe, az új találmányok alkalmazása a magyar nyomdaiparban is lehetővé tette a nagyüzemi termelést. Ez a nagyüzemi termelés azonban csak a főváros és néhány vidéki város nyomdaüzemében valósult meg. A Szabolcs vármegyei nyomdák esetében Nyíregyháza egy-egy nyomdáját leszámítva a vidéki nyomdákat szegényes géppark, a korszerűtlen nyomdatechnika és az állandó gazdasági nehézségek jellemezték.

A magyarországi nyomdák technikai színvonala a felvilágosodás idején és a reformkorban általában korszerűtlen, elmaradott a fejlettebb európai országokhoz

²³ Magyarország története 6/2. köt., 1848-1890. Főszerk. Kovács Endre, szerk. Katus László. Bp., 1979. 1013-1017. p.

²⁴ Ua. 1031. p.

képest. A vidéki nyomdák nagy többsége primitív eszközökkel felszerelt egyszerű műhely, a pest-budai üzemek és néhány nagyobb vidéki nyomda tartozik a korszerűbbek közé. A XVIII. század végén XIX. század elején Európa-szerte nagy technikai megújulás vette kezdetét a nyomdaiparban. A XIX. század első felében már a termelést, a kiadványok előállítását meggyorsító, olcsóbbá tévő és a nyomtatványok példányszámát megsokszorozó találmányok születnek, amelyek általában csak hosszabb idő után, nagyobb késéssel honosodtak meg hazánkban. A hazai fejlődés iránti érdeklődés kétségtelen jele, hogy magyar szakemberek is kísérleteznek nyomdai találmányok megteremtésével.²⁵

A vidéki nyomdatulajdonosok 1902-ben megalakították saját érdekvédelmi szervezetüket a Vidéki Nyomdatulajdonosok Országos Szövetségét. Szakmai lapjuknak a Nyomdaipar Magyarországon címet adták.²⁶ A szabad iparrá vált nyomdászat számos probléma elé állította a szakképzett nyomdászokat. „Igen, mert a mostani viszonyok közt a vidéki nyomdász, bármily szakképzett és takarékos is, vagyont nem gyűjthet, nyugdíjintézményünk nincs és így teljesen ki vagyunk szolgáltatva a bizonytalanságnak. ...Ha visszatekintek pályám kezdetére s összehasonlítom az akkori viszonyokat a mostaniakkal, tagadhatatlan, hogy akkor sokkal könnyebb volt a megélhetés mint most. Akkor 1872-ben egész Magyarországnak 60 nyomdája volt, ma 600 van. Tagadhatatlan, hogy ezen idő óta a szükséglet fokozódott, de meg nem tízszeresedett. Akkor több vármegye volt nyomda nélkül, ma némely járásban kettő is van. A magánszükséglet kevés és hogy a töméntelen nyomda élhessen, örökös hajsza és vigéczkedés²⁷ folyik a munka felhajszolása végett. ... Nem szabad engednünk, hogy a nyomdák gombamód szaporodjanak.”²⁸

A nyomdatulajdonosok és alkalmazottaik között fennálló állandó érdekellentét az alkalmazottak magasabb bérezéséért és a munkakörülmények javításáért folyó szüntelen harcot eredményezett. E nézetkülönbség ellenére az alkalmazottak is a nyomdászat szakképesítéshez kötését, az ingyen munkaerőt jelentő, ám képzetlen tanoncok helyett szakmai ismeretekkel bíró szakképzett nyomdászok alkalmazását tartották

²⁵ Fülöp Géza: Olvasási kultúra és könyvkiadás Magyarországon a felvilágosodás idején és a reformkorban. Bp., 2010. 126. p.

²⁶ *Nyomdaipar Magyarországon*, a vidéki nyomdászat és rokon szakmák érdekeit felölölő havi folyóiratot Molnár Mór szerkesztette és adta közre 1902-1914 között Szekszárdon. Az időszaki kiadvány címe Nyomdaiparra változott.

²⁷ Vigéc: házaló ügynök.

²⁸ [Molnár Mór]: Utóhangok. = Nyomdaipar Magyarországon, 2. évf. 1903. márc. 3. sz. 1. p.

szükségesnek. „Ha a vidéki nyomdászatot betegségéből alaposan ki akarjuk gyógyítani, akkor első sorban a nyomdászatnak a képesített iparok közé való fölvételét kellene keresztülvinni, mégpedig törvényhozásilag és oly megszorítással, hogy nyomdát úgy a vidéken mint a fővárosban csakis oly egyének nyithassanak, a kik a nyomdászatot 3-4 évig tanulták és segéd minőségben szintén legalább 3-4 évig kondícióban működtek... Másodsorban aztán a tanonczkérdés szabályozása következne gyógykezelés alá. ...Ugyanis ha szétnéznünk az egész országban, sajnosan esik konstatálnunk, hogy a nyomdáknek tekintélyes része oly egyének tulajdonát képezi, a kiknek sem szakképzettségük, sem hivatásuk, sőt némelyeknek még csak fogalmuk sincs hozzá, s ezek idézik elő részint tudatlanságból, részint rosszlelkűségből, részint pedig kapzsiságból az ugynevezett piszokversenyt. ...Sajnos ujjaikon összeszámálhatnók azon nyomdákat, melyekben az üzleti manipuláció nem a tanonczok munkájára van fektetve. Tessék csak kérem szétnézni a vidék nagyobb városaiban levő nyomdáknak is, s tapasztalni fogják, hogy azok mily borzasztó mérvben vannak túltömve tanonczokkal, a kisebb városokban pedig csak az unikumok közé tartozik az olyan nyomda, a hol a faktor mellett 8-10 darab mezítlábás, 2-3 elemi osztályt végzett süvölvény ne képezne egy olyan díszes csapatot, melynek láttára ne jutna az embernek eszébe egy legelésző birkanyáj, köztük a juhász szamarával. Ilyen körülmények között aztán képtelenség még csak arra gondolni is, hogy a vidéki helyzetet egy országos sztrájk által meg lehetne javítani. Nem mondom, hogy ne akadna a vidéken is néhány tisztességes nyomdatulajdonos, a ki megadná a szerény díjazást, de bizony a legnagyobb részük oly módon adná meg a választ a sztrájkra, hogy tanonczai állományát megkésztetné.”²⁹

Novák László nyomdászattörténeti összefoglalójában a következő kritikát fogalmazta meg: „A nyomdatulajdonossá létele egyetlen föltétele a pénz lett, az 1900-beli 531 vidéki nyomdának tehát felét sem nevezhetjük a szó nemesebb értelmében vett tipográfiának.”³⁰

A nyomdák elszaporodása, a modern gépekkel előállított tömegkönyvek színvonalának csökkenését is eredményezte. Kner Imre 1918-ban tette közzé a magyar könyvhagyományok helyreállításának programját. „...a mai termelési rend, egész gazdasági berendezkedésünk megfosztotta a munkát erkölcsi értékétől, és terhes robottá tette. Mindenki, akinek köze van az iparhoz, kell, hogy érezze, mekkora kultúrkinés

²⁹ Vidéki Szaktárs [aláírás]: Vidéki viszonyok. = Typographia, 22. évf. 1890. aug. 15. 33. sz. 2. p.

³⁰ Novák László: A nyomdászat története. 6. könyv. Bp., 1929. 16. p.

veszett el akkor, amikor eltéptük azt a személyes, emberi kapcsolatot, mely a régi munkást, a régi iparost a munkájához kötötte. A könyv is nagyon megsínylette ezt a szakadást, különösen nálunk, ahol a modern iparművészeti törekvéseknek olyan kevés talaj van. Nyomdaiparunk fejlődését is ez az új gazdasági rend irányította, aminek természetes következése az lett, hogy olcsó, könnyű és gyors sikerekre kellett a nyomdásznak is pályáznia; az intim hatások, a nemes ipari munka, az anyag iránt érzett áhítat, a mesterség tisztességes komolysága – elveszett.³¹

1.2. A jogszabályi környezet hatása a nyomdaalapításokra

1.2.1. Az ipartörvények

Az 1848. évi sajtótörvény a nyomda felállítását még óvadék letételéhez kötötte, amit a fővárosban 4000, vidéken 2000 forintban szabott meg.³² A nyomdák számának gyarapodását, új nyomdák megnyitását elősegítette az 1872. évi VIII. törvénycikk: „A magyar korona területén minden nagykorú vagy nagykorúnak nyilvánítt egyén, nemre való tekintet nélkül, ezen törvény korlátai közt bármely iparágat, ideértve a kereskedést is, bárhol, önállólág és szabadon gyakorolhat.”³³ Az ipartörvény új szervezeti formákat hozott létre, ettől kezdve, mint ipartársulat működött a szakmai szervezkedés, a törvény az össziparosság szövetkezését támogatta, amely a nyomdászatot szabad iparrá nyilvánította. „A jelen törvény életbeléptetésétől számított 3 hó alatt valamennyi fennálló czéh megszűnik. Ha a volt czéhtagoknak többsége ezen törvény életbelépte után 9 hó alatt ipartársulatot alkot, a megszűnt czéh vagyona ezen társulatra száll, ellenkező esetben a volt czéhtestület vagyona a czéh közgyűlése által közhasznú iparcélokra adományozandó, s ha a gyűlés ily határozatot hozni nem akarna, a társulati vagyonnak ipari célokra való fordítása iránt az illető törvényhatóság fog határozni.”³⁴

³¹ Kner Imre: A könyv művészete. Bp., 1972. 23. p.

³² 1848. évi XVIII. törvénycikk 37. §.

³³ 1872. évi VIII. törvénycikk 1. §.

³⁴ 1872. évi VIII. törvénycikk 83. §.

A XIX. század végén több, az ipart támogató törvény született. Az 1881. évi XLIV. törvénycikk a hazai iparnak adandó állami kedvezményekről rendelkezett. Ezeket az állam által nyújtott támogatásokat később is alkalmazták.³⁵

Az 1884. évi XVII. törvénycikk az ipar megkezdéséről úgy rendelkezett, hogy a mesterré válás feltételei nem voltak azonosak minden szakmában. Az ipartörvény az engedélyhez nem kötött mesterségek gyakorlását csak egy nyilatkozathoz kötötte.³⁶ Bárki lehetett nyomdatulajdonos, akinek elég tőkéje és kedve volt ehhez. 1867 után a kisebb-nagyobb nyomdai üzemek tömeges alakulását figyelhetjük meg a fővárosban és vidéken is.³⁷

„Ez a rendelkezés valóságos Pandora szelencéjévé vált a nyomdaiparra nézve. A nyomdák gombamód elszaporodtak hazánkban, a nyomdák között megkezdődött a kenyérharc, a szennyverseny, a nyomdatulajdonosok anyagi helyzetének meggyengülése, a munkásszervezet túlhatalmasodása, mind olyan bajok, melyek járma alatt a nyomdaipar állandóan vergődik.”³⁸

A nyomdák száma	Pest-Budán	Vidéken
1866-ban	17	89
1900-ban	149	531 ³⁹

Ez a jogi környezet okozta azt, hogy a szakképzettséggel nem rendelkező főleg könyv és papírkereskedők bővítették vállalkozásukat, üzlethelyiségük egy sarkába, vagy a pincébe beállított nyomdagéppel. Ezek a nyomdáknak nem is nevezhető üzemek kiváltották a szakma ellenérzését, tiltakozását. A vizsgált nyomdák között több olyan is volt, aki a nyomdai tevékenységet könyv-, illetve papír- írószer-kereskedése mellett végezte.

A nehéz gazdasági helyzetben lévő nyomdatulajdonosok problémáiról a vidéki

³⁵ 1890. évi XIII. törvénycikk A hazai iparnak állami kedvezményekben való részesítéséről, az 1907. évi III. törvénycikk A hazai ipar fejlesztéséről.

³⁶ 1884. évi XVII. törvénycikk 1-4. §.

³⁷ A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig. Összeáll. Kovács Máté. Bp., 1970. 81. p.

³⁸ Földvári Mihály: A nyomdaipar és a sajtószabadság. In: Nyomdatulajdonosok évkönyve. Szerk. Molnár Mór. Szekszárd, 1911. 28. p.

³⁹ Dezsényi Béla – Nemes György: A magyar sajtó 250 éve. 1. köt. Bp., 1954. 158. p.

nyomdatulajdonosok lapjának szerkesztője, a nyomdász Molnár Mór⁴⁰ így ír: „Kétséget nem szenved, hogy a nyomdaipar a legérzékenyebb fokmérője a gazdasági viszonyoknak; dehogy a jelenlegi válság rendkívüli, bizonyításra nem szorul. Mert míg más iparcikk ára napról napra emelkedik, addig a nyomtatványokéi, - a magasabb munkabérek és a papíreműek megdrágulása mellett és daczára annak, hogy lakás, ruha, élelem mint több és többbe kerül, - mégis mindinkább hanyatlanak.” A nyomdászok gazdasági bajaira orvossággént a szakképzett nyomdászok a következő javaslatot fogalmazták meg: „...a társadalom egy intelligens osztályát mélyen sújtó bal ellen a nyomda ipar üzéséhez szóló engedélyt szakképzettséghez kötnetni kívánják és ajánlják sokan.” A szakmai gyakorlat igazolásával kapcsolatban is ellenvéleményt fogalmazott meg. Példaként olyan vidéki nyomdászt hozott fel, akinek rendszerint 16-18 tanonca volt, segéde azonban egy sem. Az ilyen „szakférfiak” néhol elárasztják a vidéket, de szerinte ezeknek bizonyítvánnyal, munkakönyvvel való ellátása valóságos csapás lenne a nyomdaiparra és nem megoldás. A megoldást cikkíró 5000 korona biztosíték letételében látta. „Így, de csakis így lehet megakadályozni, hogy oly egyének, kiknek veszteni valójuk nincs, egy garas nélkül nyomdát nyissanak és va banquo-t játszanak; csak így lehet megakadályozni, hogy tönkre ne tegyék a becsületes, szorgalmas nyomdászt, hogy ennek vénségére koldusbot ne legyen osztályrész; így, hogy a gyáros is ne károsuljon; így hogy hitelviszonyaink a külföld szemében csorbát ne szenvedjenek.” A nyomdatulajdonosok szerették volna azt is elérni, hogy a nyomdák létesítésekor az általuk javasoltakat figyelembe véve csak korlátozott számú engedélyt adjanak ki. Példának a gyógyszerárakat hozták fel, ahol szintén feltétel volt a szakképzettség és a kaució az engedély megszerzésekor. „Mert akinek nincs pénze, ne csináltasson nyomtatványokat. Az államra nézve pedig sokkal kíváncsabb, ha az egész országban 200 jól berendezett, szépen és helyesen dolgozó nyomdai intézet áll fenn, mintsem 1000 tengődő, sem a kellő gépekkel, betűkkel és anyaggal, sem jóraivaló munkaerővel nem rendelkező nyomdának csúfolt gyermekintézet.”⁴¹

„A népnek nyomtatványszükséglete jelentéktelen. Reá van utalva a vidéki nyomdatulajdonos tehát a helyi hivatalokra, hatóságokra, bíróságokra. Ezeknek nyomtatványszükséglete pedig – tudvalevő dolog – felülről jó a központból, a kormány azt elkészítteti Budapesten vagy a fegyházakban; az a szegény vidéki nyomdatulajdonos

⁴⁰ Molnár Mór (1887-1938) nyomdatulajdonos, Szekszárd.

⁴¹ Molnár Mór: Az orvosság. = Nyomdaipar Magyarországon, 2. évf. 1903. jan. 1. sz. 1-2. p.

a hatalmas urak előtt ismeretlen. Még valahogy eltengődik az a nyomdatulajdonos, ki egy kisebb hetilappal rendelkezik. Egy kis dolgot ad, s úgy ahogy csak megél. De mit szóljanak azok, kik egyáltalán lappal nem rendelkeznek, a nyomtatványfogyasztó közönség kevés, sőt még ezt is elharácsolják az ügynökök, utazók s a tisztességtelen versenyzők? Hát ezeknek biz igen nehéz a helyzetük. Közel hatszázan vagyunk a vidéken, kik e rögs pályán keressük megélhetésünket ebben az áldott országban.”⁴²

A nyomdászok ádáz ellenségüknek tekintették ezeket a szakképzetlen, kellő felszereltség hiányában nyomdászati tevékenységet végző kontárokat. A helyzetet példázza a következő újsághír: „A következő levelet vettük: Van egy nyomda Besztercén, melynek tulajdonosa életébe soha se tudta mi fán terem a nyomdászat. Felcsapott nyomdatulajdonosnak, ezelőtt pedig mint szatócs létezett, most másképp nem tudná üzemét folytatni, ha nem járná be az egész környéket és összeharácsolja a nyomdai munkát potom áron. Így a többek között felvállalt 1000 levelezőlapot finom carton papíron dupla nyomással 2 koronáért. Természetes, hogy előállítás oly primitív, hogy Gutenberg idejében is külön munkát adtak ki, neve: Sternhall H. a tisztességtelen versenyzők egyik legújabb alakja.”⁴³

Böhm Albert nyomdatulajdonos a nyomdaipar hanyatlásáról írt cikkében 1904-ben 580 vidéki könyvnyomdáról tett említést. Ebből azonban csak 282 nyomdát vezetett tanult, szakképzett nyomdász, míg 228-at szakképzetlenek irányítottak. Külön is megemlítette, hogy a nyomdák közül 52 felekezeti alapon működő egyházi nyomda volt. Ezekben a nyomdákban összesen 1260 szedő dolgozott és 1108 nyomdász tanulót is számon tartottak. Böhm a tanulók számát azért kifogásolta, mert az ingyen munkaerőként foglalkoztatott tanulók szerinte ugyanolyan silány munkát végeztek, mint a kontárok.⁴⁴

A nyomdaalapítás feltételei között később a szakképesítés mellett elegendő tőke, műhely, gépek megléte, valamint az önálló munkavégzés is szerepelt. Amennyiben valamely nyomdász ezeknek a feltételeknek nem felelt meg, a már kiadott működési engedélyét is visszavonhatta az iparhatóság. „Az ilyen iparos, aki az ipar megindításához semmiféle anyagi és üzemi képességgel nem rendelkezik, magán hordja

⁴² [Molnár Mór]: Ébredjünk! = Nyomdaipar Magyarországon, 2. évf. 1903. febr. 2. sz. 1. p.

⁴³ Szatócsból-nyomdatulajdonos. = Nyomdaipar Magyarországon, 3. évf. 1904. jan. 1. sz. 8. p.

⁴⁴ Böhm Albert: A nyomdaipar hanyatlásáról. = Nyomdaipar Magyarországon, 3. évf. 1904. máj. 8. sz. 1-2. p.

az ipartörvényben lefektetett vezérelv: az iparvédelem és az iparüzés tisztessége előbb-utóbb való megsértésének gondolatát és célkitűzéseit...”⁴⁵

Az I. világháború után az élet több területét is újra kellett szabályozni. 1922-ben módosítani kellett az ipartörvényt is. Ezt az 1922. évi XII. törvénycikkkel hajtották végre. A törvény három kategóriát állított fel: a képesítéshez, az engedélyhez kötött ipart és ezeken kívül a szabadipart. Ez a nyomdászatot úgynevezett képesítéshez kötött iparrá minősítette. A képesítés meglétét iparigazolvány, vagy iparendély tanúsította. A nyomdai tevékenység gyakorlásához iparigazolvány kellett. Ehhez a szakképzettséget a segédlevéllel, illetve munkakönyvvel lehetett igazolni.

1.2.2. A sajtótörvény hatása a nyomdaalapításra

A kiegyezéssel megszűnt az egységes sajtóügy, a magyar sajtó ismét szabaddá vált, ezt az 1867-ben ismét életbe lépett 1848. évi XVIII. törvénycikk a szabad sajtóról deklarálta.⁴⁶ A törvénycikk szerint: „Gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közzölheti, és szabadon terjesztheti.” Sajtó útján való közlés alatt minden olyan közlést értett, amely „szavakban, vagy ábrázolatokban, nyomda, könyomda s metszés által eszközöltetik, és a mellyek közzététele, a példányok akár ingyen kiosztásával, akár eladásával, már megkezdődött.”⁴⁷ Az osztrák területen továbbra is az 1862. évi sajtópátens határozta meg a sajtó működését. A lapkiadást hatósági engedélyhez köthették, az engedélyt csak legalább 24. életévét betöltött személy szerezhette meg, ha volt megfelelő iskolai végzettsége, kellően művelt volt, erkölcsileg feddhetetlen, és képes volt kauciót fizetni. A kiegyezés előtt csak néhány hírlap jelent meg. Ezek megjelenése még nem rendszeres, inkább valamely nevezetesebb eseményhez kötődve adták ki őket. Az első magyar hírlap 1780. január elsején jelent meg, ez a Magyar Hírmondó volt, Pozsonyban adták ki. Nyolc évig jelent meg. Az 1848. évi XVIII. törvénycikk a sajtóról azonban szigorú feltételeket szabott az időszaki lapok megindításául. A feltételt a legalább havonta kétszer megjelenő, politikai tartalmú lapoknak kellett teljesíteni. Bejelentési kötelezettség volt, napilapok esetén 10.000,- forint, ritkábban megjelenők esetében 5.000,- forint kaució. A kaució biztosítékul

⁴⁵ Ölveti Gábor: A nyomdászok összefogtak, ha szükséges volt. = Hajdú-Bihari Napló, 1993. május 4. 102. sz. 6. p.

⁴⁶ Buzinkay Géza: Kis magyar sajtótörténet. Bp., 1993. 61. p.

⁴⁷ Sajtótörvény, 1848. évi XVIII. törvénycikk 1-2. §.

szolgált egy esetleges sajtóvétségért való elmarasztalás pénzbüntetésére. A lapok egy példányát a helyhatóság vezetőjénél kellett elhelyezni.

A magyar területen uralkodó jogi szabályozás heterogén volt. Erdélyben 1871-ig az 1852-es sajtótörvény volt hatályban, az 1848-as sajtótörvény módosított változatát ekkor léptették itt is életbe. A megkülönböztetés oka az volt, hogy a magyar sajtó számára biztosított sajtószabadság mellett a nemzetiségekkel szemben az abszolutista bánásmódot továbbra is fenntartsa. A sajtótörvény IV. fejezete rendelkezett a nyomdákrol és könyvvarusságról. Nyomdát és könyvnyomdát mindenki létesíthetett, aki a kereskedőkről szóló 1840. évi XVI. törvénycikk rendelkezései szerint kereskedővé válhatott. Így nyomdát alapíthatott minden 20. életévét betöltött személy, akit korábban a bíróság csőd miatt tevékenységétől el nem tiltott, nem volt büntetve csalás miatt, nem állt gondnokság alatt, és nem volt mindezek hozzátartozója.⁴⁸ A nyomdát alapítóknak a fővárosban négyezer, vidéken kétezer forint kauciót kellett letenniük.

Aki a törvény rendelkezéseinek megsértésével úgynevezett titkolt nyomdát működtetett, annak gépeinek elkobzásán túl egy évig terjedő fogság és kétezer forintig terjedő pénzbüntetés volt a kiszabható büntetése. A nyomdatulajdonosok nemcsak nyomdájuk, hanem saját lakásuk helyét is kötelesek voltak a törvényhatóság elnökének bejelenteni, aki egy zsinórral összefűzött és elnöki pecsétjével ellátott nyomdakönyvet is hitelesített a nyomdász részére. Ebbe kellett az elkészített nyomtatványok címét, méretét, darabszámát, elkészültének idejét bejegyeznie. A sajtótörvény rendelkezett a kötelezpéldányokról is: „Ugy a nyomtatványokból, mint az ábrázolatokból két (2) példány a helybeli hatóságnak átadandó, egyik a hatóságé, másik bekötve a nemzeti muzeumé lesz.”⁴⁹ A törvénycikk 42. §-a lehetővé tette, hogy könyvkereskedést mindenfajta külön engedélytől függetlenül folytathassanak, ezt mindenki, aki a kereskedővé válás feltételeinek megfelelt, gyakorolhatta. Ez volt annak az oka, hogy a szigorúbb feltételekkel gyakorolható nyomdászat mellett több nyomdász könyvkereskedéssel is foglalkozott, ezzel igyekezvén vállalkozását nyereségesebbé tenni.

A nyomdászok az általuk elkészített nyomtatványokra kötelesek voltak nevüket, címüket feltüntetni. Ha ezt elmulasztották, vagy álnevet tüntettek fel, akár 100 forint büntetéssel is sújthatták őket. A könyvkereskedő, aki ilyen könyveket árult, a könyvek

⁴⁸ 1840. évi XVI. törvénycikk 1-2 §.

⁴⁹ Sajtótörvény, 1848. évi XVIII. törvénycikk 40. §.

elkobzása mellett 50 forintig terjedő bírságot fizetett. Könyvet árulni pedig csak könyvkereskedésben volt szabad, a házalókat rendőri felügyelet alá helyezhették.⁵⁰

A kapitalista sajtó kialakulásának a nyomdai feltételek megteremtésén kívül alapvető feladata volt a hírszolgálat kiépítése, ezért jelentős a Magyar Távirati Iroda 1881-ben történt megalakulása.⁵¹

A sajtótörvény hatására megindult hírlapkiadást a nyomdák is örömmel fogadták, gyakran maguk a nyomdák végeztek hírlapkiadói tevékenységet. A nyomdaipari megrendelések mellett különösen a kisebb vidéki nyomdák életben tartását segítették olykor az általuk folyamatosan nyomtatott, kiadott hírlapok. A hírlapkiadás mellett az állami megrendelésekért folyt a harc, ez jelentette a nyomdák számára a folyamatos megrendelést, munkát és jövedelmet. „A vidéki hírlapirodalom fejlődésében ha ez ideig ugyan kevés eredményeket képes felmutatni, munkálkodik, igyekszik, hogy azt fejlessze, hogy annak tér nyíljon; - mert a vidéken nagyobbára nyomdatulajdonosok kezében van letéve a hírlapirodalom. Ez a vidéki nyomdatulajdonos lapjából igen ritka esetben képes annyi jövedelmet felmutatni, hogy abból tisztességesen meg tudjon élni. Réá van utalva, hogy a helyi publikum más tekintetben is pártolja.”⁵²

A sajtótörvény hatására elszaporodott lapok és a könyvek viszonyáról Kner Imre 1916-ban így írt: „Mert könyvet nem olvasunk, és nem vásárolunk. Ez igaz, ezt nem lehet letagadni. Olyan ember, aki amint egy új magyar könyv megjelenéséről hall, sietne azt megvenni, megismerni, ma még, különösen vidéken, nagyon kevés van, de aki van, az is különcnek számít. És ha vesszük, talán igaza is van az olvasónak. Aki az elég kisszámú magyar napilapot és két-három irodalmi folyóiratunkat kávéházában átolvassa, annak feltétlenül szeme elé kerül minden, amit magyar írók írnak. Éppen azért, mert a magyar napisajtó ennyire fejlett, mert ennyire mindennapi kenyérré lett: minden, amit magyar író ír, napilapban vagy folyóiratban lát legelőször napvilágot. Alig egy-két könyv jelenik meg évente, aminek tartalma nem került volna – ha elsórtan is, de annál többször – publikum szeme elé. A lap kis részletekben elég jól fizet.”⁵³

⁵⁰ Sajtótörvény, 1848. évi XVIII. törvénycikk 39-45. §.

⁵¹ Dezsényi Béla – Nemes György: A magyar sajtó 250 éve. 1. köt. Bp., 1954. 161. p.

⁵² [Molnár Mór]: Ébredjünk! = Nyomdaipar Magyarországon, 2. évf. 1903. febr. 2. sz. 1. p

⁵³ Kner Imre: A könyv művészete. Bp., 1972. 63. p.

1.2.3. A kötelezpéldányok szabályozása

Magyarországon a kötelezpéldányok beszoigáltatását ekkor a vallás- és közoktatási miniszterium 1867. december 20-án kelt 15.836/67. számú körrrendelete szabályozta. Ennek betartatásáról a törvényhatóságoknak kellett gondoskodni. E szerint a nyomdatermék kimutatásokat a vallás- és közoktatásiügyi miniszteriumba kellett beküldeni. A kötelezpéldányok beküldésének rendjét 1897-ben újraszabályozták, ezzel új korszakot nyitva a magyarországi könyvtárügy történetében. Az új szabályozással a körrrendelet hatálya megszűnt. Az 1897. évi XLI. törvénycikk rendelkezett a tudományos célra szolgáló köteles példányok beszoigáltatásáról. Az 1897. november 25-én kihirdetett törvénycikk szerint a Magyarországon nyomtatott, gépi sokszorosítás útján készült nyomdatermékekből két példányt volt köteles ingyen beszoigáltatni a terméket előállító nyomda. Egyet a Magyar Nemzeti Múzeumnak, egyet pedig a Magyar Tudományos Akadémiának.⁵⁴ A beszoigáltatást a törvénycikk hatálybalépésének napjától, 1897. december 11-től kellett teljesíteni. A Magyar Nemzeti Múzeumnak küldendő példányok köre kiterjedt a kéziratként kinyomottakra, időszaki kimutatásokra, iskolai értesítőkre, naptárakra, térképekre, kottákra, képes ábrázolásokra. Nem kellett beszoigáltatni a múzeumnak az értékpapírokat, hiteljegyeket, hivatali ügykezelésre szánt nyomtatványokat, megvonalmazott úrlapokat, könyveket, családi értesítéseket, meghívókat, könyomás útján készült másolatokat és a tisztán vegyi úton készült fényképeket.⁵⁵

A Magyar Tudományos Akadémiának beszoigáltatandó nyomtatványok köre kiterjedt a gépi sokszorosítás útján előállított mindennemű írói műre, a ponyvairadalomból még az egy lapos nyomtatványokra is. Az egy hétnél rövidebb időközben megjelenő hírlapok kivételével az időszaki folyóiratok, iskolai értesítők, éves jelentések, statisztikák, névtárak, naptárak, statisztikai kimutatások, térképek is a beszoigáltatandó nyomtatványok közé tartoztak.

A napilapokat havonta összegyűjtve, egyéb időszaki nyomdatermékek, valamint a füzetes kiadványok és minden más nyomdatermék köteles példányait negyedévente összegyűjtve, a forgalomba hozatalt követő hónap, illetőleg negyedév első két hete alatt, közvetlenül kellett a Magyar Tudományos Akadémiának és a Magyar Nemzeti Múzeumnak beküldeni. A kötelezpéldányoknak teljesnek és hibátlannak kellett lenniük.

⁵⁴ 1897. évi XLI. törvénycikk 1. §.

⁵⁵ 1897. évi XLI. törvénycikk 3. §.

A nyomdáknak a beszolgáltatott kötelesspéldányokról két azonos kimutatást is csatolniuk kellett. Ezeknek a beküldő nevének, címének pontos megjelölésén túl tartalmaznia kellett a beküldött nyomdatermékek címét, megnevezését. Az egyik kimutatást a köteles példányok átvételének igazolásával együtt a kötelezettnek visszaküldték. Ezzel igazolhatta, hogy eleget tett törvényi kötelezettségének. A törvénycikk végrehajtására a vallás- és közoktatásügyi, és az igazságügyi miniszterek közös végrehajtási rendeletet adtak ki. A Magyar Nemzeti Múzeumnak beküldött nyomdatermékek címeit folyamatos sorszámmal kellett ellátni, a nyomtatványokat különböző fejezetekbe csoportosítva kellett feltüntetni: I Időszaki folyóiratok és hírlapok, II. Könyvek és füzetek, III. Zeneművek, IV. Önálló képes ábrázolások, V. Vegyes kisebb nyomtatványok. A mellékelt nyomtatványokra a sorszámot rá kellett vezetni a könnyebb azonosíthatóság miatt. A Tudományos Akadémiának küldött nyomtatványokat nem kellett külön csoportosítani.

A kötelesspéldányok beküldését a törvény úgy segítette, hogy a postán beküldött kiadványokat díjmentesen lehetett feladni.⁵⁶ Ilyenkor a csomagra azt kellett rávezetni: „Köteles nyomdatermék példányok. Portómentes.” Ha ezt elmulasztotta a nyomda, akkor fennállt annak a veszélye, hogy a portóval kézbesített küldeményt a címzettek nem vették át, így a kötelesspéldány szolgáltatás sem teljesült.

A végrehajtási rendelet előírta a vármegyei alispánok, illetve a törvényhatósággal felruházott városok polgármestereinek, hogy 1898. február végéig a területükön működő nyomdákról készítsenek pontos kimutatást, amit a Magyar Nemzeti Múzeumnak kellett megküldeniük. Ezek alapján a Nemzeti Múzeum egy egész országra kiterjedő teljes lajstromot állított össze, amit évente közzétett. Ez szolgált a beszolgáltatási kötelezettség teljesítésének ellenőrzésére is. A törvény lehetőséget adott a kötelezetteknek, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszternek írt indokolt kérelmükkel felmentést kérjenek a beszolgáltatási kötelezettség alól.

A beszolgáltatási kötelezettség elmulasztása esetén az 1880. augusztus 15-én kiadott 2.265. számú igazságügyi miniszteri rendelet szerinti eljárást kellett lefolytatni. A mulasztás miatt a feljelentés a Magyar Nemzeti Múzeum képviseletében a közalapítványi királyi ügyigazgatóság, míg a Tudományos Akadémia képviseletében annak igazolt ügyésze terjeszthette elő az illetékes járásbíróságok, vagy a királyi ügyészség előtt. Egyszerű eljárási szabályok vonatkoztak erre az ügytípusra, a

⁵⁶ Egy ehhez hasonló szabályozás ma is nagyban segítené a kötelesspéldányok beszolgáltatását.

feljelentők nem voltak kötelesek a bíróság előtt megjelenni. A per a be nem küldött kötelességtérvek vételárának megtérítéséért folyt. A megítélt összeget az 1881. évi LX. törvénycikkkel⁵⁷ kihirdetett végrehajtási szabályok szerint az adós ingó, vagy ingatlan vagyontárgyaira hajtották végre. A mulasztás miatt kiszabott pénzbüntetést annak a számlájára fizették be, akinek elmulasztotta a kötelezett nyomda beküldeni a kötelességtérvet.

Az 1914. évi sajtótörvény, az április 11-én életbe lépett XIV. törvénycikk módosította a kötelességtérvekre vonatkozó előírásokat. Minden sajtóterméket – a választásoknál használtak kivételével – a nyomda helye szerint illetékes ügyésznek, a Központi Statisztikai Hivatalnak, a Magyar Nemzeti Múzeumnak és a Magyar Tudományos Akadémiának kellett megküldeni a terjesztés megkezdésével egyidejűleg.⁵⁸ A kötelességtérvek bemutatásának teljesítését a megyei alispánok ellenőrizték.

A nyomdatermek tudományos célokra szolgáló köteles példányainak beszerzéséről szóló 1897. évi XLI. törvénycikk az 1922. évi XX. törvénycikk kiegészítette. A beszerzésre kötelezett példányait a korábbi kettőről felemelte háromra. A Magyar Nemzeti Múzeum, a Magyar Tudományos Akadémia mellett egy példányt a Nemzetgyűlés (Képviselőház) könyvtárának is meg kellett küldeni. A beküldendő nyomtatványok köre azonban szűkebb volt a másik két kedvezményezett részére küldött példányokhoz képest. A Nemzetgyűlés könyvtárába csak a jog- és államtudományi műveket (politika, alkotmánytörténet és tételes közjogi, közigazgatási és pénzügyi jog, nemzetgazdaságtan és pénzügytan, anyagi és alaki magán- és büntetőjog, jogbölcsélet, statisztika), az egyén, a társadalom, az egyház és a község (állam, vármegye, község) bármilyen erkölcsi, szellemi, gazdasági vagy egyéb tevékenységével foglalkozó műveket kellett beküldeni. Ezen kívül a történeti, föld- és néprajzi művek és térképek, kivéve az elemi- és népoktatás céljait szolgáló tankönyveket, a nagyobb könyvtárak címjegyzékeinek és a szótárak, enciklopédiák, évkönyvek, cím- és névtárak egy-egy példányát kellett kötelességtérveként beszerzésre kötelezni. Ez a szabályozás 1929-ig volt hatályban. Ekkor a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről szóló 1929. évi XI. törvénycikk⁵⁹ megalkotta a közgyűjtemények fogalmát. A kötelességtérvek beszerzését pedig

⁵⁷ 1881. évi LX. törvénycikk a végrehajtási eljárásról.

⁵⁸ 1914. évi XIV. törvénycikk 7. §.

⁵⁹ A törvénycikk címe: A múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről.

úgy módosította, hogy kötelespéldányokat a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának, a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának és a Magyar Országgyűlés Könyvtárának kellett megküldeni. A törvény szerint nem csak a nyomdát, hanem a kiadót is terhelte a kötelezettség, ha a könyvet külföldön nyomtatták, de belföldön adták ki. A hivatalok, ipari és kereskedelmi vállalatok, egyesületek és társulatok évi jelentéseiből, zárszámadásaiból és alapszabályaiból, a falragaszokból, színlapokból, műsorokból, műsoros meghívókból és gyászjelentésekből, úgyszintén a tudományos célra készült facsimilékből, a tankönyveket helyettesítő nyomatos tanári előadásokból, kompendiumokból, kérdés-feleletek alakjában vagy más alakban szerkesztett jegyzetekből és a nyomatos hírlapokból, ha ezek akár kéziratról, akár gépirásról vonattak le, továbbá egy-egy kötelespéldányt a változatlan új kiadásokból csak a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának és a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának kellett beszolgáltatni. Továbbra sem kellett kötelespéldányként másolatokat beküldeni az értékpapírokból, a hivatali ügykezelésre szánt nyomtatványokból, úrlapokból, címkékből, családi értesítésekből, levélpapírokból, huszonöt példánynál kisebb számban és a csak magánhasználatra készült iratokból, fényképekből.⁶⁰

Klebsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter idején⁶¹ a kormányzat igen számottevő irányítási-ellenőrzési jogosítványokkal rendelkezett a közgyűjtemények működése tekintetében, így e gyűjteményi szempont indokolta a köteles példányok szolgáltatása szabályozásának e törvény keretei közé történő illesztését.

A vizsgált korszakban az utolsó jelentős változást a 3370/1946. ME. sz. rendelet hozta. Ez azt írta elő, hogy a nyomda az előző hónapban készült nyomtatványokról a hónap 5. napjáig köteles kimutatást készíteni, és azt a hónap 8. napjáig köteles megküldeni a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának, a Magyar Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának, a Magyar Tudományos Akadémia

⁶⁰ 1929. évi XI. törvénycikk 32-35. §.

⁶¹ Klebsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter 1922-1931 között.

Könyvtárának, a Magyar Nemzetgyűlés Könyvtárának, a Pázmány Péter Tudományegyetem Könyvtárának és az Országos Könyvtári Központnak.⁶²

1.3. Az I. világháború és a gazdasági világválság hatásai

Az I. világháború után Magyarország kiszakadt a Monarchia keretei közül, és a megváltozott körülmények között indult meg az ország gazdasági élete. A háború után nyersanyaghiány keletkezett, s ennek következtében áruhiány lépett fel. Mindez elősegítette az infláció nagyarányú kibontakozását. Az infláció pénzügyi nehézségeket támasztott azzal, hogy a bankok tőkeállománya megsemmisült. 1921 nyarától azonban az infláció egy tudatos pénzügyi politika eszközévé vált. A kibocsátott pénz nagy részét a kormányzat a bankoknak nyújtott hitelekre fordította, melyek tovább adták a hiteleket a nagyiparnak. Ezáltal az ipar fejlődése fellendült. Mivel a hiteleket csak névértékben kellett visszafizetni, a kölcsönök valójában állami ajándékoknak tekinthetők, mert a pénz értéke állandóan csökkent. A nagyarányú infláció 1924-ben már a termelést veszélyeztette, a pénzügyi stabilizáció tehát időszerűvé vált. A stabilizáció után fellépő pénzügyi válság idején az ipari fejlődést mérsékelte 1924-1927 között, az úgynevezett szanálási válság idején. A fellendülés jelei azonban már 1926-ban megmutatkoztak. Különösen a könnyűipar fejlődött gyorsan, mivel ebben az ágazatban a tőkebefektetés általában gyorsabban megtért, s nagyobb profitlehetőségek jelentkeztek. A közép- és kelet-európai államok első sorban politikai okok következtében elzárkóztak egymástól, és ezzel akadályozták a korszerű ipari ágazatok kifejlődését. Magyarország sem tudott a technikai fejlődéshez megfelelően igazodni, s ez elmaradásának újabb forrásává vált.⁶³ Szabolcs vármegyében a világháború kitörésekor az élet, a termelés teljesen a hadi érdekek szolgálatába került. A termelés radikálisan visszaesett, egyedül a szeszgyártás fejlődött.

A XX. század első tizenégy esztendejében a nyomdák és a szakmunkások száma majdhogynem megkétszereződött. „...s megvolt minden kilátásunk arra, hogy ez a szép fejlődés tartós, sőt állandó és biztos is legyen.” A világháború kitörésekor a nyomdák működése ellehetetlenült, napilapokon kívül alig készült kiadvány.⁶⁴

⁶² A Pázmány Péter Tudományegyetemet a 7.670/1945. ME. sz. rendelet, míg az Országos Könyvtári Központot a 11.170/1945. ME. sz. rendelet vonta a kedvezményezettjek körébe.

⁶³ Magyarország története. 1918-1945. Főszerk. Ránki György. Bp., 1976. 492-493. p.

⁶⁴ Novák László: A nyomdászat története. 7. könyv. 1901-1929. Bp., 1929. 3-4. p.

A háború nagy hiányt idézett elő a terpentin, vagy a helyette használatos petróleumban is. A nyomóformát csak ezekkel lehetett lemosni. Ugyancsak hiány volt a kenőolajban is. A háború alatt teljesen leállt a hengeröntés, mert a glicerint hadicélokra vitték el. A takarékoság bevett formái lettek a boríték- és levélpapír kifordítások, ezeket újra címezve használták. Néhányat nyomdáiban átnyomattak, de e nélkül is használták őket.⁶⁵

A háború okozta gazdasági nehézségek kiélezték a biztos állami megrendelésekért folytatott versenyt. A helyi iparosok azonban szövetséget is kötöttek, ha érdekeik úgy diktálták. Nyíregyházán Borbély Sámuel és Klafter Ignác közösen írtak levelet a városi tanácsnak: „Tekintetes városi Tanács! Alulírottak tekintettel a mai rendkívüli körülményekre azon kérelemmel vagyunk bátrak a város 1915. évi nyomtatványszükségletére ajánlatot tenni, hogy ezen munkálatokat a magunk személyes közreműködésével óhajtjuk elkészíteni, mivel a mai viszonyok miatt egyéb elfoglaltságunk nincs. Kérjük a tek. városi Tanácsot, hogy esetleges olcsóbb ajánlattételnél bennünket újabb ajánlattevésre felszólítani sziveskedjék.”⁶⁶

A háború idején azonban a papírhány és a rohamosan növekvő papírár kiszámíthatatlanná tette a tervezést. Ezért a versenyfelhívásra Klafter Ignác azt válaszolta, hogy a megrendeléseket napi árakon számolva rendelje meg a város és a nyomda ilyen árakon teljesíthesse. „A mai viszonyokat, amikor a papír árak havonta kétszer is változnak, nem tartom alkalmasnak arra, hogy versenyajánlatot adjak be.”⁶⁷

Az első világháború okozta nehézségek miatt a Vidéki Nyomdatulajdonosok Országos Szövetsége és a Magyarországi Könyvnyomdai és Betűöntődei Munkások Szakszervezete 1917. január 7-én, Budapesten megállapodást írt alá. Ezzel az 1916-ban aláírt megállapodást váltották fel. A megállapodásnak az volt az oka, hogy a háborús viszonyok általános drágaságot idéztek elő, ami a nyomdai munkások életkörülményeit jelentős mértékben ellehetlenítette. Ennek enyhítésére a háborús időkben a megállapodás érvényessége alatt különböző támogatást adott a Vidéki Nyomdatulajdonosok Országos Szövetsége. A támogatások mellett azonban a munkakörülmények, a munkaidő átmeneti szabályozását is itt végezték el. A három, vagy több, 16 év alatti gyermeket nevelő szakmunkásnak havi 35 koronát, a kisebb családjú, vagy nőtlenek havi 28 koronát, a munkásnők 12 koronát kaptak, ami a heti

⁶⁵[Molnár Mór]. = Nyomdaipar, 16. évf. 4. sz. 1917. febr. 6. p.

⁶⁶SZSZBMÖL V. B. 186. III. 609. doboz 1913. 24913. sz. levél, Nyíregyháza 1914. november 24.

⁶⁷SZSZBMÖL V. B. 186. III. 609. doboz. Klafter Ignác 1916. szeptember 17-én írott levele.

bértől teljesen független úgynevezett drágasági pótlék volt. Korlátozták a felmondás jogát, hogy ezzel ne lehessen a magasabb drágasági pótlék hatálya alá tartozni. Ahol indokolt, ott a folyamatos műszakot be lehetett vezetni, abba egy félóra ebédidőt kellett adni. A háború alatt lecsökkent gépmesterek száma miatt, a munkabérszabályzatban meghatározott gépek számán felül, még egy nyomógépet kezelhetett a gépmester pótlék nélkül.⁶⁸ Ezt a megállapodást május 28-án már egy újabbal váltották fel. A drágasági pótlék összegeket jelentősen felemelték. A szakmunkások a korábbi 35 helyett 49-et, a kisebb családú vagy nőtlenek a 28 helyett 41-et, a munkásnők a 12 helyett 18 koronát kaptak.⁶⁹

Az első világháború után a trianoni határok között maradt a háború előtti nyomdaipari termelési kapacitás 89,2 %-a. Nehézséget okozott, hogy a nyomdaiparral kapcsolatban álló papíriparnak csak 23,4%-a maradt az új ország területén.⁷⁰ A nyomdaipar gépesítése elmaradt a többi iparágtól. A gyáriparon belül a nyomdaipar részaránya 1925-ben 1,9%, 1929-ben 2,4% volt.⁷¹

1.4. A nyomdatechnika fejlődése

A számszerű növekedés mellett fejlődés jelentkezett a magyarországi nyomdatechnika területén is. A jórészt külföldi nyomdai találmányok alkalmazásával korszerűsödtek egyes nyomdák. Azokat a technikai újításokat, találmányokat, gépeket, berendezéseket, amelyek a XIX. század elejétől már Nyugat-Európában elterjedtek, Magyarországon is több helyen alkalmazták. A budapesti immár nagyvállalatok saját régebbi gépeiket különböző vidéki nyomdákknak adták át. A kisebb nyomdák egy-két gyorsajtóval,⁷² vagy kézisajtóval rendelkeztek. Az új nyomdatulajdonosok gyakran a megszűnt nyomdák gépeit vásárolták meg, később újak vásárlásával bővítették vállalkozásukat.

⁶⁸[Molnár Mór]. = Nyomdaipar, 16. évf. 2. sz. 1917. jan. 1-2. p.

⁶⁹[Molnár Mór]. = Nyomdaipar, 16. évf. 11-12. sz. 1917. jún. 1. p.

⁷⁰Berend T. Iván – Ránki György: Magyarország gazdasága az első világháború után. 1919-1929. Bp., 1966. 32. p.

⁷¹Berend T. Iván – Ránki György: Magyarország gazdasága az első világháború után. 1919-1929. Bp., 1966. 293. p.

⁷²Gyorsajtó: a kézi sajtóval ellentétben, maga végzi a nyomás minden műveletét, kivéve a papírivek berakását.

A betűszedés jellemzően kézzel történt. A szedőregálisokban⁷³ elhelyezett szedőszekrényekben voltak a betűk. A szedő az előtte fekvő kéziratról annyit olvasott le, amennyit meg tudott jegyezni. Ez a szakmában kommának mondott memorizált szöveg jellemzően egy mondatrész volt. Ez alapján kiszedte a betűszekrényből a szükséges betűket,⁷⁴ amelyeket a winkelnek nevezett szedővasba, sorzóba rendezett. Előzőleg a sorzót a kívánt szedésszélességre rézből készült szedőléniakkal beállította. Amikor a szedővas megtelt, akkor a betűsorokat kihézagolta, kifeszítette, és a kész sort a szedőhajóra⁷⁵ helyezte. Ezt követően új sor szedésébe kezdett. A betűszedés alapjaival mind a gépszedőknek, mind a gépmestereknek tisztában kellett lenniük.⁷⁶

A betűszedés gyorsítására több próbálkozás történt. 1886-ban indult gyors hódító útjára a Linotype szedőgép. Mergenthaler⁷⁷ találmánya hosszú időre megoldotta a szedésgyorsítás problémáját. Ez a géptípus 1900-ra már több mint nyolcezer példányban dolgozott, igaz ekkor még többnyire csak amerikai nyomdáknak. A szedőgép sikere abban rejlett, hogy működtetéséhez elegendő volt egy ember. A szedő egy klaviatúra előtt ülve, a klaviatúra felett elhelyezett kéziratot olvasva gépelte a szöveget. A gép matricákat sorozott egymás mellé, majd ha azok sorra alakultak, kizárta őket és ezek a sorok kerültek az öntőszerkezet elé, ahol a betűöntés történt.⁷⁸ (14. sz. melléklet)

A vizsgált korban még általánosan is használtak fából készített betűket. A fa betűk vésésére is kifejlesztettek gépet, ez a betűmagasságú fatönkbe vágta úgy a betűket, hogy azokról rögtön nyomtatni lehetett. Ez a fa különösen gyakori elvetemedése miatt nem terjedt el. A plakátok szedéséhez való nagyobb betűket könnyebb volt fából elkészíteni, ezért itt élt tovább a fabetűk használata.

A másik világsikert elért szedőgép a Monotype volt. Az 1894-ben üzembe helyezett gépet az amerikai Lanston⁷⁹ szerkesztette. (15. sz. melléklet) Ez két gépből állt, az első, egy írógéphez hasonló, a szedő által előkészítette a szedést a másig gép részére, amit egy képzett betűöntő kezelt. Többfajta nagyságú betűt lehetett vele önteni.

⁷³ Komódhoz hasonló szekrény, ferde tetejére éppen azt a betűszekrényt helyezték, amelyből a szedés éppen történt. Fiókaiban (szedőszekrényeiben) voltak a különböző betűtípusok. Egy nagyobb szedőteremben regális-sorok voltak.

⁷⁴ A négyszög alakú hasábstest tetején volt a tulajdonképpeni betűkép. A betűtest oldalán félkör alakú bevágás, a szignatúra. A szedőt a szignatúra kitapintása segítette abban, hogy a betűt rá nézés nélkül is a kívánt helyzetbe tegye a szedővasba.

⁷⁵ A szedőhajó egy cinkből készült lap, melynek három oldalán öntöttvas keret van. Egy oldal szedését tartalmazta.

⁷⁶ Tevan Andor: A könyv évezredes útja. Bp., 1956. 291. p.

⁷⁷ Ottmar Mergenthaler (1854-1899) Amerikába kivándorolt német órásmester 1885-ben találta fel.

⁷⁸ Novák László: A nyomdászati története. 7. könyv, 1901-1929. Bp., 1929. 42. p.

⁷⁹ Tolbert Lanston (1844-1913) amerikai főkönyvelő 1893-ban találta fel a Monotype szedőgépet.

Ezeknek a szedőgépeknek aztán különböző változatait állították elő a kor igényeihez igazítva azokat.⁸⁰ Szedőgépek⁸¹ is először a hírlapnyomdákból jelentek meg. A XX. század elején kezdődött meg a szedőgépek különböző típusainak tömeges behozatala külföldről.

Az illusztrációk, képek nyomtatására ekkor a fametszetek,⁸² autotípiák,⁸³ fototípiák⁸⁴ és a cinkográfia⁸⁵ szolgált. Ezek közül az autotípiák voltak a legjelentősebbek.

A gyorsabb nyomást segítette elő a tömöntés. A könyv szedéséről nyomás előtt vagy után, gyakran a tömöntéshez szükséges matricákat készítették, amelyet a könyv, újabb, változatlan nyomtatása előtt ólomlemezek öntésére használtak fel. A tömöntés⁸⁶ jelentős megtakarítást jelentett a könyv következő kiadásánál, mert a teljes szedési és tördelési költséget megtakaríthatták vele.

A könyvnyomdák nélkülözhetetlen eszköze volt a nyomógép, mely a XIX. század végén még a tégelyes sajtót⁸⁷ jelentette. A vizsgált vidéki nyomdákból ez gyakran a tégelynyomógép legegyszerűbb formáját a kézi sajtót⁸⁸ jelentette.

A tégelysajtókat a tégelymozgató rendszerek típusa szerint Liberty,⁸⁹ Gordon prés,⁹⁰ Gally⁹¹ és Boston⁹² tégelysajtónak nevezték. A három féle nyomási eljárás közül a magasnyomás volt a legrégebbi és a legelterjedtebb. Előnye a sík és mélynyomással szemben abban állt, hogy ez a közvetlen nyomás éles szöveg, vagy rajz képet

⁸⁰ Novák László: A nyomdászati története. 7. könyv, 1901-1929. Bp., 1929. 52-53. p.

⁸¹ A szedőgépek a betűjegyek vagy matricák egymás mellé sorozását rendszerint valamilyen klaviatúra billentyűlenyomásával végzik.

⁸² Fametszés: a falapra írt rajzot úgy metszették ki, hogy vonalai éleket képeztek, ezek festékkel bekenve és papírra nyomtatva a rajz mását adták.

⁸³ Az autotípia Meisenbach találmánya. A fénykép alapszínét vonalakra és pontokra bontotta szét, ezeket egy horganylemezre átnyomva és savval domborúra maratva alkalmassá vált a sajtóban való sokszorosításra.

⁸⁴ A fototípia lehetővé tette a féltónusos képek könyvnyomdai sokszorosítását. A féltónusokat apró pontokra bontották szét, ezt a szétbontott képet cinklemezre vitték át, és maratták.

⁸⁵ Cinkográfia, vagy domboredzés. Az eljárást 1804 körül fedezte fel Eberhard Magdeburgban. Tollrajzokat, vagy kéziratokat vittek át cinklemezre és ezzel nyomtattak.

⁸⁶ A tömöntés William Ged (1699-1749) skót aranyműves találta fel 1725-ben.

⁸⁷ A tégelyes sajtó olyan nyomtató sajtó, amelynél mind a két nyomtató felület része a gépnek. Gyakran a kézi sajtót is tégelyes sajtóként említették.

⁸⁸ Kézi sajtó: Fából, vagy vasból készült nyomó gépezet. Két fő részből állt: a taliga a fenéklappal, amelyre a szedést helyezték, és a nyomótalp, vagy tégely. A taliga forgattyúval való hajtás következtében előre hátra mozgott, a rajta lévő szedést befestékezve ráhajtották a nyomópapírt magába foglaló sajtófedőt.

⁸⁹ Liberty tégelysajtó: a tégely és a forma közös csuklópont körül ollózó mozgást végez.

⁹⁰ Gordon prés: a tégely és a forma külön csuklópont körül ollózó mozgást végez.

⁹¹ Gally tégelysajtó: a tégely gördülő, bukó mozgást végez. Magyarországon ez volt az egyik legelterjedtebb nyomdagép.

⁹² Boston tégelysajtó: a tégely lengő, ollózó mozgást végez.

eredményezett. A másik két eljárást azoknál a nagyobb terjedelmű könyveknek alkalmazták, ahol a képanyag nagyobb volt, mint a szövegrész.⁹³

A domború nyomtatást végző gép egy festékező hengerrel rendelkezett, ez dörzsölte szét a nyomdafestéket a nyomóformán. Ezt eleinte emberi erővel,⁹⁴ majd villanymotorral hajtották. A papírt kézzel rakta be, rendszerint egy berakónő a gépbe. A nyomásra kerülő papírívek beillesztését határjelek segítették. A határjelek kartonpapírból kivágott csíkok voltak, ezeket megtörve ráragasztották a berakó asztalra. A papír pedig ezek közé kerülve a kívánt helyzetbe került a befestékezett nyomóformára. Ennek a kézi erővel végzett munkaművelet kiváltására már 1875-ben készült szerkezet.⁹⁵

A nyomdafestéket évszázadokon keresztül a nyomdászok maguk készítették. A festék koromból és fírnászból⁹⁶ állt. A XIX. század közepétől fogva létesültek festékgyárak, amelyek lassan felváltották a nyomdafesték nyomdászok általi előállításának terhét. A festékek fő összetevői nem változtak, csak a finomabb festékekhez már más minőségű kormot használtak fel.⁹⁷ A korszak legismertebb nyomdafestékei közé tartozott a frankfurti fekete.⁹⁸

Önműködő ívberakó gépek csak a legnagyobb, legtöbbkeerebb nyomdák gépparkjában fordultak elő. Ilyenekkel a kisebb, vidéki nyomdák nem rendelkeztek. Így ritkaságszámba mentek a gumilap közvetítésével nyomtató ofszet gépek, amelyek előtt a cink és alumínium lapokról nyomtató síknyomó gépek jelentették a haladást. A mélynyomó gépek is Amerika nyomdáiban váltak ekkor még általánossá. Az első rotációs gép 1863-ban készült. Üzembe 1865-ben állították Amerikában, a Times nyomdájában.⁹⁹ Ez már azt is lehetővé tette, hogy a papírtekercs mindkét oldalára egyszerre nyomtassanak.¹⁰⁰

⁹³ Tevan Andor: A könyv évezredes útja. Bp., 1956. 314. p.

⁹⁴ A nyomdagépet meghajtó embereket kerékhajtóknak hívták.

⁹⁵ Az Ashley-féle berakó készülék szívó része felemelte a papírhalmoz felső ívét, egy másik pedig levegőt fújt alá, ezzel elválasztotta egymástól az esetleg összetapadt papírlapokat. Az ívet a nyomóhengerhez tárcsa továbbította.

⁹⁶ Fírnász: kence, amely a lenolaj oxidációjából nyert anyag.

⁹⁷ A kormot a szénben gazdag anyagoknak a levegő korlátozott beeresztésével nyerték. Készítettek kormot fából, gyantából, kátrányolajból. A finomabb festékekhez lámpakormot használtak.

⁹⁸ Borseprő, bortörköly és a Rhammes frangula L. bogyóinak szeszesítéséből nyertek a hamurészek kimosása után. Olajfírnással keverve rézmetszetek nyomására használták nagyobb fedőképessége miatt.

⁹⁹ Nyomdászati enciklopédia: az összes grafikai tudományok ismerettára. Szerk. Pusztai Ferencz. Bp., Pallas Irod. és Nyomdai Rt., 1902. 151. p.

¹⁰⁰ Nyomdászati enciklopédia: az összes grafikai tudományok ismerettára. Szerk. Pusztai Ferencz. Bp., Pallas Irod. és Nyomdai Rt., 1902. 60. p.

Az első gyorssajtók¹⁰¹ már a reformkorban eljutottak Magyarországra. A gyorssajtó abban különbözik a tégelysajtóktól, hogy a forma még síkban van, de a nyomótégelyt felváltja a nyomóhenger. A rotációs gépeket¹⁰² nagy és gyors teljesítőképességük miatt a hírlapnyomdák alkalmazták.

A nyomdaipar fejlődése megkövetelte a nagyüzemi hazai betűgyártást, 1890-től kezdte meg működését az Első Magyar Betűöntőde Rt.¹⁰³ Termelése hamarosan úgy megnőtt, hogy a legnagyobb német betűöntőkkel is felvette a versenyt.¹⁰⁴

Magyarországon a XIX. században egy néhány kisméretű papírgyár mellett csak elavult papírmalmok működtek. Ezek nem tudták papírral kiszolgálni a magyarországi nyomdákat, ezért azok Ausztriából szereztek be papírszükségletüket. 1867 után következett be fordulat a magyar papírgyártásban, ami nem volt jelentős, mert bár megalakult az Első Pesti Papírgyár Részvénytársulat, de mielőtt megkezdhetette volna működését tönkre is ment. Változás csak a XX. század elején történt. Az állam hazai ipart támogató politikája a papíripart is érintette. A központi szándékot mutatja, hogy 1900. november 15-én Szabolcs vármegye főispánja bizalmas leiratában arra szólítja fel Bencs László nyíregyházi polgármestert, hogy lehetőleg hazai papírt használjanak fel a városi intézmények, üzemek. Tájékoztatásul felsorolta a támogatandó papírgyárakat. Ezek a Péterfalvai, a fiumei Smith és Meynier, a Magyar Papíripar Rt. és a Hermaneczi papírgyárak voltak.¹⁰⁵ Az I. világháborúval Magyarország a diósgyőri és nagymarosi gyárán kívül valamennyi papírgyárát elveszítette.

1.5. Iparoktatás

A kiegyezést követően a népoktatást az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk határozta meg. Ez elrendelte a 6-12 évesek tankötelezettségét, községi iskolák felállítását. Az iparostanulók képzése régebbi múltra tekint vissza. A céhen belüli, majd a rajz- és ismétlőiskolai oktatás keretében, de csak a polgári fejlődés szükséglete teremtette meg

¹⁰¹ Sokszorosító gép, mely ellentétben a kézi sajtóval, maga végzi a nyomásnak minden műveletét, kivéve a papírvék berakását.

¹⁰² Olyan gyorssajtók, amelyeknél a forma nem lapos, hanem egy vagy több, a nyomócilinderrel szemközt levő úgynevezett formahengerre van rágömbölyítve. A mozgási irányváltozást ezeknél a gépeknél elkerülték, ami gyorsabbá tette őket.

¹⁰³ Dezsényi Béla – Nemes György: A magyar sajtó 250 éve. 1. köt. Bp., 1954. 158-159. p.

¹⁰⁴ Nyomdászati enciklopédia: az összes grafikai tudományok ismeretára. Szerk. Pusztai Ferencz. Bp., Pallas Irod. és Nyomdai Rt., 1902. 53. p.

¹⁰⁵ SZSZBMÖL IV. B. 401. 1470/1900.

külön intézményeit.¹⁰⁶ A Belgiumból kiinduló képzési formát, ahol először tettek arra kísérletet, hogy rendes iskolai képzés keretében, elméleti és gyakorlati oktatással képezzék ki az iparosokat, Németország, Ausztria után Magyarország is átvette. Azonban az iparos-tanonc iskolák csak a XIX. század végén honosodtak meg nálunk. A képzés két tárcához, a vallás- és közoktatásügyi és a kereskedelmi minisztériumhoz tartozott. Előbbihez az inkább elméleti, utóbbihoz az inkább gyakorlati képzést nyújtó iskolák felügyelete tartozott. Az iparos képzés iskolái között első helyen álltak az ipari tanműhelyek, ahol csak gyakorlati oktatás, munkásképzés folyt. A növendékek itt három évig tanultak. Az ipari-szakiskolákban 3-4 éves képzés keretében elméleti és gyakorlati képzés is folyt, a növendékeket a középiskola második osztályából vették át. Egységes szervezeteket és tanterveket állapítottak meg, utóbbiaknál természetesen külön iparáganként. Valamennyi szakiskolán oktatták a számtant, mértant, rajzot, mintázást, természettant, vegytant, könyvviteltant és ábrázoló mértant. Szaktárgyakat pedig az illető szakoknak megfelelően: szerkezetant, technológiát, szakrajzot és leíró géptant.¹⁰⁷

Az 1884. évi XVII. törvénycikk, az ipartörvény harmadik fejezete rendelkezett a tanoncokról, a tanoncképzésről. Tanoncot minden önálló iparos tarthatott. Tanonc csak a legalább 12. életévét betöltött gyerek lehetett. A tanonc felvételéről készített szerződést csak az iparhatóság előtt lehetett megkötni, ha a községben iparhatóság nem volt, akkor a község elöljárósága előtt. A szerződésben az iparos és a tanonc szülője vagy gyámja megállapodtak a tanonc tartásáról, ellátásáról is. A tanoncidő a tanonc legalább 15. életévéig tartott. A tanonc felvételéről a kerületi tanfelügyelőt is értesíteni kellett. A tanoncok magaviseletéről az iparhatóság havonta egyszer tájékozódott.

Az iparos köteles volt tanoncát jó erkölcsre, rendre és munkára szoktatni, vallási ünnepnapokon tanoncát istentiszteletre elengedni, iskolába járatni. Ha a tanonc a mesterrel egy háztartásban lakott, akkor őt betegség esetén ápolni, erről szüleit, gyámját, tanítóját értesíteni.¹⁰⁸ A tanoncot csak az ipar üzéséhez tartozó munkákra alkalmazhatta a mester, cselédként nem. A 14 év alattiak naponta legfeljebb 10 óra, a 14 év felettiek legfeljebb 12 óra munkára voltak kötelezhetők. A 16 éven aluliakat éjjeli munkavégzésre nem oszthatták be.

¹⁰⁶ Kuknyó János-Sallai József: Közoktatás. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája 1. Nyh., 1993. 565. p.

¹⁰⁷ Iparoktatás. In: Pallas nagy lexikona. 9. köt. Bp. 1895. 671-673. p.

¹⁰⁸ 1884. évi XVII. törvénycikk 62. §.

A tanulóviszony befejeztével az iparhatóság a tanoncnak bizonyítványt állított ki, melyben az iskolai bizonyítvány adatait megismételték, az iparában tanúsított előrehaladást igazolták benne. A bizonyítvány tartalmazta még az iparos nevét, foglalkozását, lakhelyét és azt, hogy a tanonc a tanoncidőt kitöltötte.

Tanonciskolát minden olyan községben fel kellett állítani, ahol a tanoncok száma elérte az ötvenet. Ahol nem volt külön iskolaépület, ott a meglévő polgári és elemi iskolák épületeit, taneszközeit és tanítószemélyzetét rendelte a törvény a tanoncképzésre.

A tanonciskolák felett a közvetlen felügyeletet a kerületi tanfelügyelő és az elsőfokú iparhatóság, a főfelügyeletet pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter a földművelés, ipar- és kereskedelemügyi miniszterrel együtt gyakorolta. A tanonciskolák fenntartására a törvény szerinti bevételek szolgáltak. Amennyiben ezek nem voltak elegendők, a tanonciskolákat fenntartó községek a községben fizetett egyenes adó 2%-ig külön adót vehettek ki. Azok a községek, amelyek még így sem voltak képesek a tanonciskola fenntartására, pénzügyi segélyért a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fordulhattak.¹⁰⁹

Szabolcs vármegyében iparostanonc iskola Nyíregyházán 1883-ban nyílt, 1884-ben Mándokon, Nyírbátorban és Nyírbaktán, 1885-ben Kisvárdán, 1886-ban Nagykállóban, 1911-ben Újfehértön, 1912-ben pedig Büdszentmihályon.¹¹⁰

A nyomdászok saját szakképzésük javítására a századforduló után, szaktanfolyamokat szerveztek. Ezeket a Könyvnyomdászok Szakköre¹¹¹ szervezte, 6-8 hónapig tartottak. Ezeken részt vehetett minden olyan nyomdász-segéd, aki tagja volt a Szakkörnek. A nyomdász-inasok szakoktatása iskolai keretek között ekkor még nem volt megoldott, mindössze mesterség szerint csoportosították az inasokat.¹¹²

Az 1922-ben végrehajtott ipartörvény módosítás következtében meghatározták a gyermek fogalmát is. Gyermek a 14. év alatti személy volt, akit tanoncként nem volt szabad foglalkoztatni. Ezzel két évvel felemelték a tanoncok életkorának alsó határát.

¹⁰⁹ 1884. évi XVII. törvénycikk 80-87. §.

¹¹⁰ Kuknyó János-Sallai József: Közoktatás. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája I. Nyh., 1993. 565. p.

¹¹¹ 1882. szeptember 10-én alakult Könyvnyomdászok Társasköre néven, első sorban a magyar nyelv terjesztésére. Nevét 1890-ben változtatta Magyar Könyvnyomdászok Szakkörére. Célkitűzései közé a szakörök tömörítését, a szakismeret és műizlés fejlesztését a könyvnyomdászat és rokonágai terén, a hazai nyomdászat érdekeinek elősegítését és a tagok társas életének fejlesztését vette fel.

¹¹² Nyomdászati enciklopédia: az összes grafikai tudományok ismeretára. Szerk. Pusztai Ferencz. Bp., Pallas Irod. és Nyomdai Rt., 1902. 540. p.

A képesítéshez kötött iparban kiképzés céljából tanoncot, csak az az iparos tarthatott, aki a tanonc által elsajátítani kívánt iparra az e törvényben előírt szakképzettséggel saját személyében rendelkezett, és akinek erre az iparra iparigazolványa, illetőleg iparendelvénye volt. Ezért a nyomdászstatistika tanoncok létre, számára vonatkozó bejegyzéséből az őt alkalmazó nyomdász szakképzettségére is visszakövetkeztethetünk.

A tanonciskolák felállítását a községenkénti negyven fő iparostanonc létszám esetén rendelte. Ahol több mint huszonöt, de kevesebb, mint negyven tanonc volt, ott kihelyezett tanonctanfolyamot kellett szervezni.¹¹³ Ilyen tanonctanfolyamok voltak 1924-től Kemeccsén. 1939-ben Szabolcs vármegye tíz településén működött iparostanonc iskola.¹¹⁴

Az iparos képzés e formái az 1950-es szakoktatási reformig maradtak fenn. Ekkor az iparostanulók képzése az 1949. évi IV. törvény által életre hívott ipari iskolákban történt, megszűnt az inasoktatás. Az ipartestületek oktatással kapcsolatos feladatainak jelentős részét az állam vállalta magára.¹¹⁵

Az ipartestületek a képesítéshez kötött ipart űző kisiparosság képviselői és érdekvédelmi szervei voltak, amelyekre bizonyos törvényekben meghatározott hatósági hatásköröket is ruháztak. Ilyenek voltak: tanoncszerződötetés, a segédek munkaviszonya, mestervizsga, kontárügyek stb. Ipartestület volt Nyíregyházán, minden járási székhelyen és nagyobb községben, ahol több iparos dolgozott.

Az iparkamara az iparosság összességének érdekvédelmi tömörülése, amelynek szintén voltak bizonyos hatósági jellegű jogkörei. Ilyenek: mester- és szakvizsgák tartása, meg nem engedett konkurencia elbírálása. Ezen kívül szaktanácsadást végzett az iparosság és a hatóságok részére, véleményező jogköre volt a minisztériumok felé, ahová javaslatait is eljuttathatta, vagy panaszt tehetett. A kamara területén élő iparosok érdekeit képviselte. Szabolcs vármegyére a Debreceni Iparkamara hatásköre terjedt ki.¹¹⁶ Az ipartestületek felállítását az 1884. évi XVII. törvénycikk rendelte el, amelynek rendelkezéseit később az 1922. évi XII. törvénycikk kiegészített, módosított.

¹¹³ 1922. évi XII. törvénycikk 112-114. §.

¹¹⁴ Iparos tanonc iskola működött: Balkányban, Dombrádon, Kemeccsén, Kisvárdán, Nagyállón, Nyírbátorban, Nyíregyházán, Polgáron, Tiszadobon és Újfehértón.

¹¹⁵ Kuknyó János-Sallai József: Közoktatás. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája 1. Nyh., 1993. 574. p.

¹¹⁶ Szabolcs vármegye. Szerk. Dienes István. Bp., 1939. 312. p.

Az ipartestületekről és azok szervezeti felépítéséről, működéséről később az 1932. évi VIII. törvénycikk rendelkezett. Ennek 32. §-a az ipartestületek felügyeletét az iparhatóság hatáskörébe utalta. A hatodik bekezdés szerint, ha az ipartestületek önkormányzatai törvényellenesen, vagy az ipartestület érdekeit veszélyeztető módon járnak el, akkor a felügyeletet ellátó miniszter e paragrafus alapján az ipartestületi önkormányzatokat feloszlathatta. Az iparügyi miniszter erre a jogszabályra hivatkozva oszlatta fel az 1948-ban elkezdett iparrevízió következményeként Szabolcs vármegyében – az ország valamennyi ipartestületéhez hasonlóan – az ipartestületek önkormányzatait 1949. március 14-én.

Az államosítás folyamatában 1949 jelentette a kisipar végét. Az 1949. évi 20. számú törvényerejű rendelet¹¹⁷ 1.§ (1) bekezdésének b, pontja alapján az államosítás valamennyi nyomdaipari vállalatot érintette. A jogszabály a tíznél több munkást foglalkoztató iparosok, valamint a nagykereskedők cégeinek államosítására terjedt ki. Kiegészítő rendelkezése alapján azokat a tíz főnél kisebb üzemeket is köztulajdonba kellett venni, amelyek működése a népgazdasági érdekekkel nem volt összeegyeztethető. Ez a megfogalmazás tág teret nyitott a végrehajtás önkénye előtt, a még működő csekély számú kis nyomda is befejezte működését. Csak néhány hagyományos kisipari szakmában dolgozó iparosnak engedélyezték a további működést: cipészeknek, ruhajavítással foglalkozó szabóknak, kárposoknak, asztalosoknak.

1.6. A szecesszió hatása a könyvnyomtatásra

A XIX. század utolsó harmadában a könyvek nagyipari nyomdai előállításával, technikai problémák eluralkodásával könyvművészeti és tipográfiai¹¹⁸ színvonalcsökkenés jelentkezett. A könyv művészi egységének visszaállításának érdekében Európa különböző helyeiről törekvések indultak az új, modern könyvművészet megteremtése érdekében. A könyvnyomtatás nagyiparivá válása, a tökéletes üzleti módszerek nem feltétlenül hozták magukkal az alacsony tipográfiai és művészi színvonalat. A nyomtatott könyv művészi megformálását mindenkor három fő

¹¹⁷ A jogszabály 1. § (3) bekezdése szerint az állam az állami tulajdonba vett vállalatok tulajdonjogát a jogszabály hatálybalépésének napján megszerezte.

¹¹⁸ Tipográfia: könyvnyomtatás. Veronai Bernát nevezte először így a nyomdászokat az 1493-ban Velencében kiadott Catullus előszavában.

tényező kölcsönhatása határozza meg: a tartalom, a kor képzőművészete és a nyomdászat technikai felkészültsége. E három tényező szükségképpen a társadalom politikai, gazdasági és kulturális életének alakulásából következik. A századfordulón a megerősödő kapitalizmus új szemlélettel, új műveltséggel rendelkező polgári réteget teremtett, mely tudományban és irodalomban egyaránt újat hozott. A könyv modern tartalma szükségessé teszi a modern formák kialakítását is.¹¹⁹

Születtek egyéni képzőművészeti törekvések, de megfigyelhetjük együttesen különböző sajtóorgánumok körüli tömörülésüket is. A német könyvművészeti mozgalom az 1896-ban Münchenben indított Jugend, az 1895-től Berlinben megjelent Pan és az 1899-től Lipcsében közreadott Insel körül tömörült. Magyarországon a gyomai Kner és a békéscsabai Tevan nyomda úttörő kezdeményezései nyomán az új magyar könyvművészet kibontakozásának folyamatába jelentős tényezőként kapcsolódott be a Nyugat a megújuló magyar irodalom színvonalas és nagy érdeklődést kiváltó folyóirata. 1908-1941 között recenzióikban könyvismertetéseikben vizsgálták a modern magyar könyvművészet elvi és gyakorlati problémáit. Elvi célkitűzéseik közel álltak az angol William Morrisnak¹²⁰ a modern könyvművészeti mozgalom alakjának véleményéhez, hogy a mindennapi használati tárgyakat, ipari termékeket művészi szinten formálják meg, ezek iparművészeti termékekké váljanak.¹²¹

A nagyipari nyomdászatnak sem szabad lemondania arról, hogy könyvművészeti értékeket hordozó kiadványokat állítson elő. Móricz Zsigmond írta a Nyugat hasábjain: „Megutáltatja a könyvet a rossz kiállítás.”¹²²

A Nyugat cikkei több ízben foglalkoztak a könyv egyes alkotórészeivel és az ezekkel szemben támasztott követelményekkel. Hangsúlyozták, hogy a könyv címlapja szerves része a könyvnek. Feladata a könyv karakterizálása, megszerkesztése nagy gondot igényel. Az illusztráció szerepe az, hogy erősítse, kiegészítse, gazdagítsa az írásmű hatását. A könyv fontos alkotórésze, „burka” a kötetástábla, amely benyomásaink első forrása. „A könyv lelkét vetíti a külső felületre.”¹²³

¹¹⁹ Kovács Ilona: A Nyugat és a magyar könyvművészet megújulása. = Magyar Könyvszemle, 1962. 2-3. sz. 131. p.

¹²⁰ William Morris (1834-1896) költő, festő, iparművész.

¹²¹ Fülöp Géza: A könyv-és könyvtári kultúra a kapitalizmus időszakában, 1789-1917. I. [köt.] Bp., 1987. 177-188. p.

¹²² Móricz Zsigmond: A könyv és az író a vásáron. = Nyugat, 1931. I. 758. p.

¹²³ Bálint Aladár: Új könyvek. Tipográfiai és grafikai tallózás. = Nyugat, 1921. I. 161-162. p.

Könyvek illusztrálására, díszítésére neves grafikusok festők vállalkoztak: Kozma Lajos, Divéky József, Hincz Gyula, Buday György, Jaschik Álmos, Fáy Dezső, Lesznai Anna és Falus Elek.

A századfordulón új stílusirányzat született és hatott a művészetre, a szecesszió. Neves magyar képviselői vannak a szecessziós kötésnek, illusztrálásnak. Jaschik Álmos, a neves szakíró és tanár, Falus Elek, grafikus és iparművész, Kozma Lajos és Lesznai Anna. Újszerű kötéstervekkel, fedél- és címlapgrafikákkal jelentkeztek.¹²⁴

A fogalmaknak sorsuk van, a szecesszió, amely kezdetben egy nemzetközi sugárzású művészi lázadás neve volt, alig tíz- tizenöt évi virágkor után a talmi cifraság, rokokó-biedermeier finomkodás, felületes, nagyot akaró, jelentés nélküli díszdobozdás, sőt az ízléstelenség szinonimája lett. Az idő tisztítótűzén átment fogalomról kiderült, hogy ha jelentőségét nem is kell eltúlozni, de hatását, szerepét elvetni sem szabad.

A német a Jugendstil elnevezést használja, franciáknál az art nouveau honosodott meg, az olaszoknál stile floreale, az angoloknál a modern style terminust alkalmazzák.¹²⁵

A szecesszió hatással volt a fellendült könyvillusztrálásra, a dekoratív növényzet felkúszik a könyvtáblákra. A természet akár a versben, iparművészeti keret, stilizált indák, kacsok, furcsa virágok lobognak-lebegnek mindenütt.

Társadalmi mozgások következményeként új osztályok kerültek a magyar közéletbe, új irodalmat hoztak magukkal. Az egész könyvpiac átalakul, a nagy díszművekkel szemben igény van az olcsó könyvekre. Nem népszerűsítő olcsóságokra, hanem a modern szépirodalom és tudományos munkák olcsó kiadására. A magyar irodalom új korszakot nyitó folyóiratának, a Nyugatnak volt társa, anyagi segítője a Nyugat könyvkiadó, amely 1909-ben alakult a folyóirat megindulása utáni évben, és első sorban a Nyugat íróit kívánta megszólaltatni.

Hatvany Lajos, az író-mecénás bocsátotta a könyvkiadási tevékenység megkezdéséhez szükséges összeg nagy részét rendelkezésre. 1911-ben már részvénytársaságként nagyvállalkozása a Nyugat könyvtár volt, amely filléres könyvsorozatként indult. Füzeteivel széles tömegekhez kívánta eljuttatni, megismertetni a Nyugat íróit, a haladó és a világirodalom kiemelkedő alkotóit. A sorozat füzetein elhelyezett ismertető szöveg, valamint a Nyugat hirdetéseiben olvashatjuk: „... a

¹²⁴ Rozsonnai Marianne: A magyar könyvművészet múltjából. = Írás és könyv : a Magyar Bibliofil Társaság Évkönyve, 1987. 1. sz. 88. p.

¹²⁵ Juhász Ferencné: Vázlat a szecesszióról. = Nagyvilág, 1969. 8. sz. 1219. p.

Nyugat könyvtár művészi programja ugyanaz, melyet a Nyugat folyóirat is magáénak vall, és a művelt magyar olvasóközönség osztatlan tetszésére megvalósítani törekszik: európai színvonalú magyar irodalmat teremteni, szóhoz juttatni mindazokat a törekvéseket – tekintet nélkül politikai hitvallásukra – melyekben érdekes írói egyéniségek művészi formában nyilatkoznak meg, egyszerűen mondanivalója alkalmas esztétikai kultúránkat fejleszteni.”¹²⁶ „Az új irányt diadalra vivő folyóirat, a Nyugat már a nevében is kifejezésre juttatta azt az új és intenzívebb Európa felé fordulást, ami az új irány legfőbb ismertetőjegye volt.”¹²⁷

A Nyugat Könyvtár célul tűzte ki a magyar és a világirodalom legjobb alkotásait. Falus Elek¹²⁸ 1910 után Kecskeméten az iparművészeti telep szőnyegszövő műhelyének vezetője volt, valamint épületek belső dekorációjának tervezésével foglalkozott, de nem szakadt el a Nyugattól. A Nyugat könyvei közül ő formálta meg Ady Endre Szeretném ha szeretnének, Elek Artúr Álarcos menet, Bíró Lajos Családi tűzhely, Ignótus Kísérletek, Heltai Jenő Kis meséskönyve és versei kötetek külső arculatát.

A Nyugat Könyvtár színes, mozgalmas fedélrajzait Falus készítette. Grafikáin, könyvdiszein főleg növényi motívumokat alkalmazott. Elvetette a szimbolikus, figurális megoldásokat. Szigorúan tipográfiai alapokra igyekezett helyezni terveit. Falus címlapjai jól olvashatók, a könyvművészet alapjának a betűt tekintette. Falus Elek hamarabb kezdte a grafikai tervezést a Nyugathoz, mint Kozma Lajos. Hatással voltak egymásra. Kozma Lajos is a népi ornamentika felé fordult, de ő még akkor is merített ebből a tárházból, amikor Falus nemcsak a Nyugattól, hanem a könyvtervezéstől is elfordult, szőnyeg és belső dekorációval kezdett foglalkozni.¹²⁹

Falus Elek és Kozma Lajos mellett Lesznai Anna volt a Nyugat grafikusai közül kiemelkedő egyéniség. Borítóinak jellemzője az élénk színvilág. A magyar díszítő motívumok keresése, gyűjtése és alkalmazása Falus, Kozma és Lesznai könyvművészeti felfogása nem társadalmi és politikai szembenállást jelentett Nyugat-Európával, hanem tiltakozást a már kiélt nyugati, főleg német minták másolása ellen. Részben ösztönös, részben tudatos tiltakozás a német szellemi nyomás ellen e törekvésekben is kifejezésre jutott. Általuk készített színes, gazdag ornamentikájú cím- és fedőlapok mai

¹²⁶ Nyugat Könyvtár kiadói hirdetménye. = Nyugat, 4. évf. 1911. 1. sz.

¹²⁷ Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet. Bp., 1978. 467. p.

¹²⁸ Falus Elek (Oroszáza, 1884 - Budapest, 1950)

¹²⁹ Kozma Lajos Kner Imrével közösen nyomdai nyomóformákat, záródíszeket is tervezett. Ezeket az Első Magyar Betűöntődében állították elő.

ízlésünknek kissé tarkák, eklektikusak. Itt is lehetnek ízlés és megítélésbeli különbségek, mint ami a szecesszióról folyt viták során is felmerültek. Falus a nagybányai iskola szellemét ötvözte, a müncheni, londoni és berlini éveit szerzett tapasztalataival. Az angol tradíciók mély nyomot hagytak művészetében. A legnemesebb anyagokra igyekezett dolgozni, amikor Magyarországon szegényesek voltak a viszonyok, Falus akkor is igyekezett finom érzékkel alkalmazkodni. Nyugat könyvei vidámságot, frissességet, elevenséget sugároztak. A Nyugat Könyvtár címlapjain grafikai megoldásai újszerűek, de belső tipográfiájuk nem tartott lépést a változással, ezek szokványosak, hétköznapiak voltak. Ha szabadabban dolgozhatott, születtek a szokottnál jobb kiadású könyvek, mint Lengyel Menyhért merített papírra nyomott Taifunja, Szomory Dezső Nagyasszonya.

„A szecessziótól indult el, mondja. Ezt tükrözi 1905-ös lipcei iskolai munkája, amelynek japános indákkal körüllengett szövegfeldolgozások képest az 1907-es, első szakcikkének vagy az 1909-es Röpke Lapoknak a címlapja a késői szecesszió architektonikusabb, zártabban komponált, geometrikus plasztikára épített megjelenítési módja. A gyomai múzeum egész sorát őrzi ebből a korszakból származó grafikáinak, tipográfiáinak.”¹³⁰

Az általam vizsgált vidéki kis nyomdákban kikerülő kisszámú könyvek, nyomtatványok szerény kivitelűek voltak. Ez nem jelenti azt, hogy a vidéki könyvnyomdászok ne törekedtek volna ízléses kivitelezésre. Igyekeztek minél szebb betűk alkalmazásával, grafikai formát nyomó léniakkal díszíteni a címlapot. Jól bevált módszerük volt az egyedi betűk számtalan variációban való alkalmazása. Ezt a módszert a leghétköznapiabb nyomtatványokon is alkalmazták, így ez része lett a műhelykultúrának. Az iskolai értesítők némelyikének borítóján fellelhető finom díszítés, növényi ornamentika. (3., 5. sz. melléklet)

¹³⁰ Kner Imre: A könyv művészete. Bp., 1972. 18. p.

2. Szabolcs vármegye története, gazdasági, kulturális helyzete

2.1. Szabolcs vármegye történetének rövid áttekintése

Szabolcs vármegye Árpád kori székhelyének, Szabolcsnak már az államalapítás előtt, a X. században is központi szerepe volt, a legrégebbi vármegyék közé tartozott. A Tisza bal partján álló település első királyi ispánjától, Szabolcstól kapta nevét. Legújabbban Szabolcsot már Árpád nagyfejedelem közeli férfi rokonának tartják. A honfoglalást követő évtizedekben az ő teli szálláshelyeként megépült földvára és ennek körzetében alakult ki egy hatalmi centrum. Ezt a Tisza közelsége és a mellette húzóódó kereskedelmi út indokolhatta. A másik központ Kisvárdra környékén helyezkedett el, ennek szerepe azonban kisebb volt, mint Szabolcsé. Ez a X. század elején épült hercegi szállás I. István uralkodásának kezdetén lett Szabolcs vármegye székhelye. Örökváltságát 1824-ben megkapva megnyílt számára a felemelkedés útja. A megváltkozás végső célját a város nem érte el, nem kapott szabad királyi városi rangot és nem vált függetlenné a megyétől sem. Ennek ellenére a szabadalmas mezőváros önkormányzattal, a város összességét megillető nemesi joggal intézhette ügyeit.

Szabolcs vármegye székvárosa 1747-ben Nagykálló lett. A Kállay-család engedte át évenkénti fizetség fejében azt a telket a vármegyének, amelyen aztán 1769-re felépült a kállói megyeház.¹³¹

Az 1876. évi XXXVI. törvénycikk elrendelte az egyes közigazgatási egységek megváltoztatását. Területe 1876-ig a mai Szabolcs-Szatmár-Bereg megye nyugati, valamint Hajdú-Bihar megye északi és nyugati részeit foglalta magába. A középkori Szabolcs vármegye területét jelentősen megcsonkította, ekkor a Hajdú városok kiváltak, létrejött a hajdúvárosokból és néhány Szabolcs megyei községből Hajdú vármegye. A trianoni békeszerződés a vármegyét annyiban érintette, hogy a Tisza jobb partján fekvő három községet (Eszény, Szalóka és Tiszaágtelek) Csehszlovákiához csatolták. Mivel Ung vármegyéből Magyarországon csupán Záhony és Győröcske maradt, ezért az 1923-as megyerendezés során a két vármegyét összevonták. A Szabolcs és Ung. k.e.e. vármegyéhez, addig Bereg vármegyéhez tartozott Nagylónya, Kislónya, Mátyus és Tiszakereseny községeket is ide csatolták. 1938-ban az első bécsi döntést követően

¹³¹ Takács Péter: Az úrbérrendezéstől a polgári forradalomig. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája I. Szerk. Cservényák László. Nyh.. 246. p.

Ung megye újraalakult a Csehszlovákiától visszakapott területen, így Szabolcs vármegye ismét önállóvá vált. A két megye közötti határvonal azonban a Tisza, vagyis az addigi országhatár lett, így az 1920-ban elcsatolt négy község Unghoz került, Záhony és Győröcske viszont Szabolcshoz tartozott továbbra is. A vármegye területe az 1945-ös megyerendezés következtében módosult ismét, amikor néhány községet ide átcsatoltak. Határai átalakultak Szatmár-Bereg és Hajdú vármegye irányába.

Szabolcs vármegye közigazgatási megszűnésére az 1950-es megyerendezéskor került sor, amikor összevonták Szatmár-Bereg megyével Szabolcs-Szatmár néven, amelyet 1990-től Szabolcs-Szatmár-Bereg megyének neveznek. Ez újabb területcsökkentéssel járt, a középkori Szabolcs megye területének kb. egyharmada ma más közigazgatási beosztás alá tartozik.¹³²

2.2. Szabolcs vármegye gazdasági, társadalmi életének változásai 1867 után

Az ipar fejlődése a régióban alapvetően eltért az országos összképtől és a statisztikai átlagoktól. Ennek oka az volt, hogy a térség döntően agrárjellegű volt, ezért részben az ipar is a mezőgazdaságra épült. Nagy gátja volt az ipar fejlődésének, hogy itt nem voltak iparági tradíciók, amelyek túlmutattak volna a céhkereteken, vagy alapját jelenthették volna olyan iparág fejlődésének, amely húzóággá válhatott volna. Az ipari struktúra e helyett kisüzemekből állt, hagyományos, gyakran elmaradt technológiával. Az igazán sikeres üzemekben ekkor a régióban az általánosnál több szellemi, vállalkozói plusz kellett a sikerhez. A nyomdák közül a nyíregyházi Jóba nyomda hordozta magán ezt a vállalkozói többletet, technikai felszereltségével kiemelkedett a környék nyomdái közül.¹³³

Jelentősebb számú iparos Nyíregyházán, Kisvárdán, Nyírbátorban volt. Többnyire a szűkebb környék nyersanyagaira épültek szeszgyárak, gőzmalmok, olajütők. A vidék áruellátásában fontos szerepet töltött be a Hangya Szövetkezet és az 1904-ben alakult Hitelszövetkezet.

¹³² Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kézikönyve. Főszerk. Filepné Nagy Éva. Hatvan, 1998. 38. p. Magyarország megyei kézikönyvei, 15.

¹³³ Szabó Géza: A kiegyezéstől az I. világháború végéig. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája. 1. Történelem és kultúra. Nyh., 1993. 338. p.

Az 1876-os megyerendezéssel törvénybe iktatták,¹³⁴ véglegesítették az 1867-es megyegyűlés azon határozatát, mely szerint Szabolcs vármegye székhelyévé Nyíregyházát tették.¹³⁵ Nyíregyháza mellett csak három településen, Nagyállón, Nyírbátorban és Kisvárdán mutatkoztak az urbanizáció jelei. Ezeken a településeken kezdtek el működni nyomdák is. Nem véletlen, hogy ezeken a településeken alakultak, mivel mindegyikben pezsgés indult a kiegyezés után. Fejlődött az ipar, közigazgatási székhelyek voltak. Ehhez még hozzájárult kedvező földrajzi elhelyezkedésük és a közoktatás fejlődése. A kiegyezésről szóló 1867. évi XII. törvénycikk¹³⁶ megnyitotta a lehetőségeket, hogy Magyarország különböző társadalmi osztályai és rétegei is részesüljenek a kulturális ellátás lehetőségeiből. A kiegyezés után Szabolcs megye népoktatásügyének fejlődési irányát az 1868-as törvény jelölte ki. Ez elrendelte a 6-12 évesek tankötelezettségét, a községeknek iskolák felállítását, legalább 30 tanköteles esetén, ha ott elemi iskola nem működött. Az egyházi iskolák mellett lassan megjelennek az állami fenntartásban létesülő tanintézetek, a községi elemi iskolák. Ezek létesítésére a költségvetésből külön keretet biztosítottak. 1884-ben az azt követő öt évben évente 100.000,- forintot költhetett a vallás- és közoktatásügyi miniszter vidéken állami elemi és polgári iskolák építésére.¹³⁷ A megyében az első Nyírbátorban, 1873-ban kezdte meg az oktatást.

Az 1868-as Eötvös-törvény¹³⁸ értelmében magán iskolák felállítására is sor került. Rövidebb-hosszabb ideig működtek ilyenek Nyíregyházán, Tiszalökön, Újfehértón, Nyírbátorban, Kisvárdán. A dualizmus korának gazdasági fellendülése kedvezett a középfokú iskolák megszervezésének. Régi intézmények éledtek újjá, vagy újak jöttek létre. Az 1868. évi XLIV. törvénycikk a magyarországi nemzetiségek egyenjogúságának deklarálásával betetőzte azt a folyamatot, hogy a korszak törvényeivel együtt Európában elsőként biztosították a polgárok művelődésének tartalmi, nyelvi, nemzetiségi, vallási, intézmény fenntartási jogait, kötelezettségét és szabadságát. Az Eötvös-féle törvény a népoktatásról közel száz, a Trefort Ágoston által előkészített 1883. évi XXX. törvénycikk a középiskolákról több mint negyven évig

¹³⁴ Az 1876. évi XXXIII. törvénycikk a megyeszékhelyet Nagyállóból áthelyezte Nyíregyházára.

¹³⁵ Szabolcs – Szatmár - Bereg megye kézikönyve. Főszerk. Filepné Nagy Éva. Hatvan, 1998. 38. p. Magyarország megyei kézikönyvei, 15.

¹³⁶ 1867. évi XII. törvénycikk a magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról.

¹³⁷ 1884. évi V. törvénycikk állami elemi és polgári iskolák építésére szükséges költségek fedezéséről.

¹³⁸ Az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában.

határozta meg azokat a célokat és kereteket, amelyek között az iskoláskorú népesség oktatása folyt.¹³⁹ Ez a törvény határozta meg a középiskolák szervezetét, igazgatásukat és felügyeletüket, a magán középiskolák létesítésének szabályait. Középiskolák alatt a nyolc osztályos gimnáziumokat és reáliskolákat, kivételesen a legalább négy osztályt működtető nem teljes intézeteket értették. A törvény a középiskolai oktatás célját az ifjúság magasabb általános műveltséghez juttatásában és a felsőbb tudományos képzésre való előkészítésében határozta meg. „A gymnasium e feladatot a minden irányu humanisticus, főleg az ó-classicai tanulmányok segélyével, a reáliskola pedig főleg a modern nyelvek, a mennyiségtan és természettudományok tanítása által oldja meg.”¹⁴⁰ A törvény kifejezetten haladó szellemét, gyakorlatias szemléletét tükrözi az 5. §-ában foglaltak: „A rendes tantárgyak tanulása alól felmentésnek helye nincs; kivéve testi fogyatkozás miatt a testgyakorlat, a mértani rajz (technikai része) és szépirás tanulása alól.” Eötvös József vallás- és közoktatási miniszter állami, költségvetési feladattá emelte az analfabetizmus elleni küzdelmet.

A magyar történelmi fejlődés során oly fontos időszaknak, a reformkornak a végén nyílt meg 1846. július 15-én Pest és Vác között az első magyar vasútvonal. Ezzel vette kezdetét Magyarországon az akkor már Európa szerte egy évtizede folyó vasútépités.¹⁴¹ Ezzel új lehetőségek nyíltak, mert ez teremtette meg a modern szárazföldi közlekedés alapjait, elősegítve a kereskedelem, az áruszállítás fejlődését. A vasútépités előmozdította a kapitalista fejlődést, a városiasodást is, több település népessége jelentősen megnőtt. A dualizmus első harminc éve a népesség több mint harminc százalékát mozdította ki születési helyéről. 1887-ben a Nyíregyháza-Mátészalka, 1896-tól a Nyíregyháza-Polgár, 1904-től a Nyíregyháza-Vásárosnamény közötti szakaszok és az ezeket összekötő kisebb vonalak épültek ki.

Az első világháborút lezáró, a magyar gazdaságra általánosan kedvezőtlen hatású békeszerződés a térség, így Szabolcs vármegye lakosságát a legtöbb megyénél jobban sújtotta. A területek, a vasút jelentős részének elcsatolása export lehetőségek elvesztését okozta, megghiúsítva ezzel a térség gazdáinak, vállalkozóinak értékesítési lehetőségeit.¹⁴²

¹³⁹ Az 1883. évi XXX. törvénycikk a középiskolákról és azok tanárainak képzéséről.

¹⁴⁰ 1883. évi XXX. törvénycikk 1. §.

¹⁴¹ Kubinszky Mihály - Gombár György: Vasútállomások Magyarországon. Bp., 1989. 6. p.

¹⁴² Szászi Ferenc-Vinnai Győző: A Horty-korszak 1919-1944. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei monográfiája 1. Nyh., 1993. 390. p.

A térség iparának elmaradottságát jelenti, hogy az összes ipari keresők az összes foglalkoztatottaknak Szabolcsban 1920-ban 11,07, 1930-ban 12,02 és 1940-ben 11,14 %-át adták.¹⁴³

A második világháború elején katonai építkezések adtak munkát sokaknak Nyíregyházán, az állástalan diplomások, közigazgatási tisztviselők a visszacsatolt területeken kaptak munkalehetőséget. Ezt követően rövidesen beköszöntött a nélkülözés, a jegyrendszer. 1944-ben német csapatok érkeztek Nyíregyházára, az antifasiszta politikusokat felkutatták, bebörtönözték. Szabolcsban Nyíregyházán és Kisvárdán létesítettek gettót, mintegy huszonkét ezer embert zsúfoltak itt össze. A zsidótörvények hatására zsidó nem kaphatott új, hasznot hajtó vállalkozás indítására engedélyt mindaddig, amíg a foglalkozás üzésének illetőségi helyén a zsidó vállalkozók száma az összlétszám 6%-a alá nem csökkent. Később a vármegye zsidó tulajdonban álló ipari és kereskedelmi létesítményeinek működését is korlátozták, működési engedélyeiket visszavonták.¹⁴⁴ Ezért a vármegye zsidó tulajdonban álló nyomdái ténylegesen 1939-től kezdve 1944-ig befejezték működésüket, a statisztikákban ebben az időszakban, illetve ezt követően előforduló említésük a háborús körülményekre, az adatszolgáltatás hiányára vezethető vissza.

Megkezdődött a szabolcsi zsidóság holocaustja, az Auschwitzba deportáltak közül csak igen kevesek tértek vissza. Ekkor több nyomdász is meghalt, a megye nyomdászainak száma jelentősen lecsökkent.¹⁴⁵

A második világháborút követő időszak egyben a magántulajdonban lévő nyomdák végét is jelentette. A kommunista irányítású iparügyi minisztérium adminisztratív intézkedéseivel is gátolta a nyomdák újraindítását. Az iparügyi miniszter 1946. január 16-án, a 4071/I/3-1946. számú körrendeletével előírta valamennyi első fokú iparhatóság részére, hogy a fegyverszüneti szerződés végrehajtása érdekében, valamennyi nyomdának két engedéllyel, egy iparendeléssel és egy működési engedéllyel kell rendelkeznie. E kettő közül csak az egyikkel rendelkező nyomda működését meg kellett tiltani. Működési engedélyt pedig csak az Iparügyi Miniszter adhatott.

¹⁴³ Szászi Ferenc-Vinnai Győző: A Horthy-korszak 1919-1944. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei monográfiája 1. Nyh., 1993. 407. p.

¹⁴⁴ Az 1939. évi IV. törvénycikk a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról 12. §-a.

¹⁴⁵ Szászi Ferenc-Vinnai Győző: A Horthy-korszak 1919-1944. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei monográfiája 1. Nyh., 1993. 429-430. p.

Szabolcs vármegye nyomdái 1867-1950 között			
Település	Nyomda	Kezdő év	Befejező év
Balkány	Árvaházi nyomda, tulajdonos Heisz Izidor	1923	1937
Büdszentmihály	Schächter Mózes	1909	1944
Kisvárdá	Berger Ignác	1866	1939
	Klein Gyula, ifj.	1897	1944
	Preis Vilmos	1905	1944
	Weisz Béla könyvnyomda	1925	1940
	Felsőszabolcsi Nyomda és Könyvkereskedés	1939	1948
	Dankó Sámuel könyvnyomda	1940	1944
	Zombori János és Kovács Lajos	1944	1948
Mándok	Silberstein Bernát	1905	1909
	Klein Lajos	1907	1914
	Klein Gyula nyomdaírók	1937	1942
Nagykálló	Sarkady József	1880	1926
	Szatmári Gyula	1910	1914
	Csendes és társa	1922	1927
	Bárány József könyvnyomda	1927	1944
Nyírbátor	Friedmann Lipót	1892	1947
	Klein József	1903	1913
	Apolló Nyomda	1908	1910
	Weisz Ignác	1908	1909
	Keszler Izidor	1909	1913

Nyírbátor	Fohn Adolf	1910	1944
	Berkovits Ferenc könyvnyomda	1928	1936
	Steinberger Lipót könyvnyomda	1937	1944
Nyíregyháza	Dobay Sándor	1866	1877
	Szabolcsmegyei Közlöny Nyomda	1872	1890
	Maurer Károly	1874	1889
	Piringer és Jóba	1879	1884
	Mikecz Józsefné	1883	1892
	Jóba Elek nyomda	1884	1933
	Piringer János	1884	1909
	Kalina József	1892	1893
	Nagy Mór és Nagy Mórné	1897	1904
	Szabolcsi Hirlap Nyomdája	1898	1901
	Bessenyei nyomda	1899	1901
	Tóth József és Társa	1903	1913
	Klafter Ignác	1904	1944
	Borbély Béla	1907	1915
	Tóth Sándor és társa	1908	1910
	Szabolcsvármegye nyomda	1910	1913
	Fráter Ernő és Friedmann Ernő	1910	?
	Tóth Sándor	1911	1913
	Feldman és Burger	1911	1913
	Rothbaum Herman	1912	?

Nyíregyháza	Nagy József könyvnyomda	1920	1945
	Merkur Nyomdaüzem	1921	1948
	Bocskay Nyomda	1925	1929
	Szelkó Sándor	1929	1934
	Nágler Könyvnyomda	1930	1944
	Burger Béla könyvnyomda	1932	1944
	Preisz István	1933	1934?
	Wohlberg Jakab könyvnyomda	1932	1944
	Fülep Lajos könyvnyomda	1936	1943
	Kéty Géza könyvnyomda	1939	1941
	Venkovits K. Lajos könyvnyomda	1941	1949
	Dózsa Nyomda Kft.	1947	1948
Nyírmada	Preisz Vilmos	1905	1907
	Grosz József	1907	1923
Nyírtét	Krakauer Salamon	1902	1913
Polgár	Szabó Fülöp	1909	1913
	Csohány Mártonné	1911	1912
	Preszler Miksa	1914	1915
	Tóth László	1928	1934
Tiszaszalk	Berkovits Sámuel	1907	1908
	Löwy Márton	1909	1925
	Czigler Sámuel	1912	1919
Újfehértó	Guttmann Kálmán	1908	1943

3. Szabolcs vármegyei lapok és nyomdáik

A kiegyezés után egyre több lap indul útjára, hogy a szabad szellemet, művelődést, kereskedelmet, ipart szolgálják. Az 1860-as és 70-es évek első lapjai vegyes tartalmú hetilapok voltak, általában a liberalizmusnak megfelelő szellemben bő gazdasági, főleg mezőgazdasági jellegű rovatokkal tálalták közlendőjüket. Olvasóikat a birtokos osztályból, s a vékony értelmiségi és polgárosodó kereskedő-iparos rétegből toborozták. Példányszám adataik nem ismeretesek, de feltételezések szerint nem haladta meg zömüké a néhány százat. Hivatásos szerkesztő nem volt. Nyomdatulajdonosok, könyvkereskedők, politikai síkon érvényesülni akaró ügyvédek szerkesztették a lapokat. Ezeknek a vegyes tartalmú hetilapoknak a gazdasági megalapozottsága gyöngye volt. A lapokat a kevésbé tőkeerős mecénások és a csekély példányszám miatt a jövedelmezőség hiánya tiszavirág életűvé tette.¹⁴⁶ Ezeknek a jelenségeknek lehetünk tanúi, ha figyelemmel kísérjük a Szabolcs vármegyében ez időben megjelenő lapokat.

Az első újság Nyíregyházán 1867. október 1-jén jelent meg *A Nyír* címen. Társadalmi és gazdasági hetilap, Debrecenben nyomtatták nyíregyházi kelettel. Első szerkesztője Börkey Imre volt, később Dobay Sándor, Szabó Antal és Básthy Imre szerkesztették. A lap gazdasági, ipari, kereskedelmi és közművelődési kérdésekkel foglalkozott. 1869 elején a lap címét *Tiszavidékre* változtatták, de így sem élt sokáig, 1872-ben megszűnt. Közben Dobay Sándor 1870-ben új lapot indított *Nyíri Közlöny* címen. Ezt a lapot Dobay Sándor 1870-ben alapított nyíregyházi nyomdájában nyomták. A Nyíri Közlöny a társadalmi élet, a gazdaság, az ipar és kereskedelem kérdéseivel foglalkozó hetilap, de amint a címe is utal rá, a vegyes tartalom mellett közigazgatási híreket is tartalmaz. A lapot eleinte Dobay Sándor szerkesztette, később azonban Kmethy Istvánra, végzett jogászra bízta.¹⁴⁷ Kmethy Miskolcra jött át Dobay hívására. Ő volt az első hivatásos újságíró Nyíregyházán. A lap 1871 végén megszűnt.¹⁴⁸

Kmethy azonban 1872. január elején új lapot indított *Szabolcs* címmel. Szintén vegyes tartalmú hetilap. 1876-ig maradt fenn, de 1874. január 1-től Lukács Ödön, 1876-ban pedig rövid ideig Angyal Gyula szerkesztette. A Nyíri Közlöny, Szabolcs újságokat Dobay Sándor nyomdája állította elő.

¹⁴⁶ Szabolcs-Szatmár megye sajtóbibliográfiája 1867-1969. Összeáll. Farkas Margit. Nyh., 1969. 1. p.

¹⁴⁷ Kmethy István (Kiskunhalas, 1830-1887) jogász, újságíró lásd. Katona Béla.

¹⁴⁸ Lukács Ödön: Nyíregyháza szabad kiváltságos város története. Nyh., 1886. 342. p.

1873-ban Maurer Károly megalakította Nyíregyházán a második nyomdát. Ő indította meg 1874. január 1-jén a *Szabolcsmegyei és Hajdúkerületi Közlöny* című társadalmi, ismeretterjesztő, kereskedelmi, közgazdasági hetilapot, amely később *Szabolcsi Közlönyre* egyszerűsítette a nevét. Több mint tíz évig jelent meg folyamatosan, utolsó két évében már hetente kétszer látott napvilágot. Szerkesztői Mikecz József, Sólyom Jenő, Ábrányi Lajos és ifj. Maurer Károly voltak, váltották egymást.

1874. december 20-án *Szabolcsi Lapok* címen új vegyes tartalmú hetilap kiadását kezdte meg a Dobay nyomda Kovács Sándor szerkesztésében. A lap 1876. szeptember 30-án szűnt meg.

Még ugyanebben az évben két egészségügyi szaklap is indult. Az *Egyleti Értesítő*, a Szabolcs-Hajdú kerületi Orvos-Gyógyszerészegylet közlönyeként havonta jelent meg. A *Természetgyógyász*, az ésszerű élet és gyógymód közlönye. Szerkesztője Ungerleider József orvos volt, s havonta kétszer jelent meg. Nyomtatta Dobay Sándor. Mindkét lap 1875-ben megszűnt.

1875. január 7-én indul a *Szabolcsmegyei Közlöny* vegyes tartalmú hetilap. Szerkesztette és kiadta ifj. Maurer Károly. 1876-77-ben társszerkesztője Sólyom Jenő, 1881-től főszerkesztője Ábrányi Lajos. A lap 1883 végén szűnt meg.

Maurer és Kmety szerkesztette a *Sürgöny* című harci híreket, országos, megyei és helyhatósági rendeleteket tartalmazó heti közlőnyt. A *Sürgöny* a Szabolcsmegyei Közlöny melléklapjaként 1876. január 1-től, 1877. december 30-ig jelent meg. Nyomtatta a Szabolcsmegyei Közlöny könyvnyomdája.

1876-ban történt az első kísérlet élclap kiadására *Izé* címen. Szerkesztője Maurer Károly volt, s a „Bajusz-kör” közlönyeként látott napvilágot a Dobay nyomda terméke.¹⁴⁹

Igen rövid életű volt a *Nyíregyháza* című hetilap, amely 1877. január 1-től 1877. június 31-ig jelent meg, Mikecz József szerkesztésében. A lapot Tiszai Dániel nyomtatta Debrecenben.

Kmety István 1897. november 1-jén maga alapított, szerkesztett újságot adott ki *Szabolcsi Hírlap* címen, amit Piringer János nyomdája, majd 1880-tól a Jóba nyomda nyomtatott. Néhány hónap múlva azonban ez az újság is beolvadt az 1880-ban

¹⁴⁹ Barna János: Nyíregyházi és Szabolcsvármegyei sajtó. In: Nyíregyháza és Szabolcsvármegye községei. Szerk. Hunek Emil. Bp., 1931. 275-278. p. Magyar városok monográfiája 8.

meginduló *Nyírvidékbe*, amely élt egészen 1944-ig. A Nyírvidék alapítása a Piringer János és Jóba Elek által indított nyomda megindulásával függött össze. Első szerkesztője Ábrányi Lajos volt.¹⁵⁰ A sajtó és a régió korszakbeli viszonyát meghatározta, hogy egy sajátos kép alakult ki az országban a régióról, az elmaradottság szimbóluma lett Szabolcs. Ennek egyik állomása a tiszzaeszlári vérvád, a másik a szatmárökörítői tűzvész volt. A Nyírvidék igyekezett ezekről az európai visszhangot kiváltó eseményekről tárgyilagosan, mégis lokálpatriótaként tudósítani.¹⁵¹

Ébredjünk! címmel Mikecz József antiszemita hecclapot indított, amely a legalantasabb érzelmeket igyekezett felcsigázní. Kalina József nyomdájából került ki. Némileg ennek ellensúlyozására adta ki a nagy per tárgyalása idején Jóba Elek a *Tisza-Eszlár* című napi értesítőt, amelyben higgadtan és tárgyilagosan próbálta tájékoztatni az olvasókat a per részleteiről.

A 80-as években megjelenő lapok között a *Szabolcsi Szabadsajtó* című vegyes tartalmú hetilap érdemelt figyelmet, melyet a Jóba vállalatától kilépő Piringer János nyomtatott és adott ki 1885. január 18-tól 1899. december végéig. A lap szerkesztője Inczédi Lajos,¹⁵² majd 1886-tól Sipos Lajos. A lap jelentőségét fokozza, hogy benne jelentek meg Krúdy első írásai.¹⁵³

A 90-es évek fellendülése a sajtó területén nem számszerű gyarapodást hozott a vármegyében, bár ekkor is elég sok új lap indult, hanem inkább az újságok színvonalának emelkedését eredményezte. A városiasodással, a kulturálódással együtt a lapokkal szemben is megnövekedtek az igények, s csak az a lap tudott fennmaradni, amelyik képes volt ezt a magasabb igényt kielégíteni.

Magyarországon 1896-ban 384 periodika jelent meg. Negyedszázad alatt számuk a négyszeresére nőtt, 1906-ban számuk 1787. A csúcst a magyar sajtó az utolsó

¹⁵⁰ Téger Béla: A sajtó Nyíregyházán. In: Szabolcs vármegye fejlődése és kortörténete. Szerk.. Háger László. Bp., 1929. 98-99. p.

¹⁵¹ Szabó Géza: A kiegyezéstől az I. világháború végéig. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei monográfiája I. Nyh., 1993. 342. p.

¹⁵² Inczédi Lajos (Szarvas, 1857. szept. 5. – Sarvas, 1915. jún. 16.) Pesten végzett bölcsészkarai tanulmányokat, az írói-újságírói pálya vonzotta. Családi neve Lukesch helyett az Inczédi nevet vette fel. Évekig felelős szerkesztői tevékenységet folytat, majd 1896-tól a megyeházán a törvényhatóság főlevéltárosa. ld. Margócsy J.: Utcák, terek, emléktáblák 4. Nyh. 1997. 43-47. p.

¹⁵³ Katona Béla: Irodalom, színház, a sajtó a várossá nyilvánítástól a felszabadulásig. In: Fejezetek Nyíregyháza művelődéstörténetéből. Nyh., 1973. 67-69. p.

békeévben, 1914-ben érte el, ekkor számuk meghaladta a kétezret. A millenniumi ünnepeken már önálló sajtópavilonban mutatkozott be a magyar újságírás.¹⁵⁴

A régebben indult lapok közül a 90-es években is tovább élt a Nyírvidék, korábbi társai ekkorra már jórészt megszűntek. 1892-ben komoly vetélytársa született a Nyírvidéknek, ekkor indul meg Porubszky Pál és dr. Járossy Sándor szerkesztésében a *Nyíregyházi Hírlap*. A lap színvonalas irodalmi anyagával magasan túlszárnyalta a korábbi helyi újságokat. Tárcarovatában sűrűn láttak napvilágot a diák Krúdy novellái is.¹⁵⁵ Színvonalassága ellenére sem bizonyult azonban hosszú életűnek, 1896-ban megszűnt. Indulásától a Piringer nyomda, majd 1893 szeptemberétől a Jóba nyomda, októberben már a Gróh nyomda gépein állították elő.¹⁵⁶

Még rövidebb életű volt a következő évben indított *Nyíregyháza* című társadalmi hetilap, amelyet Prok Gyula és Sztempák Ernő szerkesztett. Megjelenésének második évében megszűnt. 1897-1898-ban jelent meg a Jóba nyomda nyomtatásában.

Szintén csak két évig élt az 1898-ban indult *Szabolcsi Hírlap*, a város első politikai napilapja. Ezt már igazi hírlapíró, Gily Ede szerkesztette, később Székely Imre vette át irányítását. Vidéki vonatkozásban elevenség, sokoldalúság, írói színvonal tekintetében a legelső lapok sorában álló napilap. Indulásnál a Jóba nyomda, szeptember 11-től a Hoffman és Kronovitz Debrecen, október 17-től a Nyíregyházi lapnyomda az előállító. A napilap a Függetlenségi Párt orgánumaként kifejezetten politikai programmal indult. A Nyírvidék című „pártatlan”, valójában kormánypárti hetilap egyik szerkesztője támadást indított a Szabolcsi Hírlap szerkesztői ellen, nyilvánvaló politikai céllal. Ennek és részben annak, hogy Nyíregyházának ebben az időben még nincs napilapot eltartó újságolvasó publikuma tudható be, hogy a lap ilyen rövid időn belül megszűnt.¹⁵⁷

A század utolsó évében indult meg előbb Pröhle Vilmos, majd Schlichter Gyula szerkesztésében a *Szabolcs* című hetilap. Ez egy évtizedig szolgálta a vidéki újságírás

¹⁵⁴ Széchenyi Ágnes: A huszadik század hiányzó magyar sajtótörténete. = Magyar Tudomány, 2004. 10. sz. 1151. p.

¹⁵⁵ Krúdy Gyula nagyapja Nógrádból került a Nyírségbe, először Nagykállóban telepedett le. Ott volt megyei főügyész a kiegészítés után, s csak a megyeszékhely áthelyezésekor – az író születése előtt két évvel – költözött a család Nyíregyházára. ld. Katona Béla: Krúdy és Nagykálló. In: A Nagykállói Járás múltja és jelene. Nagykálló, 1970. 215-226. p.

¹⁵⁶ Katona Béla: Irodalom, színház, a sajtó a várossá nyilvánítástól a felszabadulásig. In: Fejezetek Nyíregyháza művelődéstörténetéből. Nyh., 1973. 79. p.

¹⁵⁷ László Gézáné Szarka Ágota: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye (a történelmi Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyék) sajtóbibliográfiája. 1845-2000. Nyh., 2002. 298. p.

ügyét, s 1912-ben megszűnt. Indulásnál itt is a Jóba nyomda olvasható, majd 1908-tól a Piringer, 1911-től a Szabolcsvármegyei nyomda.

1904-től 1906-ig ismét egy napilap próbálta meghódítani magának a nyíregyházi olvasókat *Nyíregyházi Friss Újság* címmel. A lapot Bokor Imre szerkesztette, s jellegzetes bulvárlap volt. Gross Antal és Társa nyomtatta.

1907-ben egy időben két napilap is indult. Az egyik *Független Szabolcsi Újság* címmel a 48-as eszmék szócsöve volt, s Inczédi Lajos szerkesztette, amely a Jóba nyomda terméke. A másik *Szabolcsvármegye* címen megjelenő független politikai napilap Borbély Sámuel nyomdájából, majd a Szabolcsvármegyei nyomdából kerül ki.

A lap kiadása nem volt jövedelmező. A lap és egyben a lapot előállító nyomda tulajdonosa Dr. Fráter Ernő nyíregyházi ügyvéd Dr. Ujfalussy Dezső főispántól kért állami támogatáshoz közbenjárást. A főispán a miniszterelnöknek írt bizalmas minősítésű jelentésében anyagi támogatást javasol. Jelentését azzal indokolta, hogy Szabolcs vármegyében ez az egyetlen politikai lap, amely változatos, színes tartalmú, közérdekű kérdéseket tárgyal, a várost érdeklő és érintő helyi híreket közöl. A támogatás módjára nézve azt javasolja, hogy „méltóztassék a lapnak a nyomda útján nyújtani olyanképpen, hogy azt állami nyomtatványok készítésével megbízni méltóztassék.”¹⁵⁸

A *Független Szabolcsi Újság* nem volt hosszú életű, 1907-ben élt, 48-as függetlenségi polgári napilap, a Jóba nyomda terméke. A Szabolcsvármegye mintegy évtizeden át fennmaradt 1917-ig. A napilap ilyen hosszú időn át való megjelenése bizonyítéka annak, hogy a város, illetve a megye csak 1907-től tudott fenntartani napilapot. Szerkesztői voltak: Pröhle Vilmos, majd Vajda Dezső, Friedmann Ernő, Miklós Gyula és Kertész László váltották egymást. A lapot Tóth Sándor és Társa nyomtatta, akiknek 1911 óta saját nyomdájuk volt. 1917-ben olvadt be a Nyírvidékbe, amely ekkor vált napilappá.

Közben 1910-ben a Függetlenségi Párt Inczédi Lajos szerkesztésében új lapot indított *48-as Szabolcsi Hírlap* címmel, melyet a Jóba nyomda nyomtatott. Ez sem bizonyult hosszú életűnek, de 1912-ben újra feltámadt *Szabolcsi Hírlap* néven, s hetilapként 1919-ig fennmaradt. Főszerkesztője: id. Kállay András, felelős szerkesztői: Inczédi Lajos, Szalay Béla, Desewffy Manó és Téger Béla voltak. Borbély Sámuel, majd 1916-tól a Szabolcsvármegyei nyomda nyomtatta.

¹⁵⁸ SZSZBMÖL IV. B. 401. 6. doboz. 186/1913.

Az 1910-es években új politikai lap már nem indult. Az olvasóközönség kiszélesedését, az igények fokozatos differenciálódását mutatja az, hogy az általános információközlési célokat szolgáló hírlapok mellett a századfordulón megszorodtak a szaklapok és megjelentek az első folyóiratok is.

Az első szépirodalmi hetilap 1899-ben indult *Szabolcsi Híradó* címen, Kálnay László szerkesztette nagyon érdekesen és színesen. Krúdynak több novellája is megjelent benne. Háromévi működés után azonban megszűnt. Jóbaék nyomdájából került ki.

1910-ben *Igazság* címmel indult irodalmi és társadalomtudományi hetilap Kalmár Ede szerkesztésében. A polgári radikalizmus eszméit írták zászlajukra, a demokrácia elveiért akartak síkraszállni. Főként Jászi Oszkár törekvéseihez álltak közel. Jászinak egy vezércikke meg is jelent a lapban. Kétévi működése után beszüntette megjelenését. Indulásától a Jóba nyomda, majd 1912-ben Tóth Sándor és Társa készítették.

1911-ben azonban *A Hónap* címen új szépirodalmi, művészeti és tudományos lap indult, az első folyóirat Nyíregyházán. Vertse K. Andor,¹⁵⁹ Kubinyi Imre és Ballay Gyula szerkesztette. A folyóiratban neves fiatal esztétikusok, vidéki és fővárosi írók szólaltak meg. Nem sokkal a Nyugat megindulása után elismerő tanulmányt közöl Adyról Lefler Béla tollából, s a század elején kibontakozó irodalmi forradalom mellett foglal állást. Ez is a Jóba nyomda terméke.

Nyíregyházán színházi újság is megjelent ebben az időben. 1906-ban *Színházi Újság* (Jóba), 1907-ben *Színészet*, majd 1914-ben ismét *Színházi Újság* címen (Szabolcsvármegyei nyomda) jelent meg időszak kiadvány a városban. Nem folyóiratok, még nem is színházi lapok voltak ezek, hanem nyomtatott színházi műsorok, újságformátumra összehajtogatott plakátok, amelyekben a színházi szervezők tájékoztatták a közönséget a műsorról, a szereplő színészekről. Hasonló céllal indult meg 1917-ben a *Mozi Hét* című kiadvány, amely az új művészet, a film térhódításáról is tanúskodik. Nyomtatta Klein Ludwig nyomdája Miskolcon.¹⁶⁰

1919. január 1-jével *Új Szabolcs* néven néhány fiatal művészjelölt lapot indított. Szerkesztője Örvös János, főmunkatársa Szántó György volt. Társadalomtudományi lap

¹⁵⁹ Vertse K. Andor (Kaloosa, 1890. júl. 23. – Nyíregyháza, 1962. febr. 1.) A kolozsvári egyetemen előbb bölcsész, majd joghallgató. 1910-ben kerül kapcsolatba a Nyírvidék legendás felelős szerkesztőjével Inczédi Lajossal. Irni kezd a lapba, majd szerkesztői erényeit is bizonyítva, fiatal kortársaival indítja *A Hónap* című havi folyóiratot. ld. Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák. Nyh., 1997. 46-48. p.

¹⁶⁰ Katona Béla: Irodalom, színház, a sajtó a várossá nyilvánítástól a felszabadulásig. In: Fejezetek Nyíregyháza művelődéstörténetéből. Nyh., 1973. 81-82. p.

volt, főként filozófiai és szociológiai kérdésekkel foglalkozott. A hetilapot valójában Pesten szerkesztették és adták ki. A nem lényegtelen helyi események mellett fővárosi, országos események dominálnak benne. Különösen jelentős a kulturális beszámoló. A lapnak hat száma maradt ránk, ezeket Rovó Aladár nyomtatta Budapesten. Az Új Szabolcs rokonszenves programmal indul: Károlyi és pártja mellett agitált. A napi politikában a kommunisták és a reakció közötti harmadik utas politikát választották.¹⁶¹

Nemcsak az őszirózsás forradalom és a proletárdiktatúra alatti fejlődéshez képest következett be visszaesés, hanem még a XIX. századból örökölt polgári liberalizmus is mindinkább háttérbe szorult. Indultak azonban olyan lapok is, amelyek már nyíltan a nacionalista, sovinszta jobboldal érdekeit képviselték. Ilyen volt a *Nyíregyházi Déli Újság* (Heiszler és Társa,¹⁶² majd 1921-től Hungaria nyomda), amely 1920-ban keletkezett, s Enyedi Barnabás, majd Prok Gyula szerkesztésében jelent meg. Méginkább a keresztény kurzus és a fehérterror szócsöve volt a *Magyar Kelet* című napilap, amelyet dr. Bernáth Zoltán és Wekerle József szerkesztett. Egyik sem tudta hosszú ideig fenntartani magát. A faji és felekezeti uszítás nem talált szélesebb körű támogatásra Nyíregyházán.

1926-ban Kállay András, a volt főispán fia indított politikai, társadalmi, gazdasági képes hetilapot *Szabolcs Népe* címmel. A lap konzervatív eszméket propagált. Indulástól a Jóba nyomda, majd 1928-ban a Merkur nyomda nyomtatta. Két év után 1928. szeptember 9-én megszűnt.

Valamivel hosszabb életű volt a *Tiszavidék* címen szintén 1926-ban megjelent politikai napilap. Felelős szerkesztője Kovács Zoltán, 1929-től Pedig Hubay Kálmán. A lapot a Tiszavidék nyomdája állította elő 1930-ig.

A 30-as évek elején történtek az első kísérletek Nyíregyháza a hétfői újság létrehozására. Előbb Vertse K. Andor indította meg a *Nyíregyházi Hétfői Újságot* 1931-ben, de ez már a második szám után megszűnt; sokszorosított formában élt.

Két évvel később azonban Lengyel Antal szerkesztésében újra feltámadt *Szabolcsi Hétfő* címen, s egészen 1948-ig életben maradt. Indulástól Debrecenben, majd 1947-ben a nyíregyházi Orosz, 1948-ban a Dózsa nyomdában nyomták. Még egy napilap indult a 30-as években, a *Szabolcsi Hírlap*, ez már a negyedik újság ezen a címen. Garay Gyula

¹⁶¹ Fried István: „Új Szabolcs”. = Szabolcs-Szatmári Szemle, 1964. 4. sz. 47. p.

¹⁶² Heiszler Jenő, Fiók Albert és Feldmann Fülöp könyvnyomda néven 1918. december 30-án adtak ki iparigazolványt. Ilyen néven a nyomda 1921. július 7-ig működött, amikor az ipar gyakorlásáról lemondtak. SZSZBMÖL XV.86. A 14. köt. Ipari mutató 1902-1926.

szerkesztette, a Merkur nyomda nyomta. 1933-tól 1935-ig jelent meg, később beolvadt a Nyírvidékbe.

A politikai, napi és hetilapok mellett néhány hosszabb-rövidebb ideig élő kulturális és társadalmi folyóirat is napvilágot látott a két világháború között Nyíregyházán. Az elsőt Vertse K. Andor indította 1920-ban *Ábécé* címmel. Az irodalom mellett főként színházi és sportkérdésekkel foglalkozott, de ez a lap is rövid életű volt, akárcsak folytatása, amelyet Zoltán Béla és Vertse K. Andor szerkesztett *Tisza* címmel.

1921-ben Jeney Ferenc indított hetilapot *Nyíregyházi Színházi Újság* címmel. A színház mellett a filmművészet és a sport kérdéseivel is foglalkozott, a Csiszár és Szelkó nyomda terméke.

1931 és 1934 között jelent meg hetenként kétszer a *Kelet-Magyarország* című képeslap, amelyet Walla Elemér, majd Keéky István szerkesztett. Indulástól a Merkur nyomda, 1932-től a Jóba-nyomda, majd 1934-től a Klafter nyomda állította elő.¹⁶³

A 30-as évek első felében indult a korszak két legjelentősebb irodalmi folyóirata a *Forrás* és a *Szabolcsi Szemle*. A Forrás a Nyíregyházán működött Benczúr-Kör haladóbb gondolkodású, irodalommal foglalkozó tagjainak munkásságát gyűjtötte egybe. A lap 1933. november 5-én jelent meg először. Szerkesztői Mariss József, Sarlós Ottó, Kovács Lajos és Országh Ödön voltak. 1934 augusztusáig mindössze néhány (négy) füzete jelent meg. Progresszív szemléletével, modern hangjával nemcsak a nyíregyházi sajtóba, hanem a magyar irodalomba is új szintet vitt be. Figyelmet érdemelnek írásaik, mert bennük megmutatkozik az akkori kor képe. 1933-34 Magyarországa a munkanélküliségé, az éhezése, a céltalanságé, az öngyilkosoké, hitevesztettségé, várákozásé, minden becsületes ember belső lázadásáé.

A Forrás megszűnésének évében, 1934-ben indult a Szabolcsi Szemle, a Bessenyei Kör irodalmi és művészeti folyóirata, amely 10 éven át a város legfontosabb kulturális fóruma volt. Főszerkesztőként Szohor Pál, később polgármester, ekkor főjegyző neve szerepelt a címlapon, valójában azonban Szentmiklósi Péter és Belohorszky Ferenc szerkesztették. Szentmiklósi halála után helyére Méreyné Juhász Margit lépett, majd 1940-ben Váczy Elemér nevével bővült a szerkesztők névsora. Szépirodalmi rovatában letagadhatatlanul sok volt a dilettáns mű, igazi erejét inkább a tanulmányok és kritikák jelentették. Belohorszky Ferenc, Sziklay László, Mérey Ferenc

¹⁶³ Katona Béla: Irodalom, színház, a sajtó a várossá nyilvánítástól a felszabadulásig. In: Fejezetek Nyíregyháza művelődéstörténetéből. Nyh., 1973. 101. p.

és mások írásai nem egyszer országos figyelmet keltettek. 1941-ben a Nyíregyházi Orosz Károly nyomdája állította elő.

1936-ban három új folyóirat is indult. Vertse K. Andor *Kelet* címen szerkesztett szépirodalmi folyóiratot, ez a Nágler nyomdából, Jósza Jolán *Nyírség* címen indított társadalmi, irodalmi hetilapot, ez Orosz Károly nyomdájából került ki. Csaba István szerkesztésében pedig *Tiszántúl* néven jelent meg egy irodalmi és kritikai hetilap. A következő évben *Képes Szabolcs* címen indult egy szépirodalmi és társadalmi folyóirat Elek József szerkesztésében, a Merkur nyomda nyomtatásában. Amilyen gyors egymásutánban születtek ezek a lapok, többnyire ugyanolyan gyorsan meg is szűntek, egy-két évnél nem igen bírta tovább egyik sem.

Az irodalmi és kulturális folyóiratok mellett néhány Nyíregyházán megjelenő szaklapot is számon tartanak a bibliográfiák. A leghosszabb életű és legszínvonalasabb a *Szabolcsi Tanító* című tanügyi folyóirat, amely 1922-től jelent meg Czimbolinetz Jenő, később Bökényi Dániel szerkesztésében 1944-ig. Indulásától Klafter, 1942-től Orosz Károly nyomtatta. Megemlítenéd még ezen kívül a *Nyíregyházi Iparosok Lapja* (a Jósza nyomda nyomtatta), a *Szabolcsi Szabók Lapja* (Molnár Zsigmond nyomdájából), a *Szabolcsi Kereskedő* (Nágler és Társa nyomtatta), valamint a *Szabolcsi Művészet* (Orosz Károly nyomdájából került ki) című újságok is.¹⁶⁴

Külön csoportot alkotnak az ifjúsági illetve diáklapok. Az I. világháború után Nyíregyháza mindinkább diákvárossá fejlődött, új középiskolák alakultak, s ezeknek ifjúsága diáklapok kiadásával igyekezett fórumot biztosítani a tehetséges diákok számára.

A diáklapok közül a leghosszabb életű a *Reménysugár*, a felsőkereskedelmi iskolák Nyíregyházán íródott, de országos terjesztésű lapja volt, amely 1920-tól egészen 1947-ig jelent meg folyamatosan, általában évente tíz számmal.

1936 és 1944 között jelent meg a *Nyíregyházi Kossuth Diák*, a Kossuth Gimnázium ifjúságának lapja, amelynek hasábjain Rákos Sándor¹⁶⁵ és Bory Zsolt¹⁶⁶ versei is gyakran szerepeltek. Megemlíthetjük a *Királyi Katolikus Diákélet* (Merkur nyomda) és a *Leányszívek* (Orosz nyomda) című rövid életű lapokat.

¹⁶⁴ Katona Béla: Irodalom, színház, a sajtó a várossá nyilvánítástól a felszabadulásig. In: Fejezetek Nyíregyháza művelődéstörténetéből. Nyh., 1973. 102. p.

¹⁶⁵ Rákos Sándor (Kálmánháza, 1921- Budapest, 1999)

¹⁶⁶ Bory Zsolt (Nagykálló, 1921-Nyíregyháza, 1984)

A két világháború közötti időben feltűnően megszorodtak Nyíregyházán az egyházi lapok. Különösen a görög katolikus egyház fejtett ki rendkívüli eleveniséget e téren. Nyilván összefügg azzal, hogy Nyíregyháza görög katolikus püspöki székhely lett, a Hajdúdorogi Egyházmegye, sőt az egész magyar görög katolikusság irányító központja. Ezzel a megnövekedett szereppel magyarázható, hogy a lapok egész sorát indították a 20-as, 30-as években, s közülük egyik-másik hosszú időn belül is képes volt magát fenntartani. *Görögkatolikus Népiskola*, melyet 1921-1923 között a Jóba nyomda nyomtatott, *Görögkatolikus Tanító*, *Görögkatolikus Tudósító* (1921-1926. Jóba), *Jövőnk* (1923-24. Jóba), *Katolika Revuó* (1922. Jóba), *Görögkatolikus Szemle*, *Görögkatolikus Élet*, *Keleti Fény*.

A többi helybeli egyház lapkiadási tevékenysége ehhez képest jelentéktelen, de azért mindegyik felekezetnek megvolt a maga újságja. A római katolikus egyház *Szabolcsi Credo* (Merkur, Orosz ny.) címmel adott ki lapot, az evangélikus egyház a Nyíregyházi Evangélikusok lapját (Klafter) jelentette meg, a református egyház pedig *Szabolcsi Őrszem* (Klafter, Orosz ny.) és *Jer Velünk* (Bagó Mihály ny. Dombóvár) címen adott ki újságot.¹⁶⁷

¹⁶⁷ Katona Béla: Irodalom, színház, a sajtó a várossá nyilvánítástól a felszabadulásig. In: Fejezetek Nyíregyháza művelődéstörténetéből. Nyh., 1973. 103. p.

Szabolcs vármegyei lapok és nyomdáik			
Helység	Időszaki kiadványok	Megjelenés ideje	Előállító nyomdák
Nyíregyháza	A Nyír	1867-1872	Dobay Sándor
	Nyíri Közlöny	1870-1871	Dobay Sándor
	Szabolcs[1]	1872-1876	Dobay Sándor, RT Kny. Debrecen
	Szabolcsi Lapok	1875-1876	Dobay Sándor
	Természet- Gyógyász	1874-1875	Dobay Sándor
	Egyleti Értesítő	1874-1875	Dobay Sándor
	Szabolcsmegyei és Hajdúkerületi Közlöny	1874-1883	Dobay Sándor, Debreceni Városi Nyomda, Maurer Károly
	Szabolcsi Lapok	1875-1876	Dobay Sándor
	Szabolcsmegyei Közlöny	1876-1883	Maurer Károly
	Izé	1876	Dobay Sándor
	Sürgöny	1876-1877	Maurer Károly
	Nyíregyháza[1.]	1877	Tiszai Dániel ny. Debrecen
	Szabolcsi Hírlap[1.]	1879-1880	Piringer és Jóba
	Nyírvidék[1.]	1880-1933	Piringer és Jóba, Jóba

Nyíregyháza	Ébredjünk	1882-1893	Maurer, Piringer és Jóba, Kalina József
	Szabolcsi Szabadsajtó	1885-1899	Piringer
	Szabolcsmegye	1890	Wimmer Márton Budapest
	Nyíregyházi Hírlap	1892-1896	Piringer, Jóba
	Nyíregyháza[2.]	1897-1899	Jóba
	Szabolcsi Hírlap[2.]	1898	Jóba, Nagy Mór
	Szabolcsi Híradó	1899-1901	Bessenyei ny.
	Szabolcs[2.]	1900	Nagy Mór
	Szabolcs[3.]	1902-1912	Piringer, Borbély, Jóba, Szabolcsvármegye ny.
	Szabolcs Vármegye Hivatalos Lapja	1903-1950	Jóba, Klafter, Orosz, Dózsa
	Nyíregyházi Friss Újság	1904-1905	Grosz A. és tsa. Budapest
	Nyíregyházi Hétfői Hírlap	1906	Klafter
	Színházi Újság	1906	Jóba
	Független Szabolcsi Újság	1907	Jóba
	Szabolcsvármegye	1907-1917	Tóth, Borbély, Szabolcsvármegye ny.
	48-as Szabolcsi Hírlap	1910	Jóba

Nyíregyháza	Igazság	1910-1912	Jóba, Borbély, Tóth S. és tsa
	A Hónap	1911-1912	Jóba
	Szabolcsi Hírlap[3.]	1912-1919	Borbély, Klafter, Szabolcsvármegye napilap ny.
	Reménysugár 1944-ig, majd Új Ifjúság	1919-1947	Jóba, Klafter
	Új Szabolcs	1919	Rávó Aladár Budapest
	Nyíregyházi Déliújság	1920-1922	Borbély Sámuel
	Görög Katolikus Népiskola	1921-1923	Jóba
	Nyíregyházi Színházi Újság	1921	Csizák és Szelkó
	ABECE	1922	Hungária kny.
	Göröghatolikus Tudósító	1922-1926	Jóba
	Szabolcsi Tanító	1922-1944	Jóba, Klafter, Orosz
	Békeharang	1923-1929	Jóba, Merkúr
	Jövőnk	1923	Jóba
	Nyíregyházi Iparosok Lapja	1923-1926	Jóba, Merkur
	Szabolcsi Szabók Lapja	1924-1934	Jóba, Merkur, Nágler, Burger, Klafter
	Szabolcs[4.]	1925	Bocskai-kny.
	Szabolcs Népe	1926-1928	Jóba, Merkur
	Tiszavidék	1926?-1935?	Tiszavidék Nyomdaüzem és Lapkiadóvállalat ny.

Nyíregyháza	Szabolcs Földje	1930	Merkur
	Nyíregyházi Hétfői Újság	1931-1934	Burger Béla
	Szabolcs Világa	1931	Deutsch ny. Debrecen
	Forrás	1933-1934	Merkur ny.
	Rézkigyó	1933	Burger Béla kny.
	Szabolcsi Hétfő	1933-1948	Venkovits, Orosz K., Dózsa Kft. ny.
	Szabolcsi Hírlap[4.]	1933-1944	Merkur ny., Orosz Károly
	Szabolcsi Credo	1934-1940	Merkur ny., Orosz Károly
	Szabolcsi Szemle	1934-1944	Merkur ny., Orosz Károly
	Nyíregyházavidéki Kisvasutak és Bodroközi Gazdasági vasút Otthon Tudósító	1935-1942	Orosz Károly, Klafter
	Nyíregyházi Evangélikusok lapja	1935-1937	Klafter Ignác
	Ház és Ipar	1936	Klafter Ignác
	Kelet	1936	Nágler
	Nyíregyházi Kossuth- Diák	1936-1944	Klafter Ignác, Kétz Géza, Orosz Károly
	Nyírség	1936-1937	Klafter Ignác
	Görögkatolikus Élet	1937-1939	Klafter, Nágler
	Képes Szabolcs	1937	Merkur
	Kir[ályi] Kat[olikus] Diákélet	1937-1943	Merkur, Orosz, Kétz, Venkovits
	Szabolcsi Kereskedő	1937-1938	Nágler
	Szabolcsi Őrszem	1937-1943	Klafter, Merkur, Orosz Károly
	Szabolcsi Méhészet	1943-1944	Orosz Károly

Nyíregyháza	Nyírség	1946-1948	Orosz Károly
Büdszentmihály	Magyar Vidék	1935-1939	Nagy András kny. Debrecen, Katona Ferenc kny. Hadúnánás
	Büdszentmihályi Reformátusok Lapja	1937-1939	Nagy András kny. Debrecen
Kisvárdai	Kisvárdai Lapok[1.]	1888-1919	Berger Ignác
	Kisvárdai és Vidéke	1906-1913	Klein Gyula
	Kisvárdai Friss Újság	1911-1916	Berger Ignác, Klein Gyula
	Kisvárdai Munkás	1919	?
	Felsőszabolcs	1920-1938	Klein Gyula
	Felsőszabolcsi Gazda	1937-1944	Berger és tsa., Felsőszabolcsi ny.
	Kisvárdai Vidék	1941-1944	Dankó ny., Venkovits K.
Mándok	Mándok	1906-1908	Klein Lajos
Nagykálló	Nagykálló és Vidéke	1899-1926	Sarkady József, Csentes és tsai. ny.
	Lányok Lapja	1935	Bárány
Nyírbátor	Nyírbátor és Vidéke	1909-1914	Friedmann Lipót
	Nyírbátori Hírlap	1911	Fohn Adolf
	Nyírség	1913	„Apolló” kny
	Gazdasági és Kereskedelmi Híradó	1932	Berkovics
Újfehértó	Újfehértó	1922	Guttman Kálmán

4. Nyíregyháza és nyomdái

4.1. Nyíregyháza története

A település kettős nevének első tagja már Anonymusnál felbukkan, s a Váradi Registrumban is szerepel, 1209-ben még Nyír néven. Az Árpád kori Nyír falu a szabolcsi vár birtoka lehetett. Az 1326-ból származó írásos forrásokban már egyházas településként említik. Bizonyos, hogy a mai város helyén már a XIII. század második felében templommal rendelkező lakott település állt. A település innen kapta nevének második felét. A XV. század közepén körülbelül 400 lakója volt. A török hódoltság idején a várost sokan elhagyták, helyükre az 1600-as évek első felében hajdúkat telepítettek be, hajdúvárosi rangot szerez. Bocskai István 1605-ben foglalja el, halála után a várost 1620-ig Erdélyhez csatolják.

A Rákóczi-szabadságharc után a város népessége növekedésnek indult, elsősorban azért, mert 1753-ban a település felének birtokosa, gróf Károlyi Ferenc jelentős kedvezményeket ígért az ide települőeknek. Háromévi adómentességet, szabad vallásgyakorlatot, lelkész tartást, valamint a majdan felépítendő templomhoz fat is ígért. Az újonnan letelepedők többsége Békés megyéből érkezett. A lutheránus tótok, a tirpákok és a Felvidékről érkező szlovák bevándorlók megalapították első gimnáziumukat az akkori Professzori iskolát, ez ma a Nyíregyházi Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium. A növekedés még jobban megindult, amikor 1786-ban a város mezővárosi rangot kapott és négy vásárt tarthatott évente. Ekkor 7500 lakosával már a megye legnépesebb települése volt. A 19. században Nyíregyháza pénzen megváltotta magát földesuraitól, a Desseffy és Károlyi családoktól, 1837-ben pedig különleges királyi kiváltságot kapott.

Nyíregyháza polgárai részt vettek az 1848-49-es forradalom és szabadságharcban, amelynek bukása után több polgár börtönbe került, köztük a polgármester, Hatzel Márton is.

A XIX. század második felében Nyíregyháza tovább urbanizálódott. Hatalmas lökést adott a város fejlődésének az 1854-ben tervbe vett tiszavidéki vasútvonal közvetlen Nyíregyházát érintő kiépítése. 1854-ben megindultak a vasútépítési tárgyalások, négy év múlva 1858. szeptember 5-én fut be a Budapest-Debrecen-Miskolc útvonal megépítése után az első vonat. Nyíregyháza lakossága és vezetői nagyon

fontosnak tartották a vasutat, és 1848-tól harcoltak érte. Nyíregyházán a polgárosodás a parasztság polgárrá alakulásával ment végbe.

Nyíregyházát az ipari, kereskedelmi és kulturális tényezők összetetalálkozása tette a megye politikai, köz- és társadalmi életének központjává. Vendégfogadók, vendéglátóhelyek épültek, kiépült a városi vízvezeték. A város egyre inkább virágzásnak indult, új városháza és kórház épült, iskolák alakultak, a közeli Sóstón fürdő és vendéglő üzemelt. Az 1860-as évektől kezdve, sorra alakulnak a pénzintézetek is. Az is az urbanizáció jele volt, hogy a város építésrendészeti szabályrendelete megtiltotta a házak zsindeellyel és náddal való fedését.

1863-tól a társadalmi élet is kezd felpetrezdülni, a kaszinó újra központjává válik a korszerű eszmék megbeszélésének. Ez időben kerül sor az első gőzmalom, majd a gőzloajgyár felállítására.¹⁶⁸ Kereskedelmi fellendülést hozott a városnak a Terménycsarnok, valamint a Takarékpénztár működése. Ezek nyomtatvány igénye már jelentős volt. A rendi korszak viszonyaihoz képest teljesen új szakmák honosodnak meg és nyújtanak megélhetést. Ilyenek a fényképész, gépész mellett a nyomdász.¹⁶⁹ „A Bach-korszak végén már kultúraigényesebb a városi vezetőség, a visszakapott állami kényszerkölsön összegét az egyházak között felosztva, általában kulturális célokra használják. 1861-ben megnyithatja kapuit egy magasabb szintű fiúiskola, először alгимnáziumként, majd főgimnáziummá válása után 1888-ban útra bocsáthatja az első érettségiző osztályát.

1871-ben a magyar királyi törvényszéket Nyíregyházára telepítik, ami az igazságszolgáltatás országos irányítású szervezetté válásával függött össze. A város vezetősége ezt olyan fontosnak tartotta, hogy négy igazságszolgáltatási intézmény, a törvényszék, a járásbíróság, a telekkönyv és a börtön létesítésére is kötelezettséget vállalt. Nyíregyháza 1876-ban Szabolcs megye székhelye lett.

A város jogi helyzete is ekkor szilárdult meg, mert 1886-ban a rendezett tanácsú városok¹⁷⁰ soraiba került. Ennek nyomán a város 1806-ban alapított gimnáziuma a megye egyetlen főgimnáziuma lett. Nyíregyháza központi szerepe tovább bővült,

¹⁶⁸ Katona Béla: Irodalom, színház, a sajtó a várossá nyilvánítástól a felszabadulásig. In: Fejezetek Nyíregyháza művelődéstörténetéből. Nyh., 1973. 118. p.

¹⁶⁹ Takács Péter: A polgárosodás útján 1848-1918. In: Nyíregyháza története. Szerk. Cserenyák László és Mező András. Nyh., 1987. 127. p.

¹⁷⁰ A rendezett tanácsú város a magyar közigazgatásban 1870 és 1929 között a városok egyik jogi kategóriája volt. Azokból a mezővárosokból és kisebb szabad királyi városokból jöttek létre, amelyeknek nem volt gazdasági erejük önálló törvényhatóság alkotására. Ezek nem tartoztak járási szervezetbe, hanem közvetlenül a vármegyei hatóság alá voltak rendelve.

amikor fontos középületeket emeltek a városban. A Nyíregyházi Királyi Törvényszéki Fogházat 1891-ben létesítették, a Megyeházat 1892-ben. A város és a megye állandó hetilapot indított, a Nyírvidéket, amely 1880 és 1933 között jelent meg. 1894-ben kószínház is épült, majd 1899-ben új kórházat avattak. 1897. január 17-én kigyulladtak a városban a villanylámpák. A korábbi megyeszékhelyről ekkor költözött át Nyíregyházára a múzeum. További új épületeket emeltek – távírda, posta- és pénzügyi palota, – majd elindult a villamosközlekedés is.

A Tanácsköztársaság ideje alatt a városban munkás- és katonatanács alakult, majd áprilistól tíz hónapig román megszállás alatt állt a város.

A két világháború között a lakók nagyszabású ünnepséggel ünnepelték az örökvaltság 100. évfordulóját. Ekkor Nyíregyháza Szabolcs és Ung k. e. e.¹⁷¹ vármegye székhelye volt.

A várossá válással együtt jelentős műveltség kialakulása is megfigyelhető. A Magyar Olvasó Társaság az első közművelődési egyesület a városban, 1834-ben alakult. Az egyesület célja „a magyar nyelvben való előrehaladás” volt. A később egymás után születő egyesületek közül kiemelkedő szerepet játszott az 1897-ben létrejött Bessenyei Kör. A város kószínházában felléptek a kor jeles művészei: Blaha Lujza, Jászai Mari, Csontos Gyula, Fedák Sári, Latabár Kálmán. Az első mozi 1909-ben nyílt meg, amit további kettő követett. Nyíregyházán 1931-től 1934-ig működött a sóstói művésztelep. A Kossuth Gimnázium 1843-ban alapított könyvtára 3500 védett kötettel rendelkezik.

A polgárosodás maga után vonta az oktatásban is megnyilvánuló fejlesztéseket. Így 1906-ban magánkezdemenyezésre megindult a polgári fiúiskola, ami egy év múlva átkerült a város kezelésébe, elhelyezésére a város vásárolt épületet. 1914-ben kezd meg működését a fiú tanítóképző, 1917-ben evangélikus leánygimnázium, 1918-ban a Kereskedők és Gazdák Köre közreműködésével városi kezelésben felsőkereskedelmi fiúiskola indul.

Nyíregyháza város nyomdája 1875-1930 között működött, ami a valóságban csak a város tulajdonában álló kis műhely volt. Létrehozását azért határozta el a város, mert a polgármesteri hivatalban folyó ügyintézés egyre több nyomtatványt igényelt.¹⁷² A város nyomtatványszükségletét is csak részben elégítette ki, gépészete nem volt mindenfajta nyomdatermék előállítására alkalmas.

¹⁷¹ Közigazgatásilag egyelőre egyesített.

¹⁷² SZSZBMÖL V. B. 186. közigazgatási mutatók 1876-1930.

A városi nyomda mellett a vármegyének is megvolt a maga kis nyomdája. Alapításának pontos dátuma nem ismert. Létrehozása összefüggött a megyeszékhely Nagykállból Nyíregyházára történt áthelyezésével. Feltehetően 1876 körül kezdte meg működését. Funkciója hasonlóan a városi nyomdáéhoz, a megyei adminisztráció nyomtatványszükségletének előállítása volt. Alapításához hasonlóan megszűnésének pontos dátuma sem ismert, 1919-ben még bizonyosan működött.

4.2. Nyíregyháza nyomdái

4.2.1. Dobay Sándor nyomdája

1866-1877

Az első nyíregyházi nyomdát Dobay Sándor alapította. Testvére János, Gyulán elismert nyomdász hírében állt.¹⁷³ Korábban Zilahon működtetett nyomdát, amelyet Nyíregyházára telepített át. Az áttelepítéshez a fogadó város tanácsának engedélyét kérte. Ezt a városi tanács először elutasította, bár a polgármester támogatta, mert addig Nyíregyházán könyvnyomda nem volt. Az így 1866-ban létrehozott nyomda 1877-ig működött.¹⁷⁴ Az utolsó bejegyzés e nyomdáról az 1876-1897 között vezetett Egyéni cégek nyilvántartásában 1876-ban volt.¹⁷⁵ A nyomda a kereskedelmi nyomtatványok és kisebb terjedelmű kiadványok mellett 1867-ben a város első hírlapját is nyomtatni kezdte. *A Nyír* 1867. október 6-án jelent meg először.¹⁷⁶ Ez egy vegyes tartalmú hetilap volt, a gazdászat, kereskedelem és az ipar témakörében.¹⁷⁷ (7. sz. melléklet)

Nyíregyházi működése alatt több iskolai értesítő is nyomdájából került ki.¹⁷⁸ (2. sz. melléklet)

A könyvészetben visszakereshető művei: Gyászhangok az 1849-ik évi október 6-án Aradon kivégzett 13 magyar vértanú emlékünnepegyén (16 p.) A 48-ik Honvédezászlóalj történeti vázlata. Bánhegyi István és Emericzy Géza: Tan- és olvasókönyv közép- és felső néptanoda számára, 1869-ben. 1872-ben Lukács Ödön Kisebb

¹⁷³ A nyomda és a polgármesteri szék között. Dobay János. In: Erdész Ádám: Emberek és folyamatok a történelemben : Írások Békés megye történetéről. Békéscsaba, 2003. 124-126. p.

¹⁷⁴ SZSZBMÖL IV. B. 255. K. 1866/6303.

¹⁷⁵ HBMÖL IX. 851/e. 96. köt.

¹⁷⁶ A harmadik számtól címe: Nyír.

¹⁷⁷ László Gézné: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája. Nyh., 2002. 218. p.

¹⁷⁸ László Gézné: Szabolcsi iskolai értesítők bibliográfiája 1864-1984. Nyh., 1984. 46, 72, 73, 91. p.

költemények című verses kötete jelent meg. Az 1872-ben kiadott Szabó Dávid Kisgyermekes anyák könyve (58 p.) már az OSZK bejelentéseiben is megtalálható 1872. október 4-i bejegyzéssel.

1875. január 3.¹⁷⁹ - 1876. október 1. között jelent meg hetenként vasárnap a *Szabolcsi Lapok*. Vegyes tartalmú hetilap volt, a Felsőtiszavidéki Gazdasági-Egyesület hivatalos közlönye. „Megyénknek egy olyan független lapra, mely erkölcs-szellemi értékében keresi és találja fel súlypontját, mely pártok és politikai iskolák legtöbb esetben exclusiv irányát nem követve, pusztán a közjó előmozdításában lelje feladatát, szüksége van...”¹⁸⁰

Szafolyóirat is megjelent 1874. július 1-től, igaz nem hosszú ideig, 1875. június 1-ig, A Természet-Gyógyász. „Az ésszerű élet- és gyógymód közlönye; népszerű utasítások az emberi testnek valódi és természetes ápolásáról, egészséges és beteg állapotában.”¹⁸¹ Egyleti Értesítő cím alatt az Orvos-Gyógyszerész Egylet adta közre havonta közlönyét a Dobay nyomda nyomtatásában.¹⁸² A nyomda 1876-ból ismert időszakai nyomtatványa a hetente megjelenő humorisztikus hetilap, a „Bajusz-kör” közlönye, aminek kiadója és szerkesztője Maurer Károly az *Izé* címet adta.¹⁸³ A nyomda működésének végét egy végrehajtási eljárás jelentette.¹⁸⁴

4.2.2. Maurer Károly¹⁸⁵ nyomdája

1874-1889 [?]

A fennmaradt levéltári adatok alapján, Nyíregyháza második nyomdája Maurer Károly nevéhez köthető.¹⁸⁶ Az általa létrehozott nyomda a hivatalos iratokban, mint a Szabolcsmegyei és Hajdúkerületi Közlöny¹⁸⁷ nyomdája szerepel, de a városban csak Közlöny- nyomdaként tartották számon. Ez a kisvállalkozás a Nagy orosi utcán

¹⁷⁹ SZSZBMÖL IV. B. 411. Szabolcsi alispáni iratok 1874/7073. Dobay Sándor a Szabolcsi lapok című lap megindításáról.

¹⁸⁰ Dobay Sándor: Előfizetési felhívás. = Szabolcsi Lapok, 1875. 1. sz. 1. p.

¹⁸¹ László Gézáné: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája. im. 358. p.

¹⁸² László Gézáné: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája. im. 55. p.

¹⁸³ László Gézáné: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája. im. 122. p.

¹⁸⁴ SZSZBMÖL V.B. 186. 1876. közigazgatási mutató

¹⁸⁵ Ifjabb Maurer Károly (1840–1891)

¹⁸⁶ A magyar korona területén levő kö- és könyvnyomdak jegyzéke. = Magyar Könyvszemle, 3. évf. 3. füz. 1878. május-június, 157. p.

¹⁸⁷ Szabolcsmegyei és Hajdúkerületi Közlöny. Társadalmi, ismeretterjesztő, kereskedelmi és közgazdasági hetilap. [Nyíregyháza.] Szerk. és kiadó-tulajdonos ifj. Maurer Károly; vezérszerkesztő K. Kmethy István. III. évf. Nyom. a „Szab. és Hajduker. Közlöny” nyomdájában. Megjelenik csütörtökön ivré egy iven. Ára 4 frt. [Keletkezett 1874. jan.] forrás: Magyar Könyvszemle 1. évf. 1876. 2. sz.

működött.¹⁸⁸ Maurer nemcsak nyomta, hanem indulásától, 1874-től szerkesztette is a Közlönyt. Eleinte Dobay, majd a Debreceni Városi Nyomda, végül az ő nyomdája nyomtatta. A Közlöny neve 1876. július 29-től *Szabolcsmegyei Közlönyre* változott.¹⁸⁹

A kor nyomdászatára jellemző adat, hogy a nyomdászok nem csak előállították a kiadványokat, hanem gyakran a kiadói és szerkesztői munkát is ellátták. Ezek a feladatok csak a századfordulón kezdenek egymástól elkülönülni. Mindezek jelentős adminisztrációt róttak az együttes funkciókat betöltő nyomdász – kiadó – szerkesztőre. Többek között a nyomdatermékek előállításának engedélyezésekor, sokszor maga az engedélyező polgármester hívta fel a nyomda figyelmét a kötelespéldány beszolgáltatására.¹⁹⁰

Így történt az *Izé* című lap indításakor is, amikor a bejelentés nyugtázásával egyúttal a kötelespéldány küldési kötelezettségére is figyelmeztette a szerkesztő Maurert a polgármester.¹⁹¹ A fennmaradt példányokból ismerjük, hogy az Ébredjünk című keresztény társadalmi hetilapot itt is nyomtatták.¹⁹²

A kevés önálló kiadvány közül adat van arra, hogy 1875-ben Heiszler József¹⁹³ A dobos tábornok című történelmi elbeszélését ebben a nyomdában állították elő. Ugyancsak itt készült a Népszerű útmutató a tizedes törtek oktatásához gyakorlati példákkal néptanítók számára című tankönyv, amelyet 1880-ban adtak ki. A könyvet Mendlik Mihály írta.¹⁹⁴

Ugyancsak ő nyomtatta Kiss Endre¹⁹⁵ A hazai ipar, mint társadalmi és nemzetgazdászti szükséglet című irány-tanulmányt. Ő nyomtatta a Nyíregyházi Ágostai Evangelikus Gimnázium értesítőjét 1877-ben.¹⁹⁶

A város őt bízta meg szervezési szabályzatának kinyomtatásával, amire 1878-ban került sor. Maurer Károly a város részére közigazgatási nyomtatványokat, hirdetményeket is

¹⁸⁸ SZSZBMÖL V. B. 186. 1874/3141.

¹⁸⁹ László Gézané: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája. Nyh., 2002. 310-311. p.

¹⁹⁰ Az Országos Széchényi Könyvtár nem sokkal alapítását követően (1802) a magyar udvari kancellária jóvoltából kötelespéldány jogot kapott.

¹⁹¹ SZSZBMÖL V. B. 186. K. 1876/149.

¹⁹² László Gézané: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája. im. 53. p.

¹⁹³ Heiszler József, egyházi író, református lelkész (Nagykároly, 1819. febr. 21. – Dombrád, 1901. okt. 6.)

¹⁹⁴ Mendlik Mihály, elemi iskolai tanító (1840-1895) 1871-ben Kis-Várdára neveztetett ki a földbirtokosok iskolájához tanítónak. Forrás: Szinnyi József: Magyar írók élete és munkái <http://mek.niif.hu/03600/03630/html/m/m15863.htm>

¹⁹⁵ Kiss Endre, adóhivatali ellenőr, írásait Endrefi álnéven jelentette meg. (Tokaj, 1849. okt. 29. - Nyíregyháza, 1879. október 12.)

¹⁹⁶ László Gézané: Szabolcsi iskolai értesítők bibliográfiája. im. 73. p.

készített.¹⁹⁷ A város életében választott tisztviselőként játszott szerepet.¹⁹⁸ A nyomda megszűnésének idejéről pontos adatot nem találtam. Az OSZK Typográfia adatbázisában a nyomda működésének befejező éve 1882. 1891-ben bekövetkezett halálát¹⁹⁹ megelőző években a nyomda termékeiről nincs adat.

4.2.3. Piringer és Jóba nyomda

1879-1884

1879-ben fordul a Nyíregyházi Városi Tanácshoz az 1846-ban Zomborban született Piringer János és az 1843. szeptember 12-én, Halason született Jóba Elek, hogy mint képzett nyomdászoknak iparbejelentésüket elfogadják, Piringer és Jóba név alatt működésüket megkezdhessék a Csengery Sámuel féle, Szarvas út 118. számú háznál.

„Tekintetes városi Tanács!

Van szerencsénk a tekintetes városi Tanácsnál tudatni, hogy itt helyben, mint tanult nyomdászok egy, a kor igényeinek megfelelő, s elegendő alaptőkével rendelkező „nyomdát” nyitunk.

Amidőn azt a tek. város becses tudomására hozzuk, egyszersmind kérjük „Piringer és Jóba” czégünket a helybeli iparosok névsorába felvenni.

A tekintetes városi Tanács alázatos szolgálói

Piringer János

Jóba Elek²⁰⁰

Az 1879. évi Iparjegyzőkönyv 71. sorszáma alatt bejegyezték a nyomdát.

Jóba házassága révén került Nyíregyházára, felesége Papp Bleuer Ziza (Zsuzsanna) volt. Nyomdászati ismereteket a Franklin Társulat nyomdájában szerzett az 1870-es években. A könyvnyomó osztályon művezetőként dolgozott.²⁰¹

¹⁹⁷ SZSZBMÖL V. B. 186. 1879. közigazgatási mutató. IV.B. 411. Szabolcsi alispáni iratok 1879/3030.

¹⁹⁷ Kiss Endre, adóhivatali ellenőr, írásait Endrefi álnéven jelentette meg. (Tokaj, 1849. okt. 29. - Nyíregyháza, 1879. október 12.)

Maurer Károly nyomdász az országgyűlési képviselőválasztásokhoz szükséges 200 db hirdetmény.

¹⁹⁸ SZSZBMÖL V. B. 186. 1885/329.

¹⁹⁹ [Nekrológ ifjabb Maurer Károly halálára]. = Nyírvidék, 1891. 44. sz. Melléklet 2. p.

²⁰⁰ SZSZBMÖL V. B. 186. K. 1879/9288.

²⁰¹ [Gyászjelentés]. = Nyírvidék, 27. évf. 1906. 26. sz. július 1. 4. p.

Kezdetben maguk a tulajdonosok dolgoztak egy pár alkalmazottal. Ügyes vezetéssel, kemény munkával hamar érdekkörébe vonta mondhatni az egész vármegyét.²⁰² Amint az előző fejezetben vázoltam, az egyes nyomdákhoz bizonyos lapok előállításá kapcsolódott. 1879 novemberében indította Piringer és Jóba a Szabolcsi Hírlap című hetilapot, amely 1880-tól megszűnt és a két nyomdász Nyírvidék címmel folytatta lapkiadó tevékenységét. A Nyírvidékből, amelynek eredeti példányaait az Országos Széchényi Könyvtárban, mikrofilmmásolatait a nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárban olvashatjuk, végig kísérhetjük a város és benne a nyomda életét, történetét. A Nyírvidék indulása 1879, de az első évfolyam az 1880. évi teljes év.²⁰³ (8. sz. melléklet) Hirdetéssel hívják fel a város figyelmét és ajánlja magát Piringer János és Jóba Elek, hogy a legújabb betűkkel és ábrákkal gazdagon felszerelt könyvnyomdájukban, amely Nyíregyházán a Szarvas utca 118. sz. alatt Csengery Sámuel úr házában működik, elvállalnak bármilyen szakmába vágó megrendelést: úgy mint számlák, szállítólevelek, eljegyzési és esketési meghívók, névnap i üdvözlötek, árjegyzékek fekete-fehér, színes és bronz nyomását.²⁰⁴

1880. október 1-től a Nagydebreczeni utca Blahunka fölé ház úgynevezett Komló helyiségébe teszik át üzemüket. Itt lesz a Szabolcsi Hírlap, majd a Nyírvidék szerkesztősége és kiadó hivatala is.²⁰⁵ A Nyírvidék 1881. 1. számában már arról olvashatunk, hogy a kiadóhivatal a „Nagy-debreczeni” utca 1551. szám alá költözött.

1884-ben a társas cégből Piringer János kivált: a város tulajdonában levő törvényszék alatti bolthelyiséget 1883-ban még mint társas cég bérelték és a jelzálogi biztosítás Jóba Elekné, született Bleuer Ziza ingatlanára volt terhelve. Ennek a rendezéséről, a társas cég felosztásáról, az említett bolt Piringer János tulajdonba vételéről tanúskodnak a megmaradt iratok.²⁰⁶

²⁰² Háger László: im. 197. p.

²⁰³ Téger Béla: A „Nyírvidék” ötven esztendeje. In: Az 50 éves „Nyírvidék” albuma. Szerk. Vertse K. Andor. Nyíregyháza, 1928. 231. p.

²⁰⁴ [Hirdetések]. = Nyírvidék, 1. évf. 1880. 1. sz. április 1. 4. p.

²⁰⁵ [Hírek]. = Nyírvidék, 1. évf. 1880. 27. sz. október 7. 5. p.

²⁰⁶ SZSZBMÖL V. B. 186. 1884/3327.

4.2.4. A Jóba nyomda

4.2.4.1. A Jóba nyomda történetének kezdetei 1884-1906

A Jóba és Piringer cégek ezután önálló iparbejelentésüket tették meg. A Jóba nyomda a „Debreczeni” u. 1551. sz. háznál folytatta önálló munkáját. Urbán Ferenc visszaemlékezésiben olvashatjuk, hogy milyen körülmények között születtek a kiadványok, honnan indult a később nemcsak a vármegye, hanem országos viszonylatban is jelentős Nyírvidék. „Magam előtt látom Jóba Elek kicsiny kis officináját, amint a régi Nagydebreceni-utcai kis ósdi földszintes ház egyik udvari helyiségében szerényen meghúzódvá, útnak indítja....” termékeit. Egyszerű nyomópréssel indult könyvnyomtató üzeme.²⁰⁷

Vertse K. Andor emlékeiben így jelenik meg a nyomda- és lapalapító Jóba Elek: „Még előttem van joviális, gömbölyded alakja, keskeny nyírott szakállá, amint lassú léptekkel ment lakásáról a nyomda felé. Olyan volt, mint egy belga kereskedelmi tanácsos...”²⁰⁸

Némi vetélkedést mutat Piringer és Jóba között a nyíregyháziak emlékezetében megmaradt verse:

*„Piringer és Jóba
sosem voltak jóba,
Mert a Piringer azt mondja:
jobban nyom, mint Jóba.”²⁰⁹*

Kisebb-nagyobb rivalizálás lehetett a két nyomdász között, tény, hogy 1884-től külön folytatják tevékenységüket. A verseny bizonyára továbbra is folyt közöttük, hiszen hasonló profilú kiadványokat készítettek.

1891. január 13-áról 14-re virradó éjjel a Jóba nyomda szomszédságában lévő mellékhelyiségben tűz keletkezett, ami áterjedt a nyomdára. A berendezés azonban

²⁰⁷ Urbán Ferenc: Tallózás az 50 éves Nyírvidék múltjából. In: Az 50 éves „Nyírvidék” albuma. im. 154. p.

²⁰⁸ Vertse K. Andor: Magunkról. In: Az 50 éves „Nyírvidék” albuma. im. 530-531. p.

²⁰⁹ Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák. 2. Újabb fejezetek a régi Nyíregyháza életéből. Nyh., 1986. 28. p.

megmenekült és átköltöztették a szemben lévő Jánószky féle házba, olvashatjuk a Nyírvidékben.²¹⁰

A város fejlődésével, polgárosodásával együtt jár, hogy kezd egyre nagyobb tért hódítani az olvasnivaló. Az újságok hírértékei egyre gyorsabb átfutást igényelnek. A kézi sajtó lassú tempójú termelésével szemben tért hódít a gyorsajtó.

Az 1887. októberi statisztika szerint Jóba Elek Nyíregyházán 1 egyszerű gyorsajtóval és 1 kézi sajtóval folytatja tevékenységét.²¹¹ 1894-ben egy 50 x 70 cm átmérőjű nyomófelülettel rendelkező üzemi erőhajtású gépet szereztek be.²¹²

Az 1897. XII. törvénycikk rendelkezik a nyomdatermékek tudományos célokra szolgáló köteles példányainak a beszolgáltatásáról, ezért Májerszky Béla h. polgármester felszólítja Inczedy Lajos, ifj. Gily Ede, dr. Prok Gyula és Sipos Lajos lapszerkesztőket, valamint Jóba Elek, Nagy Mór, Piringer Jánosné lapkiadókat, hogy tegyenek eleget kötelezettségüknek.²¹³ Ennek a bejelentéskötelezettségnek megfelelően az Országos Széchényi Könyvtárban, ha kissé körülményesen is, de a kiadványok visszakereshetők.²¹⁴

Nyomdakönyv nyomára nem bukkantam, amely segítségével egészen pontos statisztikát állíthatnék fel a nyomda kiadványairól. A város nyomdáinak és lapjainak kapcsolatát az előző fejezetben vázoltam, így a Jóba nyomdában készült lapokat is. Készítettek aprónyomatványokat, meghívókat, üdvözlőleveket, árjegyzékeket, különböző hivatalok számára nyomatványokat. (1. sz. melléklet) Zárszámadásokat, jegyzőkönyveket, leltári jegyzékeket, alispáni jelentéseket nyomtattak. Az iskolai értesítők évente visszatérő kiadványtípust képviselnek.²¹⁵ (3. sz. melléklet)

A tudományos, ismeretterjesztő és szakmai művek száma magasabb, a csoporton belül a vallásos kiadványok száma a legmagasabb. A millenniumhoz közeledve, gyakran találkozunk az ünnepekkel, történelmünkkel foglalkozó munkákkal. A szépirodalmi műveknek viszonylag alacsony a száma, ezek jellemzően verseskötetek.

²¹⁰ Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák. 2. Újabb fejezetek a régi Nyíregyháza életéből. Nyh., 1986. 72. p.

²¹¹ Magyar nyomdászok évkönyve. 3. évf. 1888. Bp., [1887] 120. p.

²¹² Urbán Ferenc: im. 155. p.

²¹³ SZSZBMÖL V. B. 186. 1898/7366.

²¹⁴ A nyomda kiadványait az Országos Széchényi Könyvtárba történt bejelentések alapján gyűjtöttem össze, és az egyetemi szakdolgozatomban található a kiadványok jegyzéke L.M.E.: A nyíregyházi Jóba Elek nyomdájának története. Témavezető: Dr. Voit Krisztina. Bp., ELTE, 1992. Szakdolgozat 75 l. + 17 t. fol. képmelléklet. A kiadványok felsorolása 35-40, 49-53, 60-64. l.

²¹⁵ László Gézáne: Szabolcsi iskolai értesítők bibliográfiája 1864-1984. Nyíregyháza, 1984. 47., 48., 52., 57., 58., 60., 61., 63., 64., 66., 68., 69., 74., 75., 76., 77., 78., 80., 81., 84., 85., 87., 89., 90., 91., 92., 94., 96. p.

A nyomda gépesítésének fejlődését, személyzetének alakulását a Nyomdász évkönyv statisztikája segítségével kísértem végig. Amennyiben ilyen évkönyveket olvasott, használt a család és Jóba Elek esetleg bejegyzéseket tett ebbe, közelebbről megismerhetnék a nyomda munkáját. A család azonban erről nem tudott felvilágosítást adni.

Az 1898. év statisztikája	
szedők	3 fő
gépmunkás és nyomó	1 fő
szedő inas	6 fő
gépmunkás és nyomó inas	1 fő
nem egyleti tag	4 fő
munkaidő	10 óra ²¹⁶

Az 1899. év statisztikája	
gyorssajtó	2 db
amerikai sajtó	1 db
kézisajtó	1 db
segédgép	3 db
kézi hajtóerő ²¹⁷	

Az 1900. év statisztikája	
szedők	2 fő
gépmunkás és nyomó	1 fő
szedő inas	nincs
gépmunkás és nyomó inas	nincs
munkaidő	10 óra ²¹⁸

²¹⁶ Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Novitzky N. László. 1. évf. 1899. Bp., 1898. 64. p.

²¹⁷ Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Novitzky N. László. 2. évf. 1900. Bp., 1899. 101. p.

²¹⁸ Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Lerner Dezső. 3. évf. 1901. Bp., 1900. 110. p.

Az 1903. év statisztikája	
szedő és gépmunkás	5 fő
tanonc	5 fő
nyomógép	3 db
munkaidő	10 óra ²¹⁹

Az 1905. év statisztikája szerint a Nyíregyházán működő nyomdák: Klafter, Piringer, Tóth S. és Társa, valamint a Jóba nyomda, ahol a munkaidő 9 óra volt.²²⁰

A nyomdaalapító Jóba Eleknek Papp Bleuer Zizával 1880-ban kötött házasságából hat gyermeke született. Az Elek név a Jóba családban tradíció lett, és az elsőszülött fiú ezt a nevet kapta. 1881-ben született fiúgyermek Elek Imre, 1883-ban Éva Mária, 1884-ben László Vilmos, 1888-ban Sándor Lajos, 1892-ben Ilona Zsuzsanna, 1894-ben Berta lettek a család tagjai.²²¹

A felcseperedett Eleket az 1902. április 3-i városi tisztújításon alszámvevővé választották, erről tanúskodnak a megmaradt iratok.²²²

1904-ben a Nyírvidék huszonöt éves fennállását ünnepelték. Erre a negyedszázadra esnek a viszonylagos jólétet teremtő millenniumi évek. Az egyszerű nyomópréssel indult könyvnyomtató üzemeket gyorsajtókkal szerelték fel. Betűanyagának választéka biztosította, hogy a vármegye íróinak, jeles személyeinek, akik műveiket publikálni akarták, keresett könyvnyomtatója és kiadója lett. A Nyírvidék négyoldalas heti lapocskából 8-10, majd 12 oldalas hetilappá fejlődött. A heti események híré közlője lett, a város életét figyelemmel kísérte. 1885-ben Zoltán János alispán és Jóba Elek szerződést kötöttek, amely szerint a Nyírvidék a vármegye hivatalos lapja lett. Ezt a Nyírvidék 1885. október 4-i számában tették közzé.²²³ Ettől kezdve a lapban megjelennek a vármegye hivatalos közleményei. Urbán Ferenc kissé elérzékenyült visszaemlékezésében olvashatjuk: „A Nyírvidék 25 éves jubileumi ünnepségén könnyes meghatódottsággal állottak főnök és munkatársai s munkásai egyaránt a munkateremben a jubileumi szám első példánya előtt.”²²⁴

²¹⁹ Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Lerner Dezső. 6. évf. 1904. Bp., 1903. 80. p.

²²⁰ Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Lerner Dezső. 7. évf. 1905. Bp., 1904. 101. p.

²²¹ SZSZBMÖL V. B. 186. XIII. 1895/5219.

²²² SZSZBMÖL V. B. 186. II. 1902/7261.

²²³ Téger Béla: im. 238. p.

²²⁴ Urbán Ferenc: im. 157. p.

A nyomdaalapító Jóba Eleknek még két termékeny évet adott a sors. 1906 elején még ő veszi fel tanoncnak Antal Mihály Gyula nevű fiát, aki 1893-ban született. A „tanoncz-szerződés”-ben még megállapodnak, hogy 4 évig, 1906. január 15-től 1910. január 15-ig nyomdász mesterségre tanítja a fiúcskát. A „tanonczlajstromba” 4/1906. szám alatt vezették be.²²⁵

Ennek a kötelezettségnek id. Jóba Elek már nem tudott eleget tenni. 1906 nyarán, élete 63. évében érte a halál. Temetésén dr. Bartók Jenő ev. ref. lelkész mondott gyászbeszédet. Méltatta tevékenységét, amelyet az „emésztő kór” megszakított.²²⁶

A családban nagy volt a szomorúság, hiszen még egy év sem telt el, hogy 1905 őszén elveszítették Jóba Sándort, aki gyakornok volt a cégnél, és ki akarta tanulni a mesterséget. A feleséget, mint szorgalmas, dolgos asszonyt tartotta meg az emlékezet. A gyerekek nevelése mellett segített férjének az üzletmenetben is. „Sokan csodálattal emlékeznek még ma is vissza a fennkölt lelkületű, puritán egyszerűségű nagyszanyra, aki heroikus küzdelemmel győzedelmeskedett a reá hárult betegségen.” Jobb keze egészen fiatalon megbénult, és megtanulta bal kézzel végezni a munkát.²²⁷

A Nyírvidék népszerűsége nem csökkent, a ballal író üzletasszony a változó politikában is kiismerte magát, fiait is bevonta a munkába; barátai, rokonai segítették. A fekete ruhás néni, ahogy gyermekkori emlékeiből Vertse K. Andor, a lap későbbi munkatársa emlékezett rá, botra támaszkodva, lányába karolva járt dolgozni.²²⁸

Az asszony férje halála után értesítette az előfizetőket és üzletfeleket, hogy néhai férje könyvnyomda-, könyvkötészet és lapkiadó vállalatát továbbra is „Jóba Elek” cégnév alatt vezeti tovább. A Nyírvidék kiadójául fiát Jóba Eleket, az üzlet cégjegyzőjéül Jóba Lászlót bízta meg.²²⁹ Az élet nem állt meg, 1906. szeptember 9-én egy gyorsajtó beszerzéséről számolt be a Nyírvidék.²³⁰

1906. november végén – és még néhány számban – képes hirdetéssel hívják fel a figyelmet az átköltözésre. „Tisztelettel értesítjük előfizetőinket, hirdetőinket és üzletfeleinket, hogy üzlethelyiségünket és nyomdánkat, úgyszintén a Nyírvidék szerkesztőségét és kiadóvállalatát december hó 1-15 között a Városház tér 6. sz. alá, a

²²⁵ SZSZBMÖL V. B. 186. X. 1906/33.

²²⁶ [Gyászjelentés]. = Nyírvidék, 27. évf. 1906. 26. sz. 4. p.

²²⁷ Urbán Ferenc: im. 157. p.

²²⁸ Vertse K. Andor: im. 531. p.

²²⁹ Értesítés. = Nyírvidék, 27. évf. 1906. 30. sz. 1. p.

²³⁰ [Hirdetés]. = Nyírvidék, 27. évf. 1906. 36. sz. 6. p.

Stern-féle házba, a nagytőzsde mellé, a róm. kat. templom és a kir. Törvényszékkel szembe, a Kölcsönös Segélyező Egylet volt helyiségeibe tesszük át....”²³¹

4.2.4.2. A Jóba nyomda története 1907-1918 között

A nyomdaalapító Jóba Elek 1906-ban bekövetkezett halála után az üzemet özvegy Jóba Elekné, Bleuer Zsuzsanna vezette tovább László fia segítségével. Továbbra is közreadják, immár Szabolcs vármegye hivatalos lapjaként a Nyírvidéket. Ebben a lapban megjelenő hirdetésekől tudhatjuk meg, hogy vállalnak könyv- és lapnyomást, díszmunkák, hivatalos kiadványok készítését, aranyozást, kötettest, és már telefonon is lehet hívni őket.²³²

A Nyírvidék olvasótáborának növekedése megkívánta a lap terjedelmének bővítését. A nagyobb pesti lapok elhagyják a nehézkesnek minősített nagy formátumaikat, a közönség óhajának engedve a Nyírvidék is új köntöst ölt 1908-ban. Az új külső nem változtatja meg a lap profilját. A lap igyekszik szolgálni a vármegye és Nyíregyháza város közügyeit, mint azt az 1908. január 1-jei szám köszöntőjében olvashatjuk.²³³ Az 1908-as év újra sikereket is hoz, de bánatot is a család életében. A nyomdát fiai segítségével tovább vezető özv. Jóba Elekné július 7-én meghalt. A Nyírvidék gyászkeretes cikkben tudatja a fájdalmas hírt.²³⁴ 1908 nyarán, amikor a Nyírvidék szerkesztését és kiadását átvette ifjabb Jóba Elek, elveit így foglalta össze az általa jegyzett első számban: „...ügyelünk ezután is arra, hogy az úgynevezett modern sajtó fattyúhajtásai: a személyeskedés, a családi és magánélet szentségébe való undorító beavatkozás s szenzációhajhászás, mint mindezeknek szülőanyja, a Nyírvidékből továbbra is a legridegebben kiküszöböltessenek. Hű tükre akarunk továbbra is lenni a vármegye és Nyíregyháza város közéletének.”²³⁵

Az élet megy tovább és a Nyírvidék beszámol a családban történt házasságkötésről is. Jóba Elek a Nyírvidék kiadó-tulajdonosa 1908. szeptember hó 8-án házasságot köt Gróman Ilonkával.²³⁶ Özvegy Jóba Elekné halála után a nyomdát Jóba László vezeti tovább, majd 1910-től fivére, Jóba Elek, aki addig a városnál alszámvevői

²³¹ [Hirdetés]. = Nyírvidék, 27. évf. 1906. 47. sz. 3. p.

²³² [Hirdetés]. = Nyírvidék, 27. évf. 1906. 36. sz. 6. p.

²³³ Urbán Ferenc: im. 158. p.

²³⁴ Téger Béla: im. 340. p.

²³⁵ Lácza Magdolna: Sorsok a múltunkból. Nyíregyháza, 1988. [1989] 199. p.

²³⁶ Téger Béla: im. 345. p.

minőségben működött.²³⁷ Az 1908-as statisztikai adatokhoz képest 1910-re a szedők számának emelkedését figyelhetjük meg.

Az 1908. év statisztikája	
szedők	6 fő
gépmunkás	1 fő
szedőtanonc	3 fő
gépmunkástanonc	1 fő
segédmunkás	2 fő
női munkás	3 fő
munkaidő	9 óra ²³⁸

Az 1910. év statisztikája	
szedők	9 fő
gépmunkás	1 fő
szedőtanonc	2 fő
segédmunkás	2 fő
női munkás	4 fő
munkaidő	8 egész $\frac{3}{4}$ óra ²³⁹

A statisztika számai jól mutatják, hogy a kezdeti 10 óra munkaidő $8\frac{3}{4}$ órára csökkent. Ezzel a munkások helyzete javult, számuk lassan növekedett. A legjelentősebb változást a szakképzett, gyakorlattal rendelkező munkások számarányának növekedése jelentette. Ezzel lehetővé vált a termelés színvonalának emelése is.

²³⁷ Háger László: im. 198. p.

²³⁸ Nyomdász évkönyv és utikalausz. Szerk. Lerner Dezső. 11. évf. 1909. Bp., [1908] 104. p.

²³⁹ Nyomdász évkönyv és utikalausz. Szerk. Lerner Dezső. 13. évf. 1911. Bp., [1910] 117. p.

Jóba Elek Vertse K. Andor emlékeiben így maradt meg: „Szép szál, elegáns ember volt, ő is olyan nyírott, hegyes szakállt viselt, mint az édesatyja.” A szombat esti társasági összejövetelekről is, ha dolga volt felállt: „– A szerkesztőségbe kell mennem – mondotta, s nekem olyan különös volt, hogy akkor amikor mindenki mulat és gondtalan, akkor egy férfi feláll a terített asztal mellől és munkába megy. Olyan komoly volt. Mosolyogni nem is láttam.”²⁴⁰

Bizonyára nem kevés nehézséggel kellett megküzdenie, ilyen pl. az 1910-es országos nyomdászsztrájk, amikor a Nyírvidék 2 oldalas szöveggel jelenik meg.²⁴¹

És bár az 1911-es Nyírvidék is a szokásos köszöntővel jelentkezik január 1-én és biztosítja az olvasókat, hogy a lap a közügyek szolgálatában igyekszik tevékenykedni, már 1911. január 8-án olvashatunk a Nyírvidékben a cégjegyző változásról. Jóba László, a Jóba Elek cég eddigi üzletvezetője kilépett, Budapestre költözött. Budapesten telepedett le, családot alapított, a Franklin társulatnál tevékenykedett tovább.²⁴²

Jóba Elek 1911-ben egy kiváló szakembert nevez ki a nyomdaüzem élére Weisz Manó személyében, kinek segítségével a fejlődés újabb lendületet vesz. Új gépeket szereztek be, az üzem teljesítőképességét megnövelték. Így érthették el, hogy a nyomda a legkényesebb ízlést és legmodernebb igényeket kielégítő munkái révén a Tiszántúl nyomdaiparában tekintélyes helyet foglalt el. A Nyírvidék kiadóhivatala felhívásaiban újabb előfizetőket igyekezett toborozni a lapnak.²⁴³

Közigazgatási, pénzügyi és egyéb hivatalos nyomtatványokból hatalmas raktárak van, s e cikkekből mondhatni e cég látja el Szabolcs vármegyét.²⁴⁴

Weisz Manó igazgató mellett fontos szerepe van Urbán Ferenc művezetőnek. Vertse K. Andor így emlékszik rá: „Nem lehet olyan korán és olyan későn bejőnni a nyomdába, hogy őt itt ne találánánk. Folyton tesz-vesz, lőt-fut. Munkát oszt ki, korrigál, könyvel, tárgyal, veszekszik, sőt még arra is van ideje, hogy otthon egy-egy cikket írjon a Nyírvidékbe.”²⁴⁵ Ilyen segítséggel számolhat be Jóba Elek arról, hogy a legnagyobbított, újonnan felszerelt és berendezett, új alapokra fektetett nyomdavállalat

²⁴⁰ Vertse K. Andor: im. 534. p.

²⁴¹ Nyírvidék, 31. évf. 22. sz.

²⁴² Cégjegyző változás... = Nyírvidék, 32. évf. 1911. 2. sz. 3. p.

²⁴³ Felhívás előfizetésre. [A „Nyírvidék” kiadóhivatala felhívása]. = Nyírvidék, 32. évf. 1911. 1. sz. 5. p.

²⁴⁴ Háger László: im. 198. p.

²⁴⁵ Vertse K. Andor: im. 536. p.

a nyomdaalapító Jóba Elek nyomdokain, de a kor követelményeinek megfelelően működik tovább.²⁴⁶

Az 1913. év statisztikája újabb emelkedést mutat a szedők számában, ami ekkor már 13 fő.²⁴⁷ A legrégebbi alkalmazott Szlavik András, aki harmincnégy éve dolgozik megszakítás nélkül a Jóba nyomdában, ő önti a stereotypiát. Itt van a szegedi származású Farkas Antal gépmester, Schmidt Mihály, a Nyírvidék főtördelőmestere, Drucker Gyula munkavezető, Schmutzler Nándor könyvkötőmester. A szedők: Sztankovjánszky Lajos, Friderikusz András, Heiszler Jenő, Burger Béla.²⁴⁸

Immár befejezve a költözködést, a negyedik Nyírvidék-épület önálló. A Széchenyi út 9. szám alatt lévő épület 1914-ben készült el, ez a cím először a Nyírvidék 1914. július 14-i szám fejlécében olvasható. Az új, szép, a vállalat kiszolgálására létrehozott épületet a Nyírvízszabályozó Társulat tervezői készítették, a homlokzatterv Papp és Szabolcs építészek munkája. Ma is megvan a szecessziós épület, csak a homlokzatról hiányzik az üzem egykori bejárata. Ez már valóságos kis palota. Az alagsor magas ablakai mögött kapott helyet a nyomda. Hatalmas munkatermekben helyezkedett el a szedő- és gépterem, s külön helyiséget kapott a könyvkötészet, expedíció és öntöde is, továbbá a kiadóhivatal és a szerkesztőség.²⁴⁹ (19. sz. melléklet)

A mindinkább nagyobb példányszámot elérő lap nyomására modern gyorsajtó beszerzése válik szükségessé, s az átköltözéssel egyidejűleg, a kor kívánalmainak megfelelően ilyen gépet állítanak üzembe. A nyomdatechnika fejlődése folytán 1915-ben a Nyírvidék előállításának gyorsabbá tételére egy szedőgépet helyeznek üzembe, majd 1916-ban egy másik szedőgépet állítanak be.

A világháború eseményei megkövetelik a mind gyorsabb tájékoztatást. Az 1917 januárjában megszűnt Szabolcs vármegye című lap helyett a Nyírvidék 1917. január 15-től politikai napilappá alakul.²⁵⁰

A nyomda termékei hasonlóak az előző korszakban vázoltakkal. Az időszak kiadványok mellett rendszeresen nyomtatják az iskolai értesítőket. László Gézáné pontos jegyzékéből kitűnik, hogy a város iskolái, még az olyan kis létszámú intézet, mint a női iparos iskola is adott ki évi jelentést, összefoglalást, névsort, tájékoztatást évi

²⁴⁶ Jóba Elek utódai lap és nyomdavállalat Nyíregyházán. = Nyírvidék, 32. évf. 1911. 20. sz. 9. p.

²⁴⁷ Nyomdász évkönyv és utikalausz. Szerk. Lerner Dezső. 16. évf. 1914. Bp., [1913] 109. p.

²⁴⁸ Vertse K. Andor: im. 537. p.

²⁴⁹ Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák. 2. im. 74. p.

²⁵⁰ Urbán Ferenc: im. 159. p.

munkájáról; még a Füredi-féle zeneiskola is.²⁵¹ Készítenek intézmények számára jegyzékeket, jegyzőkönyveket, jelentéseket. Jóbáéknál jelennek meg Görömbey Péter, Geduly Henrik, Jósa András, Paulik János, Vietórisz József művei. Szabolcs vármegye alispánjának éves jelentéseit is itt nyomtatják 1914-20 között. Készítenek aprónyomtatványokat, meghívókat, értesítőket, de még papírzacskókat is. A korszakra rányomja bélyegét a világháború. Ezt látjuk az egyházi beszédektől a verseskötetekig. Bizonyára a háború okozta nehézségek jelentkeztek az 1917. évről készített statisztikában is. A szakképzett szedők létszáma a háború előtti létszámhoz képest a felére csökkent. Ez az országos tendenciával megegyezik, ekkor sok nyomdász katonáskodott.

Az 1917. év statisztikája	
szedők	5 fő
gépmunkás	1 fő
szedőtanonc	1 fő
gépmunkástanonc	1 fő
segédmunkás	1 fő
munkásnők	5 fő
munkaidő	8 egész ½ óra ²⁵²

1918. augusztus 20-án az októberi események előtt két hónappal meghalt ifj. Jóba Elek. A Nyírvidék gyászszámában méltatásáról és a temetésről olvashatunk. Haladó gondolkodású, a városért dolgozó embert tisztelhetünk benne. A gyászháznál Bartók Jenő ref. lelkész mondott gyászbeszédet, a sírnál Garay Kálmán városi tanácsos, a nyomda munkatársainak nevében Kazimir Károly búcsúztatta.²⁵³ Jóba emberi értékét növeli, hogy nemcsak a hivatalos politika, hanem a munkatársai is fájalták halálát. Az volt a vélemény róla, hogy amit egyszer megmondott, az többet ért, mint száz írásos szerződés. Gentleman volt, megértő, áldozatkész.²⁵⁴

²⁵¹ A Füredi testvérek vezetése alatt álló nyíregyházi zenede évkönyve... tanévekről. 1914, 1916. Jóba ny.

²⁵² Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Lerner Dezső. 20. évf. 1918. Bp., [1917] 132. p.

²⁵³ Téger Béla: im. 394-395. p.

²⁵⁴ Vertse K. Andor: im. 534. p.

Az ifjabb özvegy Jóbáné Gróman Ilona vezette tovább férje halála után a kiadót. A történelem kereké másként forgott, mint annak előtte. Jól példázza ezt, hogy a fent említett Kazimir Károly, aki a ravatalnál a nyomdászok nevében szólt, a helyi direktórium tagja lesz. Az özvegy szigorúan abban a szellemben vezette tovább a vállalatot, ami az elhunyté volt. A legnehezebb időkben a forradalom, román megszállás idején is igyekezett helytállni. Hűséges tisztviselő és segítő munkatárs volt továbbra is Weisz Manó igazgató és Urbán Ferenc művezető.²⁵⁵ Ilona a vállalat teendői mellett három árván maradt gyermekét is nevelte. Sarolta Katalin, Éva Katalin és az 1912-ben született Jóba Elek, akinek már nem sikerül a tradíciók szerint a nyomdát átvenni.

4.2.4.3. A Jóba nyomda története 1919-1933 között

Az özvegy Jóbánénak nincs könnyű dolga. Nehéz évek következnek: a direktórium, majd a román megszállás, amely tíz és fél hónapig, 1920. március 10-ig tart. A gyülekezés, nagyobb rendezvény tilos. Igen sok középületet, magánlakást foglaltak el, az iskolai tanítás sem zökkenőmentes.²⁵⁶ Gyakran állnak a vonatok szénhiány és áram kimaradás miatt. Fellép a kiütéses tifusz és a spanyolnátha Nyíregyházán. A Nyírvidék, mint a vármegyei és városi közigazgatás, különböző tanácsalakulatok terrorja alatt áll. Elveszti önállóságát, szabad vélemény és kritikai jogát és kizárólag az események megjegyzés nélküli rövid regisztrálását hozza. Régi munkatársak hallgatásra kényszerülnek. Ehhez járul a rettenetes papírhány. A Nyírvidék 4, majd 2 oldalon jelenik meg, a rotációs fehér újságpapír teljes hiányában durva minőségű barna és sárga papíron. Az újságokat cenzúrázzák a megszállók, olykor hatalmas üres, fehér „ablakkal” jelennek meg a lapok. A vállalkozás, az építkezés pangott, szünetelt.²⁵⁷

Ebben a meglehetősen sivár időszakban érdekes és eredményes kezdeményezés az a kiállítás, amelyet 1924 szeptemberében mutattak be a nagyközönségnek. A város örökös megváltásának 100. évfordulója adott erre alkalmat. Az 1923. évi szeptemberi képviselő-testületi ülésen születik a határozat, hogy 1924 szeptemberében ünnepeljék meg a földesúri terhektől való örökváltás századik évfordulóját. A város igyekezett kicsinosítani magát, s 1924. szeptember 13-án a zsúfolásig megtelt evangélikus

²⁵⁵ Vertse K. Andor: im. 535. p.

²⁵⁶ Margócsy József: Az ősrizsás forradalomtól a felszabadulásig. In: Nyíregyháza története. im. 169-170. p.

²⁵⁷ Téger Béla: im. 398. p.

templomban, a város képviselő-testületének diszközgyűlésén emlékeztek, mit jelentett a város életében, hogy 1824-ben megszabadult a földesúri kötelezettségek alól és lényegében a maga ura lett. Ez nagyban segítette a kisváros fejlődését. A Korona Szállóban impozáns kiállítás mutatja be a város múltját. A város levéltárából kiemelték a legfontosabb, történelmileg jelentős iratokat; rekonstruálták a település kialakulását. Nyíregyháziak segítségével gyűjtöttek itt készült bútorokat, szerszámokat, képeket és könyveket.²⁵⁸

Megjelent a város jubileumi emlékkötete, Nyíregyháza az örökkévalóság századik évében címmel. A Városi Tanács megbízásából szerkesztette Szohor Pál, Nyíregyháza város főjegyzője. Nem máshol, mint a Jóba nyomdában készült. A könyv vásárlói mellékletként megkapták a városról készített többszínű, jól tájékoztató térképet.²⁵⁹

A Jóba cég és a Nyírvidék a főgimnázium tanári szobájában nyert elhelyezést a kiállításon. „Félteve őrzött kincsek garmadája hever azokban a holtnak látszó betűsorokban, melyek pedig élnek, hiszen félévszázad minden nevezetesebb eseménye, amely a város és Szabolcs vármegye fejlődésének útját jelöli, fellelhető a régi sorokban. Kultúrtörténeti szempontból nagy értéket képviselnek azok a nyomtatványok, melyek a Jóba nyomdából kerültek napvilágra. Könyvek, meghívók, névjegyek, plakáttervezetek és képeslapok dokumentálják azt az ízléses munkát, melyet a nyomda munkásai produkálnak.”²⁶⁰ (13. sz. melléklet)

1924. szeptember 26-án anekdota-szerű hírben olvasható, hogy Krúdy Gyula Miskolcon megismerkedett egy 70 év körüli öregúrral, László Jánossal, aki 45 évvel azelőtt Jóba Elek felkérésére megrajzolta a Nyírvidék címlaptervét.²⁶¹

A jubileumi napok, a kiállítás, pezsgést hozott a város életébe. Ellátogattak ide olyan szakemberek, politikai, gazdasági vezetők, újságírók, akik azelőtt soha nem jártak itt.

1925-től országos jellegű beruházások megindulása figyelhető meg. Maróthy Kálmán tervei alapján elkészül a Pénzügyigazgatóság épülete. Ez is jelzi, hogy a város igyekszik szebbé tenni magát, nagyobb gondot fordítanak a terek rendbetételére.²⁶²

²⁵⁸ A centenáriumi kiállítás. = Nyírvidék, 45. évf. 1924. 211. sz. 1. p.

²⁵⁹ Megjelent a város jubileumi emlékkönyve. = Nyírvidék, 45. évf. 1924. 211. sz. 3. p.

²⁶⁰ [Hírek]. = Nyírvidék, 45. évf. 1924. 211. sz. 9. p.

²⁶¹ [Hírek]. = Nyírvidék, 45. évf. 1924. 220. sz. 4. p.

²⁶² Margócsy József: Az őszirózsás forradalomtól a felszabadulásig. im. 181. p.

Az 1924. év létszám statisztikája még nem mutatja a nyomda gondjait. A Jóba nyomda mellett újonnan üzembe álló nyomdák ekkor még nem voltak igazi vetélytársai, a megrendelésekért még nem harcoltak. Szakember gárdája tovább nőtt, a szakképzett kéziszedők megnövekedett száma jól példázza azt, hogy a magas nyomású nyomdatechnika előfeltétele volt a szedés, a nyomdai teljesítményt csak az ő munkájuk révén lehetett a kor technikai színvonalán növelni.

Az 1924. év statisztikája	
szedő	10 fő
gépszedő	3 fő
gépmeister	1 fő
szedőtanonc	3 fő
gépmeistertanonc	1 fő
segédmunkás	1 fő
munkásnő	7 fő
nyomógép	6 db
szedőgép	2 db ²⁶³

1925. március 25-én új szedőgép beszerzéséről számoltak be a Nyírvidekben.²⁶⁴ Ekkor már Nyíregyházán Jóbaék mellett üzemelt Borbély Sámuel, Klafter Ignác nyomdája és a Hungária nyomda is.²⁶⁵ 1929-ben kezdte éreztetni hatását a nagy gazdasági válság.

A Nyírvidek ötvenéves fennállását 1928 végén, 1929 elején, ha nem is óriási külsőségekkel, de szépen megünnepezték.

²⁶³ Nyomdász évkönyv és utikalausz. Szerk. Novitzky N. László. 24. évf. 1925. Bp., [1924] 101. p.

²⁶⁴ Hírek. = Nyírvidek, 46. évf. 1925. márc. 25. 5. p.

²⁶⁵ Nyomdász évkönyv és utikalausz. Szerk. Novitzky N. László. 24. évf. 1925. Bp., [1924] 101. p.

Megjelentették Az 50 éves „Nyírvidék” albumát Vertse K. Andor szerkesztésében, amely végig kíséri a lap történetét ebben az időszakban.²⁶⁶ A jubileumi albumot minden előfizetőhöz eljuttatták. Méltatások jelennek meg, megemlékeznek a technikai személyzetről, nyomdászokról, a „névtelen katonákról”.²⁶⁷ Visszaemlékeznek, hogyan született meg Jóba lakásán a Nyírvidék megindításának gondolata.²⁶⁸ A Jóba család mindig tagja volt Nyíregyháza előkelő polgárságának.²⁶⁹ Margócsy Emil a városi felsőkereskedelmi iskola igazgatója üdvözölte az 50 éves Nyírvidéket. Méltatja Jóba Elek tevékenységét, aki „minden nemes törekvés buzgó pártfogója,” részt vett a felsőkereskedelmi iskola létesítésének előmunkálataiban.²⁷⁰

Az 1925-ös évhez képest változatlan az 1928. év statisztikája, mely nem mutatja még a hanyatlást a nyomda életében.²⁷¹ A kéziszedők számának csökkenésével egyidejűleg megfigyelhetjük, hogy megnövekedett a gépszedői létszám.

Ez azt jelzi, hogy az üzembe állított szedőgép kezelése ekkor már a gépi szedést helyezte előtérbe, ezt önálló szakmaként jegyezték. A létszám összességében alig változott, mert a kéziszedőket képezték át gépszedővé.

1928-ban a fennállás 50. évfordulóján a nyomda személyzete 33 emberből állt, fényképen is megörökítették.²⁷² Hirdetéseken hívták fel a figyelmet, hogy egy pengőért megrendelhető, vagy megvásárolható a nyomdában is a Nyíregyházi Útmutató és telefonnévsor. Modern kereskedelmi és kezelési nyomtatványok, könyv, plakát és újság nyomtatását, valamint könyvkötészeti munkákat vállalnak.²⁷³

²⁶⁶ Az 50 éves „Nyírvidék” albuma. Szerk. Vertse K. Andor. Írta Szohor Pál, Krúdy Gyula, Deési Sándor, Fiák András, Sasi Szabó László, Tartallyné Stima Ilona, Kovács László, Téger Béla, Jósa András, Borbély Sándor, Fehér Gábor, Urbán Ferenc et al. Nyomtatott Nyíregyházán, Jóba Elek könyvnyomdájában, 1928. 567 p.

²⁶⁷ S. Szabó László: Ötvenedik üdv. = Nyírvidék, 50. évf. 1929. 1. sz. 1. p.

²⁶⁸ Vértés József: Aki még emlékszik a „Nyírvidék” születésére. = Nyírvidék, 50. évf. 1929. 1. sz. 12-13. p.

²⁶⁹ T. [Téger Béla]: Kállay Miklós főispán az ötvenéves Nyírvidék erejének titkáról és új félszázadának irányító eszméiről. = Nyírvidék, 50. évf. 1929. 1. sz. 5. p.

²⁷⁰ Margócsy Emil: A városi felsőkereskedelmi iskola üdvözlí az 50 éves „Nyírvidék”-et. = Nyírvidék, 50. évf. 1929. 3. sz. 3. p.

²⁷¹ Nyomdász évkönyv és útikalauz. Szerk. Novitzky N. László. 28. évf. 1929. Bp., [1928] 89. p.

²⁷² Az 50 éves „Nyírvidék” albuma. Szerk. Vertse K. Andor. Nyíregyháza, 1928. Jóba E. ny. 538. p.

²⁷³ [Hirdetés]. = Nyírvidék, 50. évf. 1929. 3. sz. 3. p.

Az 1929. év statisztikája	
szedő	7 fő
gépszedő	6 fő
gépmester	2 fő
szedőtanonc	2 fő
gépszedőtanonc	1 fő
segédmunkás	1 fő
munkásnő	5 fő
nyomógép	5 db
szedőgép	2 db ²⁷⁴

Az 1929-től 1933-ig tartó világgazdasági válság az egész országban, így Nyíregyházán is negatív változásokat hozott a mezőgazdaság, az ipar és a kulturális élet területén. A válság nem kerülte el a nyomdaipart sem. 1930-ban Nyíregyházán 44 nyomdai munkást tartottak számon, melyből csak 12 dolgozott. Ebben az időben még mindig a Jóba nyomda volt a legnagyobb nyomda, mely a Nyírvidéket és a Tiszavidéket nyomtatta. 1930 márciusában megszűnt a Tiszavidék, így még nagyobb lett a munkanélküliség. Előfordult, hogy a nyomda nem tudta a teljes heti bért kifizetni a dolgozóknak, s emiatt sztrájkba léptek a nyomdászok, s addig nem voltak hajlandók felvenni a munkát, amíg hiányzó bérüket a vállalat ki nem fizette. A nyomda ekkor azonban már teljesen fizetéseképtelen volt, csődbe jutott, a nyomdászok pedig munkanélkülivé váltak.²⁷⁵

4.2.5. Piringer nyomda

1884-1909

Piringer János²⁷⁶ nyomdászati tevékenységéről az első adat Cegléden keletkezett. Az első ceglédi nyomdász, Lesska Nándor 1878-ban érkezett a városba, ahol nyomdát

²⁷⁴ Nyomdász évkönyv és útikalauz. Szerk. Lerner Dezső. 29. évf. 1930. Bp., [1929]

²⁷⁵ Margócsy József: Az öszirozás forradalomtól a felszabadulásig. im. 195. p.

²⁷⁶ Piringer János (Zombor, 1846 - Nyíregyháza, 1897)

alapított. Róla azt jegyezték fel, hogy Gyulán Dobay János nyomdájában tanulta a mesterséget. A tehetséges nyomdász fiatalon 1879-ben ölmérgezésben meghalt, és a jól felszerelt nyomdáját először testvére Karolin, majd alig egy hónappal ez után Piringer János vette át.²⁷⁷ Piringer innen került Nyíregyházára, 1879-ben már Jóba Elekkel közösen indítottak nyomdát a városban.

Piringer és Jóba 1884. április 2-án feloszlatta a társaságot. Önálló vállalkozásba kezdtek. Piringer János feleségével folytatta a munkát. Az 1885-ben indított *Szabolcsi Szabadsajtó* szerkesztésében és kiadásában is részt vett, ami az ő nyomdájában készült. A városháza félhivatalos orgánumaként ismert társadalmi hetilap, amely később a Szabolcsmegyei Általános Tanító-Egylet hivatalos közlönyévé vált, leginkább a helyi ügyekkel és általános etikai, társadalmi kérdésekkel foglalkozott. Az 1899-ig kiadott lapot később Sipos Lajos városi közigazgatási fogalmazó szerkesztette.²⁷⁸

1894-re Piringer János megbetegedett, majd 1897-ben meghalt. Helyette a felesége lett a cég vezetője, a vállalatot az özvegy Borbély Béla üzemvezető segítségével működtette. A cégjelzés Piringer János könyvnyomda maradt. A cégnyilvántartásban Piringer János könyv, zenemű, rajz és írószer kereskedés, könyvnyomda, könyvkötő szerepel.²⁷⁹ 1898-ban még Piringer János neve alatt jegyzik a céget, azonban egy évvel később, már Piringer Jánosné neve került a nyomdászok névsorába. 1899-ben 2 szedőt, 2 gépmestert és nyomót, 4 szedőinast, 1 gépmesterinast és 3 tanoncot foglalkoztattak.²⁸⁰ A következő évi bejelentésből tudhatjuk, hogy 1 gyorsajtóval, 1 kézi sajtóval és 2 segédgéppel működött a nyomda. Az özvegy nem volt tanult nyomdász.²⁸¹ A Nyíregyházi Királyi Törvényszék cégbejegyzéseinek egyéni lajstromában 1906 és 1909 között Piringer János nyomdájának vezetőjeként Borbély Béla nevét tüntették fel, mint a vezető utóda. A bejegyzést 1909. május 23-án törölték, ami feltehetően a nyomda megszűnését is jelentette.²⁸² Aprónyomtatványokat, közigazgatási mutatókönyveket készítettek, iskolai értesítőket nyomtattak.²⁸³

²⁷⁷ Nagy Dezső könyvismertetése. Szomorú István: A ceglédi hírlapírás története. 1. 1878-1919. Cegléd, 1957. = Magyar Könyvszemle, 75. évf. 1959. 1. sz. 144. p.

²⁷⁸ László Gézáne: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája. Nyh., 2002. 303. p.

²⁷⁹ HBMÖL IX. 851/e. 96. köt. Egyéni cégek nyilvántartása 1876-1897.

²⁸⁰ Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Novitzky László. 1. évf. 1899. Bp., 1898. 64. p.

²⁸¹ Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Novitzky László. 2. évf. 1900. Bp., 1899. 101. p.

²⁸² HBMÖL IX. 851/e. 101. köt. Nyíregyházi Kir. Törvényszék cégbejegyzések egyéni cégajlajstroma 1900-1935. 3441/1906. 5001/1909.

²⁸³ László Gézáne: Szabolcsi iskolai értesítők bibliográfiája 1864-1984. Nyh., 1984. 58., 59., 60., 68., 73., 100.

Munkái:

Mezősy László:²⁸⁴ A nyíregyházi háromszoros választás. 1884. 16 p.

Mezősy László: Ne bánts a zsidót, vagy hogy kell a zsidókérdést megoldani. 1884. 85 p.

Virágh Aladár: Telekkönyvtár. A telekkönyvvezetők összes teendői körül követendő szabályok vezérfonala. A telekkönyvvezetők országos egyesülete által 20 db. arannyal jutalmazott pályanyertes mű. 1884. XXI, 345 p., 2 t.+ 2 mintalap.

Simkó Endre: Szabolcsmegye földrajza. A népiskolák 3. oszt. szám. A miniszteri tanterv utasítása szerint. 1885. 42 p.

Virágh Aladár. A telekkönyvi betétszerkesztéséről szóló törvényről. Felolvasás. 1886. 25 p.

Simkó Endre. Szabolcsmegye földrajza, bővítve az összpontosító módszer igényeinek megfelelőleg az öt földrész a világegyetem általános ismereteivel. Kézikönyvül a népiskolák III. osztálya számára. 2., lényegében átdolgozott kiadás. 1887. 37 p.

Nyíregyháza rendezett tan. város polgármesterének évi jelentése 1894. évről. 1895.

A nyíregyházi ipartestület évi jelentése és zárszámadása 1896. évről

A nyíregyházi ipartestület alapszabályai. 1897. 21 p.

A Tiszavidéki ág. hitv. ev. egyházmegye közgyűlésének jegyzőkönyve. 1898.

Szabolcs vármegye közönségéhez 8600–1898. számú tiszteletteljes jelentősége Szabolcs vármegye 1897. évi II-ik félévi közigazgatásának állapotáról. 1898. 84 p.

Nyíregyháza város költségvetési előirányzata. 1898.

Jakabfalvy Endre: Távolsági kimutatás Szabolcsvármegye községeinek egymástóli kilométer távolságára nézve. 1898. 136 p.

Fekete János: Déleesti istentisztelet nevezetesebb ünnepnapokon. Zsoltárok és himnuszok. Magyar vesperás. 1899. 11 p.

Jósa András²⁸⁵: Szabolcsvármegyei Múzeum ős- és középkori tárgyainak ismertetése. 1899. 70 p.

Nyíregyháza város számadása 1899.

Nyíregyháza város számadása 1900.

²⁸⁴ Mezősy László (1812-1893)

²⁸⁵ Jósa András (1834-1918) orvos, múzeumalapító.

Szabolcsvármegye alispánjának jelentése 1899.

Szabolcsvármegye szabályrendelete 1899.

Szabolcsvármegye alispánjának jelentése 1900.

Szabolcsvármegye költségelőirányzata 1900-ra. 1899.

Nyíregyháza rendezett tanácsú város szervezkedési szabályrendelete. 1900. 72 p.

Nyíregyháza város polgármesterének jelentése. 1901.

Ismertetés a tervezett Nyíregyháza-Sóstó-Dombrád keskenyvágányú motoros vasutról. 1903. 47 p.

Emléklapok a III. Frigyes Vilmos porosz király nevét viselő 10-ik huszárezred történetéből 1741-1904. [1904]

Utasítás. Tiszti –.1904. 50 p.

Hegyaljai ágost. hitv. ev. egyházmegye, A –, 1905. évi június 21–22-én tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1905. 55 p.

Kállay András:²⁸⁶ A helyzet. 1903. 12 p. Ez volt az utolsó bejelentés 1905-ben.²⁸⁷

4.2.6. Mikecz Józsefné nyomdája

1883-1892

Mikecz Józsefné, született Fitkonidesz Zsuzsanna²⁸⁸ nyomdatulajdonos férje, Mikecz József irányította a nyomdát, aki egyúttal az *Ébredjünk* című időszaki kiadvány kiadója is volt.²⁸⁹ A lap felelős szerkesztője is ő volt, ám Demosthenes írói álnév alatt.²⁹⁰ Bár a nyomda a Síp utcán működött, ahol a zsidó felekezetnek több létesítménye, köztük a zsinagóga is volt, az *Ébredjünk* című lap magát keresztény társadalmi képes hetilapként határozta meg, programjában antiszemita volt. A lap közigazgatási, közgazdasági és nevelési ügyekkel foglalkozott.

A nyomda 1892-ig működött. A felszerelését 1892 őszén Kalina József vásárolta meg.

²⁸⁶ Kállay András (Napkor, 1839–Nyíregyháza, 1919) nagyapjának testvére, Kállay Kristóf 1847-ben Bécsbe vitte a Fuhrmann-féle nevelőintézetbe. A jogot a Theresianumban végezte.

²⁸⁷ OSZK növekedéskönyv 1884-1905. Kiegészítések: Magyar könyvtárat, 1712-1920.

²⁸⁸ HBMÖL IX. 851/e. 96. köt. Egyéni cégek nyilvántartása 1876-1897.

²⁸⁹ SZSZBMÖL IV. B. 411. Szabolcsi alispáni iratok 1883/302. *Ébredjünk* című lap Mikecz József és neje általi megindítása.

²⁹⁰ László Gézné: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája. 1845-2000. Nyh., 2002.53. p.

4.2.7. Kalina József nyomdája

1892-1893

A rövid ideig működött nyomda indítását 1892-ben elhatározó Kalina József megvásárolta Mikecz Józsefné nyomdagépeit. Az egyéni cégek nyilvántartásába Kalina József nyomdatulajdonos és papírkereskedő nyert bejegyzést.²⁹¹

Kalina folytatta az *Ébredjünk* kiadását, de rövid idő múlva a *Magyar Nemzetőr* címűre változtatta lapját, aminek a felelős szerkesztője Mikecz József maradt. Saját kiadású lapjában reklámozta is nyomdatevékenységét. Innen ismert, hogy modern gépei, és új stílusú betűkészletei lehettek. Reklámja szerint nyomtatványokat, névjegyeket, könyveket, árjegyzékeket, gyászjelentéseket készített, üzletében mindenfajta papírt és irodaszereket kínált eladásra.

4.2.8. Nagy Mór és Nagy Mórné nyomdája

1897-1904

A megalakulásakor 2 szedővel és 1 szedőinassal kezdte meg munkáját Nagy Mór nyomdája. A Nyomdász évkönyvben csak egy nyomdagépet tüntettek fel a nevével jelzett nyomdában. 1897-98-ban Nagy Mór nevéhez kötődik a nyomda,²⁹² míg 1899-től Nagy Mórné a nyomdatulajdonos.²⁹³ Egy fél évig (1898. április 12. – szeptember 11.) itt készült a Szabolcsi Hírlap, amely politikai napilap volt. Itt nyomtatták a *Szabolcs* című társadalmi, szépirodalmi és közgazdasági lap 25 számát is, 1900. március 25-től július 12-ig.²⁹⁴ A nevében könyvnyomda, társaihoz hasonlóan különböző aprónyomtatványokat készített. 1904 márciusában szűnt meg.²⁹⁵

4.2.9. Bessenyei-nyomda (Sebők Ede)

1899-1901

Sebők Ede, a *Szabolcsi Híradó* című társadalmi, szépirodalmi és közgazdasági hírlap felelős szerkesztője és kiadója 1899-ben nyomdaipari vállalkozást is indított

²⁹¹ HBMÖL. IX.851/e.96. köt. Egyéni cégek nyilvántartása 1876-1897.

²⁹² Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Novitzky László 1. évf. 1899. Bp., 1898. 64. p.

²⁹³ Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Novitzky László 2. évf. 1900. Bp., 1899. 101. p.

²⁹⁴ László Gézné: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája. 1845-2000. Nyh., 2002.274. p.

²⁹⁵ Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Lerner Dezső. 6. évf. 1904. Bp., [1903.] 80. p.

Nyíregyházán.²⁹⁶ A nyomda Bessenyei nyomda néven vált ismerté. A *Szabolcsi Híradó* 1899 decemberétől 1901 márciusáig jelent meg. A nyomda rövid működése alatt egy másik időszak kiadványt is előállított, a *Lidércz* című képes élcslapot 1901-ben.²⁹⁷

4.2.10. Tóth és társa nyomda

1903-1913

A nyíregyházi Tóth Sándor és a szatmári Holik Lajos 1903 szeptemberében alapította meg közös nyomdászati vállalkozását. Mindketten nyomdászok voltak, a társas cégajlstromba 5636/1904. sz. alatt lettek bejegyezve.²⁹⁸ A nyomda a Szentmihályi u. 26. sz. alatt működött.²⁹⁹ A nyomdát az iparfelügyelők rendszeresen ellenőrizték. 1904-ben,³⁰⁰ 1905-ben és 1906-ban még egészségesnek, ám egy évvel később, 1907-ben már kevésbé egészségesnek minősítette a hatóság a nyomdát.³⁰¹ A nyomdászati tevékenység mellett könyv- papír és írószer kereskedelmet is folytattak. Üzemük nem számított jelentős vállalkozásnak. 1909-ben 3 szedővel, 1 gépmesterrel, 1 szedőtanonccal és 2 segédmunkással dolgoztak.³⁰² 1912-ig szerepelnek Tóth és társa bejegyzéssel a nyomdásztatisztikában.³⁰³ Kiadványai közül ismert a Nyíregyházi Gazdaszövetség alapszabálya 1903-ból. 1910-ben itt készült Lengyel József³⁰⁴ Nyíri lombok című elbeszéléskötete. Nyomtatványaik között iskolai értesítőket is találunk.³⁰⁵

A nyíregyházi újságok közül 1904-ben a *Nyíregyházi Friss Újság* című társadalmi és gazdasági napilap kiadója volt.³⁰⁶ Nyomdájukban készült viszont a *Szabolcsvármegye* című független napilap 1907-1909-ig, valamint 1910-ben néhány száma. Ezt követően a vármegyei nyomda állította elő a lapot, egészen 1914-es megszűnéséig. Az 1910. szeptember 30-án indult és 1912. június 7-én megszűnt

²⁹⁶ Lakatos Éva: Magyar irodalmi folyóiratok. Bp., 1986. 2301. p.

²⁹⁷ László Gézőné: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája. 1845-2000. Nyh., 2002.165. p.

²⁹⁸ HBMÖL IX.851/e 101. köt. Nyíregyházi Kír. Törvénszék cégbejegyzések 1900-1935.

²⁹⁹ HBMÖL IX.851/e 61. köt.

³⁰⁰ Nyomdász évkönyv és utikalausz. Szerk. Lerner Dezső. 7. évf. 1905. Bp., [1904.] 101.p.

³⁰¹ Nyomdász évkönyv és utikalausz. Szerk. Lerner Dezső. 10. évf. 1908. Bp., [1907.] 87.p.

³⁰² Nyomdász évkönyv és utikalausz. Szerk. Lerner Dezső. 12. évf. 1910. Bp., [1909.] 102.p.

³⁰³ Nyomdász évkönyv és utikalausz. Szerk. Lerner Dezső. 14. évf. 1912. Bp., 1911. 119.p.

³⁰⁴ Királyi segédtanfelügyelő.

³⁰⁵ László Gézőné: Szabolcsi iskolai értesítők bibliográfiája. 1864-1984. Nyh., 1984. 63., 96.p.

³⁰⁶ László Gézőné: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája 1845-2000. Nyh., 2002. 223.p.

Igazság című szépirodalmi és társadalmi hetilap néhány számát is itt nyomtatták 1912-ben.³⁰⁷

4.2.11. Klafter Ignác nyomdája 1904-1944

Nyíregyháza második leghosszabb ideig működő nyomdáját Klafter Ignác 1904-ben alapította. A Klafter család 1854-ben költözött Nyíregyházára, a családfő Klafter Pinkász bártfai származású szatócs volt.³⁰⁸ Fiúk Ignác Nyíregyházán tanulta ki a nyomdászmesterséget. Tanulmányai befejeztével itt szabadult fel és lett nyomdász segéd. Az új ipartörvény szerint 1874-ben csak bejelentési kötelezettsége volt az iparúzó lakosának. Ezt csak időről időre meg kellett újítani. Önálló vállalkozását, a nyomda és papírkereskedést 1904-ben indította el. Az egy tanoncot alkalmazó nyomdát az iparfelügyelő 1904-ben egészséges műhelynek nyilvánította.³⁰⁹

A nyomda felszereltsége az évek folyamán folyamatosan gyarapodott. A nyomda intenzív fejlődését mutatja, hogy gépparkja folyamatosan nőtt. Ez egyszersmind a vállalkozás jövedelmezőségét is mutatja. Az indulásakor egy gyorsajtóval rendelkező nyomda 1913-ban már három nyomógéppel rendelkezett.³¹⁰ 1941-ben a Bessenyei téren működő nyomda gépparkja öt nyomó- és két szedőgépből állt.³¹¹ Az 1908-ban végzett nyomda ellenőrzésekor az iparfelügyelő komoly hiányosságokat állapított meg. Ezért a következő évre a nyomda minősítése az adható legrosszabb, az egészségtelen minősítés volt.³¹² A korszak nyomdái csak nehezen tudták teljesíteni a velük szemben támasztott követelményeket, melynek vélhetően első sorban gazdasági okai voltak és nem a nyomdász mulasztásában rejlettek. Így a vállalkozás például 1929-ben kevésbé egészséges minősítést kapott.³¹³ A feltételeket ekkor kijavította, mert 1931-ben már egészséges minősítést kapott,³¹⁴ ám 1941-ben újra visszaminősítették a kevésbé

³⁰⁷ László Gézné: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája 1845-2000. Nyh., 2002. 117.p.

³⁰⁸ Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák. 3. Néhány új fejezet a régi Nyíregyháza életéből. Nyh., 1989. 103. p.

³⁰⁹ Nyomdász évkönyv és utikalausz. Szerk. Lerner Dezső. 7. évf. 1905. Bp. [1904.] 101.p.

³¹⁰ Nyomdász évkönyv és utikalausz az 1914. évre. Szerk. Lerner Dezső. 16. évf. Bp., [1913.] 109.p.

³¹¹ Nyomdász évkönyv és utikalausz. Szerk. Halász Alfréd. 41. évf. 1942. Bp., [1941.] 95.p.

³¹² Nyomdász évkönyv és utikalausz. Szerk. Lerner Dezső. 12. évf. 1910. Bp., [1909.] 102.p.

³¹³ Nyomdász évkönyv és utikalausz. Szerk. Lerner Dezső. 29. évf. 1930. Bp., [1929.] 106.p.

³¹⁴ Nyomdász évkönyv és utikalausz. Szerk. Lerner Dezső. 31. évf. 1932. Bp., [1931.] 115.p.

egészséges osztályba.³¹⁵ A nyomdász Klafter Ignác tevékenysége nem korlátozódott a nyomdászatra, hanem több esetben kiadóként is szerepel neve.

Nyomdájában állították elő a kétnyelvű *Magyar Varrógépkereskedők Országos Közlönyét*, amely a magyar mellett németül is megjelent 1911-1912-ben.³¹⁶ Gyakorlatilag a varrógép kereskedők érdekét kívánta szolgálni. Nyomdájában készült 1914 második felétől 1915 elejéig a *Szabolcsi Hírlap*. A társadalmi lap heti rendszerességgel jelent meg.³¹⁷

Iskolai értesítői közül többet az ő nyomdája készített. A Nyíregyházi Statusquo Izraelita Hitközség Elemi Iskolájáét, a Nyíregyházi Magyar Királyi Állami Népiskolai Tanítóképző Intézetét, a Nyíregyházi Községi Polgári Fiúiskoláét, a Nyíregyházi Leánykálvineum Polgári Iskoláét, a Nyíregyházi Városi Felső-Leányiskoláét, a Nyíregyházi Ágostai Evangelikus Algymnáziumét, a Nyíregyházi Városi Felső Kereskedelmi Iskoláét.³¹⁸

A Jóba-nyomda megszűnte után Klafter Ignácé volt Szabolcs vármegye legnagyobb könyvnyomdája.

A Klafter-nyomda mindhárom üzletágban képviseltette magát az alapításától kezdve, de igazi jelentőségre csak a nagy konkurens, a Jóba-nyomda megszűntével tett szert, részben átvéve annak a feladatkörét. A városi hivatalok számára nagy mennyiségű közigazgatási nyomtatványt állított elő. Több olyan lapot nyomtatott, amelyeket korábban a Jóba cég készített.

A nyomda, a nyíregyházi nyomdák többségéhez képest hosszú működési ideje alatt számos **időszaki kiadványt** nyomott.

Szabolcs Vármegye Hivatalos Lapja (1934. január - 1938. szeptember)

Szabolcsi Tanító (1933. október – 1942. november)

Görögkatolikus Élet (1937. január 1 – 1938. január),

Nyíregyházi Kossuth-Diák (1936. november – 1940. november)

Reménysugár : a Nyíregyházi Városi Felsőkereskedelmi Iskola lapja (1934. szeptember - 1944. január)

³¹⁵ Nyomdász évkönyv és útikalauz. Szerk. Halász Alfréd. 41. évf. 1942. Bp., [1941.] 95.p.

³¹⁶ László Gézné: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája 1845-2000. Nyh., 2002. 175-176.p. Zeitschrift der Ungarischen Nähmaschinen-Händler

³¹⁷ László Gézné: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája 1845-2000. Nyh., 2002. 298.p

³¹⁸ László Gézné: Szabolcsi iskolai értesítők bibliográfiája. 1864-1984. Nyh., 1984. 59-61.,64-67.,69-70., 78-90., 92-93., 95.p.

Keleti Fény (1940-1944)

Nyíregyházavidéki Kisvasutak és Bodroghközi Gazdasági Vasút Otthon Tudósító (1935-1942)

Nyíregyházi Evangélikusok Lapja (1935-1937)

Nyíregyházi Hétfői Hírlap (1906. március – 1906. szeptember)

Nyírség : társadalmi és irodalmi hetilap (1936-1937)

Szabolcs Vezér : nagykállói ifjúsági lap (1940)

Szabolcsi Hírlap (1914-1915)

Szabolcsi Őrszem (1937 január)

Szabolcsi Szabók Lapja (1933. november-december)³¹⁹

Önálló kötetek:

Deutsch Adolf: Emlékeim a tiszaezlári per idejéből. 1930.

Ájtatossági és szabály-könyv a hajdúdoroggyérmegyei görögkatolikus élő-rózsafüzér imatársulatok tagjai részére. 1933. 63 p.

Westsik Vilmos: Állattenyésztési tudnivalók. 1934. 47 p.

Claus József: Gyümölcsstermesztés : Mike János közreműködésével. 1935. 79 p.³²⁰

[Tiszai Evangélikus Egyházkerület.] A tiszai ág[ostai] hitv[allású] evangélikus egyházkerület 1935. évi szept. hó 27. napján Miskolcon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. [Összeáll.] Duszik Lajos. 1935. 99 p. 24 cm.

Neumann Albert: Történetek a „kállói cádik”-ról. 1935. 16 p. 24 cm.

Nyíregyházi Öregdiákok emlékkönyve. 1861-1936. Kiad. a Nyíregyházi Öregdiákok Egyesülete az Alma Mater 75 éves fennállásának emlékére. 1936. 330 p. 17 t. 25 cm.

Egységes magyar gyorsírás könyvtára. 1938.

Fuchs Lajos: Mozaikok a magyar királyi Kúria hiteljogi joggyakorlatából a kereskedelmi és váltó jog köréből 1938. 31 p.

Jelentés a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara működéséről 1938.

Bernstein Béla: A zsidóság története. 1940.

³¹⁹ László Gézné: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája 1845-2000. Nyh., 2002. 214., 325., 416., 517., 524., 526., 534., 551., 615., 675., 677., 716., 725., 727., 729 tételszám.

³²⁰ MZSK adatbázisa.

A nyíregyházi gróf Apponyi Albert községi polgári leányiskola iskolai rendszabályai. 1941. 8 p.

Westsik Vilmos: Gazdasági üzem és számviteli tanfolyam anyaga. Alkalmazva a szabolcsmegyei viszonyokhoz. Kiad. A Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara 1941. 16 p. 24 cm

Westsik Vilmos: Homoki vetésforgók 10 éves üzemi eredményei a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara kezelése alatt álló Nyíregyházi Homokjavító Kísérleti Gazdaságban. Kiad. A Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara 1941. 136 p. 24 cm

Westsik Vilmos: Mennyi műtrágyát adjunk egyes növényeknek. 1941. 21 p. 321

Rácz Kázmér: Rendészet. 1941. 128 p. 24 cm. A nyíregyházi községi közigazgatási tanfolyam kiadványai, 4.

Szesztay András: Magyar magánjog. 1. Személyi és házassági jog. 2. Vagyonjog és dologjog. 3. Kötelmi jog. 4. Örökösödési jog. 1940-[1941] 4 db. 24 cm. A nyíregyházi községi közigazgatási tanfolyam kiadványai, 3, 16-18.

Középszabolcsi Református Egyházmegye jegyzőkönyvei 1941. 1941. 104 p.

Bartha László: Szociális közigazgatás. Házi és mezőgazdasági cseléd- és munkástügyek. 1941. 41 p. 24 cm. A nyíregyházi községi közigazgatási tanfolyam kiadványai 7.

Neuman Albert: Éljáhu legendák 1942. 94. [1] p. 21 cm

Középszabolcsi Református Egyházmegye jegyzőkönyvei 1942. 1943. 99 p.

Középszabolcsi Református Egyházmegye jegyzőkönyvei 1943. 1944. 72 p.

Én és az én hazám az Úrnak szolgálunk. 1944.

Évkönyvek:

Jókai Mór polgári fiúiskola. 1939.

Nyíregyházi izraelita elemi iskola. 1939.

Nyíregyházi Kossuth gimnázium. 1939.

Nyíregyházi Széchenyi felsőkereskedelmi iskola. 1939.

Nyíregyházi Apponyi polgári iskola. 1939.

Jókai Mór polgári fiúiskola. 1940.

Nyíregyházi ágostai evangélikus gimnázium. 1941.

Nyíregyházi községi polgári lányiskola. 1941.

³²¹ MZSK adatbázisa.

Nyíregyházi községi polgári fiúiskola. 1941.
Nyíregyházi polgári lányiskola. 1942.
Nyíregyházi Apponyi polgári iskola. 1943.
Nyíregyházi evangélikus Kossuth Gimnázium. 1943.

Egyéb nyomtatványok:

Szabolcsmegyei naptár 1906.
Jelentése a vármegye alispánjának 1940.
Zárszámadás: Nyíregyháza vidéki kisvasutak 1941.
A Nyíregyházi Gróf Apponyi Albert Községi Polgári Leányiskola iskolai rendszabályai.
[1941] 8 p. 17 cm³²²
1940-1944-ig gyászjelentéseket is beküldtek kötelezpéldányként.

Klafter Ignác fia, Klafter Andor apja mellett tanulta a mesterséget. A nyomda Kis tér 10. sz. alatti telephelyére Klafter Andor önálló bejelentést tett nyomda üzemeltetésére 1936-ban.³²³ Apjával közösen készítették a kiadványokat, neve önállóan a kiadványokon nem szerepel.

Klafter Ignác 1944 áprilisáig, családja deportálásáig irányította a nyomdát, 1944. április 23-án Auschwitzba vitték őket, ahol 1944. június 6-án mindketten meghaltak.³²⁴

4.2.12. Nagy József nyomdája

1920-1945

„Ugy a főnököknek, mint a nyomdai munkások és mindazoknak, akiknek ez a szakma a kenyerük, arra kell majd törekedniök, hogy a magyarországi nyomdaipar megedződve, a művészies és ízléses nyomtatványok termelőképességében megnövekedve álljon itt arra az időre, amikor mind az ólom a könyvnyomtatást, tehát a kulturát fogja szolgálni!”³²⁵

A kis nyomdák sorába tartozott Nagy József nyomdája is, amelyet az első világháború után, az idézetben írt gazdasági fellendülésben bízva 1920-ban indított névadó tulajdonosa. Vállalkozását először a Kossuth utca 68. sz., majd a Bessenyei tér

³²² OSZK növedéknapló. Kiegészítések: Magyar könyvészet, 1921-1944.

³²³ SZSZBMÖL IV. B. 424. 14. köt. Nyomdák és lapok nyilvántartása.

³²⁴ A nyíregyházi zsidóság pusztulása. Szerk. Nagy Ferenc. Nyh., 2004. 241. p.

³²⁵ Herzog S.: A nyomdaipar a háboruban.. In.: Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Lerner Dezső. 21. évf. 1919. Bp. [1918.] 70. p.

10. sz. alatt működtette.³²⁶ A nyomdászstatistika bejelentése szerint mindössze egy nyomdagépet üzemeltetett, aminek típusát a lajstrom nem tartalmazza.³²⁷ Könyveket nem készített, egy időszaki kiadványt a Szabolcsi Szabók Lapját 1934. június 2 - július 5. között nyomtatta.³²⁸

Aprónyomtatványokat készített, ezt mutatja a kötelespéldány bejelentés. Ezek műsorok, gyászjelentések, árjegyzékek, egyleves nyomtatványok. Tevékenységét a második világháború alatt is folytatta, 1944-ben rögzítették négy tételszám alatt a bejelentését, nyomdája 1945-ig működött.³²⁹

4.2.13. Merkur Nyomdaüzem

1921-1948

Orosz Károly nevéhez kötődött a Typographia adatbázisa 1921-től jegyzi a nyomdát.³³⁰ A címben jelzett nyomdaüzem valójában 1924-ben kezdte meg működését, ezt megelőzően Orosz Károly több kísérletet tett nyomdai vállalkozás indítására, másokkal közösen. A mesterséget Klafter Ignác nyomdájában tanulta ki. 1932-től 1940-ig történtek ilyen néven kötelespéldány bejelentések, ezt követően Orosz Károly nyomda néven találjuk a bejegyzéseket.³³¹ 1931-ben a nyomdastatistika szerint 1 szedő és korrektorral, 1 szedőtanonccal, 1 tanulólánnyal látta el tevékenységét. A nyomda felszereltsége ekkor 2 nyomógépből állt. Az iparfelügyelő műhelyét egészségesnek nyilvánította.³³² 1934-ben a változatlan számú nyomdagép mellett a munkások létszám bővülése jelzi a termelés felfutását. Ekkor – a város eddigi legnagyobb nyomdája – a Jóba nyomda már nem működött. 8 szedő és korrektor, 2 szedőtanonc, 2 berakónó dolgozott a nyomdaüzemben. A Bercsényi u. 3. szám alatt működő nyomdaüzemben³³³ 1941-ben az 5 szedő, 3 gépi szedő, 1 gépmester 1 gépmestertanonc, 2 berakónó, 2 leány 5 nyomógépen és 1 szedőgépen dolgozott. Ekkor a nyomda már csak kevésbé egészséges minősítést kapott.³³⁴

³²⁶ SZSZBMÖL IV. B. 424. 14. köt. Nyomdák és lapok nyilvántartása.

³²⁷ Nyomdász évkönyv és útikalauz. 1920-1923. Szerk. Novitzky László. Bp. [1922.] 82. p.

³²⁸ László Gézáné: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája 1845-2000. Nyh., 2002. 305. p.

³²⁹ OSZK növedéknapló 1944.

³³⁰ http://typographia.oszk.hu/html_clavis/hun/presslekyom.php?azon=3480 Clavis Typographorum Regionis Carpathicae (2010. augusztus 1.)

³³¹ OSZK növedéknapló 1932-1948.

³³² Nyomdász évkönyv és útikalauz. Szerk. Lerner Dezső. 31. évf. 1932. Bp., [1931.] 115. p.

³³³ SZSZBMÖL IV. B. 424. 14. köt. Nyomdák és lapok nyilvántartása.

³³⁴ Nyomdász évkönyv és útikalauz. Szerk. Halász Alfréd. 41. évf. 1942. Bp., [1941.] 95. p

Merkur nyomda név alatt számos dokumentumot jelentettek meg:

Időszaki kiadványok:

Békeharang : A Püspöki Metodista Egyház Közlőnye (1924. okt. 10. sz. - 1924. dec. 1.)

Forrás : Irodalmi, társadalmi és kritikai folyóirat (1933. nov. 5. - 1934. márc.)

Képes Szabolcs : Szépirodalmi és társadalmi képes folyóirat (1937. január – 1937. december)

Királyi Katolikus Diákélet : A Nyíregyházi Királyi Katolikus Gimnázium ifjúsági lapja (1937. december - 1938. október)

Máriapócsi Virágoskert : A Szent Bazil-Rend hitbuzgalmi folyóirata (1928 aug. 8.sz.- 1928. dec. 12. sz.)

Szabolcs Földje : A Nyíregyházi Városi Polgári és Kisgazdapárt hivatalos közlönye (1930. dec. 15.)

Szabolcs Népe : politikai, társadalmi és gazdasági képes hetilap (1928. jan. 1.- 1928. szept. 9.)

Szabolcsi Credo : katolikus hitközösségi havilap (1934-1939)³³⁵

Szabolcsi Hírlap (1933. márc. 1- 1942. nov. 7.)

Szabolcsi Őrszem : Szabolcsi református gyülekezetek Lapja (1937. feb. 2. sz. -1938. máj. 5. sz.)³³⁶

Szabolcsi Szabók Lapja (1930. jún. 20 - 1931. jan. 1.)

Szabolcsi Tanító (1923-1927)

Szent Harc az Alkohol és Erkölcstelenség Ellen (1924-1927. márc.)³³⁷

Könyvek:

Radványi Sándor: Szabolcsi virágok. Költemények. 1924. 63 p. 16 cm.

Péter Károly: A sárházi csata. Regény. A szerző kiadásában. 1932. 271 [1] p.

³³⁵ László Gézáné: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája 1845-2000. Nyh., 2002. 295. p
1939. december 20-tól Orosz Károly ny.

³³⁶ László Gézáné: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája 1845-2000. Nyh., 2002. 302-303.
p. Ezt követően Orosz Károly nyomdanév szerepel.

³³⁷ László Gézáné: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája 1845-2000. Nyh., 2002. 33., 178.,
276., 340., 349., 422., 672., 673., 710., 717., 725., 727., 729., 793. tétele számok alatt.

Bálint Mihály - Garay Gyula: Ötven év története. A Nyíregyházi Iparos Ifjúság Önképző Egyesületének közületi életéből. Bev. Szohor Pál 1934. 54 p. 20 cm.

Fuchs Lajos: Mozaikok a m.kir. kuria hiteljogi joggyakorlatából...1934. 31 p.

Fuchs Lajos: Kártérítési jog. 1935. 72 p. 23 cm

Bálint Mihály: Ötven év története a Nyíregyházi Iparos Ifjúság Önképző Egyesületének közületi életéről. Előszó Szohor Pál. [1935.] 54 [2] p.

Márkus J. A.: Isten műve napjainkban. A nyíregyházai methodista gyülekezet 25 éves jubileumának emlékére. 1936. 96 p. 24 cm

Murányi László: Jelentés az ügyvédi kar helyzetéről. 1937.

Bodvay: Kovács István tűzérőhadnagy. 1937.

Tóth György: Kivonat a görög katolikus egyház énekeiből. 2. kiad. 1937. 80 p. 13 cm

A nyíregyházi kaszinó könyvtárának I. sz. pótjegyzéke. 1937.

Ferenczy Károly: Szociális és gazdasági szolgálat a református egyházban. 1937. 22 p. 17 cm

A. Jakab: Ki néked krisztus? Élet és halál találkozása. 1938. 14 p. 21 cm

Sziráky H. Imre: Trianon okai, körülményei és következményei. Az ifjúság számára. 1938. 78 p. 22 cm

Kivonat a görög katolikus egyház énekeiből. Összeáll. és kiad. Tóth György 2. kiad. Nyírpazony 1937. 80 p. 14 cm

Békefi Benő: Nem beszédben, - hanem erőben... 1938. 95 [1] p. 18 cm

Farkas László: Elfáradtak... [Egyházi beszédek] Kiad. a Nyíregyházi Református Egyház 1938. 37 p. 23 cm

Oláh Dániel: A gombás eredetű hajbetegségek előfordulásáról Tallinban. [Közreadja] Az Észk Társadalmi Minisztérium, Debreceni M.Kir. Tisza István Tudományegyetem Bőr- és Nemibeteg Klinikája. 1938. 8 p. 24 cm

Bory Zsolt: Szekerek a ködben. [Versek]1939. 42 p. 19 cm

Csonka József: Kiszámítási táblázat. 1939.

Balla András: Vizsgálatok a bélsárban lévő vér kimutatására. Untersuchungen über den Blutnachweis im Kote. [Dissz.] 1939. [2],7,[3] p. 24 cm

Vietórisz István: Tirpákok. Életkép egy város hőskorából. [Elbeszélő költemény]1939. 109 p. 20 cm

Egyházi naptár és szertartási utasítás az 1940. évre 1939. 99 p. 23 cm

Oltáregyesületi ájtatosság. A gör. kath. egyház szertartásához alkalmazva. 1940. 60 p. 16 cm.³³⁸

Évkönyvek:

Katolikus Női Felsőkereskedelmi Iskola. 1939.

Református Tanítóképző. 1939.

Katolikus Leánygimnázium. 1939.

Katolikus Gimnázium. 1939.

Értesítők:

Nyíregyházi Kálvin Leányliceum 1934-35.

Nyíregyházi Angolkisasszonyok 1935.

Női Felsőkereskedelmi Iskola 1934-35.

Nyíregyházi Leánykálvineum 1934-35.

Nyíregyházi Királyi Katolikus Gimnázium 1934-35.

Nyíregyházi Katolikus Gimnázium 1936-37.

Nyíregyházi Katolikus Leánygimnázium 1936-37.

Nyíregyházi Felsőkereskedelmi Iskola 1936-37.

Nyíregyházi Református Tanítóképző 1936-37.

Nyíregyházi Állami Tanítóképző 1936-37.

Nyíregyházi Katolikus Gimnázium 1937-38.

Nyíregyházi Felsőkereskedelmi Iskola 1937-38.

Nyíregyházi Református Tanítóképző 1937-38.

³³⁸ OSZK növedéknapló. Kiegészítések: Magyar könyvészet, 1921-1944.

Nyíregyházi leánygimnázium 1937-38.

Egyéb kiadványok:

Kereskedelmi Szövetség Szabolcs vármegyei szervezőbizottságától körlevél. 1936.

Hajdúdorogi Egyházmegyei körlevél. 1937.

Tiszántúli segélyezőegylet tagsági könyve. 1937.

Nyíregyház fényképkiallítási katalógus. 1937.

Egyházi naptár és utasítás. 1937.

Vizsgakérdések és feleletek. 1937.

Püspöki körlevél 1938.

Országos lovasmérkőzés programja. 1938.

Református gyülekezeti jelentés 1939.

Egyházi naptár és utasítás. 1939.

Nyírvíz Szabályozó Társulat költségvetése. 1940.

Ügyvédi Kamara jelentése. 1940.

Képzőművészeti kiállítás tárgymutatója 1940.

1921-1930 között itt készültek a közigazgatásilag ideiglenesen egyesített Szabolcs és Ung vármegyék közönségéhez jelentése ...vármegyék alispánjának a vármegyei közigazgatás ...állapotáról című jelentések.³³⁹

Orosz Károly nyomda név alatt bejelentett művek:

1940-es bejelentés:

Csiki Á.: A gyergyói havas alján. 1940.

Munkácsi Antal: Játékos számtantanítás az elemi iskola első osztályában. 1940. 19 p. 23 cm

1941-es bejelentések:

Nyíregyháza Állomás „Árpád vezér” Fúvós Zenekara alapszabályai. 1941. 24. p. 16 cm

³³⁹ Magyar könyvészet, 1921-1944.

A Nyíregyházi Ügyvédi Kamara 1940. évi jelentése. 1941. 20 p. 23 cm

Lázár Ferenc: A magyar iparjog. 1940. 72 p. 23 cm A nyíregyházi községi közigazgatási tanfolyam kiadványai 3.

Lázár Ferenc: Ütügyi és a közszállítási szabályrendelet. 1941. 62. p. 23 cm. A nyíregyházi községi közigazgatási tanfolyam kiadványai 5.

A második szabolcsmegyei népfőiskola tanfolyami előadásai. 1941.

A Bessenyei Társaság államilag engedélyezett Zeneiskolájának évkönyve az 1940-41. iskolai évről az intézet fennállásának 2-ik évében. Szerk. Vikár Sándor 1941. 20 p. 24 cm. A Bessenyei Társaság kiadványai 7.

Szentiványi Ferenc³⁴⁰: Pénzügyi közigazgatás. 1941. 242 p. 23 cm. A nyíregyházi községi közigazgatási tanfolyam kiadványai 12.

Jelentés Szabolcsvármegye közönségéhez 1940. évi állapotról. 1941.

Bertalan Kálmán: Egyház és állam. KIE³⁴¹ Nemzeti Szövetség. 1941. 21 p. 20 cm. Nyíregyházi Luther Márton Körének Könyvtára 2.

Bessenyei Társaság 4 db kiadványa. 8-10 oldalasak. 1941.

Vác Elemér: Magvetés. Részletek a Szabolcsvármegyei népfőiskolások dolgozataiból. 1941. 20 p. 24 cm. A Bessenyei Társaság kiadványai, 8.

Kiss Margit: Czóbel Minka és a Nyírség. 1941. 12 p.³⁴²

Nyarádi Mihály: Kék község történelmi földrajza. 1941. 73 p.³⁴³

1942-es bejelentések:

Reményi Sándor: Színek, képek, könnyek. Novellák, versek. 1942. 144 p. 21 cm.

Egyházi naptár és szertartási utasítás az 1943. évre. Kiadja az E[gyház] m[egyei] Iroda. 1942. 109 p.

Nyíregyházi községi közigazgatási tanfolyam kiadványai. 1942.

A Nyíregyházi Ügyvédi Kamara ügyrendje. 1941. 8 p. 33 cm

³⁴⁰ Szentiványi Ferenc (1882-1944)

³⁴¹ Keresztény Ifjúsági Egyesület

³⁴² MZSK adatbázisa.

³⁴³ MZSK adatbázisa.

Első dolgokat az első helyre! A Református Gyülekezeti Evangelizáció Barátainak Társasága 1941. évi jelentései és beszámolóí. 56 p. 16 cm

A Nyíregyházi Ügyvédi Kamara 1941. évi jelentése. 1942. 28 p. 23 cm

Merényi Oszkár: Berzsényi Dániel levelei Kazinczy Ferenchez. Kiad., bev., és jegyz. ell. Merényi Oszkár. 1942. 24, 91 p. 20 cm

Mikecz István, ifj.: Községi háztartás. 1942. 256 p. 22 cm. A nyíregyházi községi közigazgatási tanfolyam kiadványai, 21. [!14.]

Gallay Rezső: Az ősi föld. Népszínmű. Kiad. a Szabolcsi Tanítók Otthona. 1942. 68 p. 23 cm

Gallay Rezső: A vallásügyi közigazgatás és egyházszervezetek. 80 p. 23 cm. A nyíregyházi községi közigazgatási tanfolyam kiadványai, 19.

Gallay Rezső: Népoktatásügyi közigazgatás. 1942. 240 p. 23 cm. A nyíregyházi községi közigazgatási tanfolyam kiadványai, 23.

Szabolcsmegye alispánjának jelentése. 1942. 60 p.

Nyíregyházi Ipartestület. Jelentés 1942. évi működéséről. 1942. 8 p. 35 cm

1943-as bejelentések:

Bálint András: Az iparos ifjúság jelene és jövője. A Nyíregyházi Iparos Ifjúság Önképző Egyesületének célkitűzései. 1943. 20 p. 14 cm

Békefi Benő: Holnap felé! A református gyülekezeti evangelizáció baráti társasága. IV. láthatatlan konferenciája. 1943. 152 p.

Beszámoló a Bessenyei Társaság negyedik népfőiskolai tanfolyamáról : 1943. január 4-24. 25 p.³⁴⁴

Az egyesítendő Felsőszabolcsi Tiszai Ármentesítő Társ. és a Nyírvízszabályozó Társulat alapszabályának tervezete. 1943.

Felsőszabolcsi Tiszai Ármentesítő Társ. és a Nyírvízszabályozó Társulat egyesülésének feltételei. 1943.

A Nyíregyházi Ügyvédi Kamara 1942. évi jelentése. 1943. 28 p. 23 cm

Nyírvízszabályozó Társulat 1943. évi költségelőirányzata.

Villamossági és Ipari rt. évi jelentése 1942.

³⁴⁴ MZSK adatbázisa.

1944-es bejelentések:

Nyírvízszabályozó Társulat költségelőirányzata. 1944.

A Nyírvízszabályozó Társulat igazgató-főmérnöki jelentése. 1944.

Tarnavölgyi: Én is éltem. 1944.

Járdán József: Rögök küldöttje. [Versek] Leányszívek 1943. 144 p. 20 cm
Bessenyei társaság kiadványa 1944.

Westsik Vilmos: Homoki vetésforgók üzemi eredményei a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara kezelése alatt álló Nyíregyházi Homokjavító Kísérleti Gazdaságban. Kiad. A Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara. 1944. 152 p. 24 cm³⁴⁵

A Nyírvízszabályozó Társulat nyugdíjazási szabályzata. 1944.

A Nyíregyházi Ügyvédi Kamara 1943. évi jelentése. 1944. 26 p. 23 cm

Ignác Mihály: Korai burgonyatermelés előcsíráztatással. Burgonya palántázás. 1944. 8 p.; 21 cm. A Bessenyei Társaság Népfőiskolájának kiadványai. 1.³⁴⁶

Dohanics János: A nyíregyházi m. kir. állami liceum és tanítóképző intézet évkönyve az 1943-44. tanévről. 1944. 23 p.³⁴⁷

1946-ban a Nyíregyházi Katolikus Tanulmányalapú Gimnázium 1944-45, és 1945-46. évkönyveket, valamint meghívókat jelentettek be.

Időszaki kiadványok:

A Szociáldemokrata Párt hivatalos napilapját, a *Nyírséget*³⁴⁸ Orosz Károly nyomdája nyomtatta 1946 szeptemberétől 1948 áprilisáig.³⁴⁹ Felelős szerkesztője Lengyel Antal³⁵⁰ volt. A napilapok folyamatos megrendelést, munkát, bevételt jelentettek a nyomda számára.

Királyi Katolikus Diákélet : A Nyíregyházi Királyi Katolikus Gimnázium ifjúsági lapja. 1938. október 1. sz. - 1939. december 2. sz.

³⁴⁵ Magyar könyvészet, 1921-1944. Westsik Vilmos (Modor, 1883-Nyíregyháza, 1976) Az 1920-as években kezdett foglalkozni a nyírségi homoktalajok vetésforgók útján történő javításával. 1929-ben megbízzák a nyíregyházi Homokjavító Kísérleti Gazdaság vezetésével.)

³⁴⁶ OSZK növedéknapló. Kiegészítések: Magyar könyvészet, 1921-1944, ODR.

³⁴⁷ MZSK adatbázisa.

³⁴⁸ Ezt követően Magyar Népbe olvadva Nyírségi Magyar Népként jelent meg. ld. László Gézáné

³⁴⁹ László Gézáné: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája 1845-2000. Nyh., 2002. 233. p.

³⁵⁰ Lengyel Antal (Budapesten született 1906. augusztus 15-) újságíró.

Leányszívek : Ifjúsági lap. 1942. dec. 8 - 1944. jún. 8.

Magyar Református Ébredés. 1943. febr. 1-1945. dec. 1.

Nyíregyházi Kossuth-Diák: A Nyíregyházi Evangélikus Kossuth Gimnázium ifjúsági lapja. 1941. nov. 1. sz. - 1944. jan.

Szabolcs Vármegye Hivatalos Lapja. 1948. júl. 6.7. sz. 1948. okt. 22. 8. sz.

Szabolcsi Credo: katolikus hitközösségi havilap. 1939. dec. 20. 7. sz. -1940. ápr.11. sz.

Szabolcsi Hétfő: Független politikai hetilap. 1947. szept. 1.-1948. ápr. 19.

Nyírvidék Szabolcsi Hírlap: 1942. nov. 7- 1944. jún. 30.

Szabolcsi Méhészet : A Szabolcsvármegyei Méhészeti Egyesület hivatalos közlönye. 1943. jan.-1944. jún.

Szabolcsi Őrszem : Szabolcsi református gyülekezetek Lapja 1938. máj.5. sz.-1943. jan. 1.

Szabolcsi Szemle : A Szabolcsvármegyei Bessenyei Kör kiadványa. 1941.1.sz.- 1942.1/2. sz.

Szabolcsi Tanító. 1942. dec.7. sz - 1944. szept. 6. sz.

Szövétnek : A Nyírvidéki Baptista Gyülekezet negyedévi értesítője 1949.

Új Magyar Ifjúság. 1942. április

Új Út : A Bessenyei Társaság Népfőiskolai Munkaközössége. 1939-1941.³⁵¹

Orosz Károly nyomdája, a nyíregyházi időszak kiadványok előállításában a legtermékenyebb nyomdává vált. Ennek egyik oka a nyomda megerősödése mellett az volt, hogy eközben a Jóba nyomda beszüntette tevékenységét. Az időszak kiadványok mellett könyveket, iskolai értesítőket, évkönyveket, nyomtatványokat és egyéb nyomdaipari termékeket állított elő.

Klafter Ignác deportálása után Orosz Károly lett Nyíregyháza legjelentősebb nyomdásza.

³⁵¹ László Géznáné: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája 1845-2000. Nyh., 2002. 349., 395., 413., 534., 552., 675., 710., 712., 717., 724., 725., 728., 729., 819., 882., 889. tételek alatt.

4.2.14. Nágler könyvnyomda

1930-1944

Nágler Jenő már 1928-ban, Nyíregyházára érkezésekor nyomdát létesített, amihez azonban nem rendelkezett a szükséges engedélyekkel. A kis nyomda az 1931-es nyomdászstatisztika szerint mindössze 1 nyomógéppel rendelkezett, az iparfelügyelő ekkor csak kevésbé egészséges üzemnek értékelte.³⁵² A Bessenyei tér 11. szám alatt üzemelő nyomda 1933-ban még mindig egy géppel működött, és mindössze egy szedőtanoncot alkalmazott.³⁵³ 1941-ben a nyomda neve Nágler és társára változott. Ekkor már három nyomdagéppel dolgozott, valamint 1 szedővel, és 2 női alkalmazottal.³⁵⁴ Nágler Jenő 1937-től 1944-ig Scharfstein Mózzsal közösen gyakorolta tevékenységét.³⁵⁵ Az Országos Széchényi Könyvtár szerzeményezési kötetiben Nágler és Scharfstein (Scharfstein) név alatt történtek a bejelentések, többségében gyászjelentések, műsorok, plakátok, aprónyomtatványok.

1940-es bejelentés:

Ájtatosság a legszentebb Oltáriszentség imádására 1938. 15 p. 15 cm

1941-es bejelentés:

Leveleki László: Melósbakák. [Versek] 1941. 61 p. 23 cm³⁵⁶

Tolcsvai Takarékpénztár zárszámadása

1943-ban csak plakátokat küldtek be. Kevés ismert kiadványt készített. A Nyíregyháza város támogatása mellett Nyíregyházi Jótékony Nőegylet által Fenntartott Nőipariskola értesítőjét két ízben, az 1935/1936-os és 1936/1937-es tanévben ő készítette.³⁵⁷

A Nágler és társa nyomdában készített időszak kiadványok:

Görögkatolikus Élet : Hitbuzgalmi folyóirat (1938. jan. - 1939. dec.)

³⁵² Nyomdászévkönyv és útikalauz. Szerk. Lerner Dezső. 31. évf. 1932. Bp., [1931.] 115. p.

³⁵³ Nyomdászévkönyv és útikalauz. Szerk. Lerner Dezső. 33. évf. 1934. Bp., [1933.] 81. p.

³⁵⁴ Nyomdászévkönyv és útikalauz. Szerk. Halász Alfréd. 41. évf. 1942. Bp., [1941.] 95. p.

³⁵⁵ A miskolci Scharfstein Mózes 1937-ben szerzett mestervizsgát. Miskolci nyomdáiban, Schwartz Sámuel és a Klein-Ludvig-Szelényi Rt. könyvnyomdában dolgozott.

³⁵⁶ OSZK növedéknapló. Kiegészítés: Magyar könyvészet, 1921-1944.

³⁵⁷ László Gézané: Szabolcsi iskolai értesítők bibliográfiája. 1864-1984. Nyh., 1984. 61. p.

Napsugár : a Nyíregyházi Angolkisasszonyok BMV Intézetének Mária Leánykongregációja lapja. (1942. 5. sz. - 1943. 1. sz.)

Szabolcsi Kereskedő : a kereskedelem minden ágával foglalkozó szaklap. (1937. máj.-1938. nov.)

Nágler Jenő könyvnyomdája név alatt:

Kelet : Szépirodalmi folyóirat. (1936)

Szabolcsi Szabók Lapja : Társadalmi és kritikai hetilap, közgazdaság, ipar, kereskedelem. (1934. júl-aug.)³⁵⁸

Nágler Jenőt és társát, Scharfstein Mózeset 1944-ben deportálták, így a nyomda beszüntette működését.

4.2.15. Burger Béla Könyvnyomda

1932-1944

A kis nyomda, melyet tulajdonosa maga vezetett, egy nyomógéppel kezdte meg működését az Ér utca 25. szám³⁵⁹ alatt 1932-ben.³⁶⁰ Jóbáék megszűnése után 1933-ban már két géppel működött az iparfelügyelő által egészségesnek minősített kis műhely.³⁶¹ 1941-ben már 3 nyomógépet tartott számon a nyomdászstatistika.³⁶² Termékei között könyvek, időszaki kiadványok, iskolai értesítők, plakátok, prospektusok, meghívók, gyászjelentések voltak.

Önálló kiadványok:

Friedmann Vilmos: Gyász- és ünnepi beszédek. 1933. 80 p. 23 cm

Nyíregyházi ág.h.ev. leánygimnázium fegyelmi szabályzata. 1935.

Nyíregyházi gyümölcs vásár prospektus 1938.

Villamossági rt. tanácsadója 1938.

³⁵⁸ László Gézané: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája 1845-2000. Nyh., 2002. Nágler és társa kny. 214., 490., 720.; Nágler Jenő kny., Nágler kny., 322., 720., 727. tételszám alatt.

³⁵⁹ SZSZBMÖL IV. B. 424. 14. köt. Nyomdák és lapok nyilvántartása.

³⁶⁰ Nyomdász évkönyv és útikalauz. Szerk. Lerner Dezső. 32. évf. 1933. Bp., [1932] 76. p.

³⁶¹ Nyomdász évkönyv és útikalauz. Szerk. Lerner Dezső. 33. évf. 1934. Bp., [1933] 80. p.

³⁶² Nyomdász évkönyv és útikalauz. Szerk. Halász Alfréd. 41. évf. 1942. Bp., [1941] 95. p.

Leveleki László: Új melósbakák. [Versek] 1942. 64 p. 22 cm³⁶³

Nyíregyháza szakcímtára 1942/43.

Iskolai értesítők:

Kossuth Lajos Gimnázium 1931-1932.

Nyíregyházi Városi Felső Leányiskola 1932 - 1934.

Evangelikus Leánylíceum 1933-1939.³⁶⁴

Időszaki kiadványok:

Nyíregyházi Hétfői Újság : sport, társadalmi, humoros és közgazdasági hetilap. (1931. jan. – 1934. okt.)

Szabolcsi Kézműiparos (1933 márc. 1933 máj.)

Napsugár (1943. jan.- 1944 márc.)

1941-44 között a kötelespéldány bejelentések többsége plakát. 1941-ben 23 plakátot küldött be a Burger cég. Ezeken kívül apró- és közigazgatási nyomtatványokat készített.

4.2.16. Wohlberg Jakab nyomdája

1932-1944

Wohlberg Jakab³⁶⁵ nyomdavállalkozását Nyíregyházán kezdte meg 1932-ben, majd 1933-tól Preisz Istvánnal közösen működteti a nyomdát. Ekkor Burger, Klafter, Merkur, Nagler és a Nagy József nyomda működött Nyíregyházán. Jóbáék már nem dolgoztak, ezek a nyomdák látták el a várost a szükséges nyomtatványokkal. A nyomdászstatisztika bejelentése szerint Wohlberg név alatt történt bejelentés szerint, 1 szedő, 1 szedőtanonc alkalmazottal és két nyomógéppel működött a nyomda.³⁶⁶ Nyomdáját 1941-ben a statisztika szerint 1 nyomógéppel Wohlberg Jakab név alatt üzemelteti, az iparfelügyelő a kis műhelyt ekkor egészségesnek nyilvánította.³⁶⁷ Az

³⁶³ OSZK növekedéknapló. Kiegészítések: Magyar könyvészet, 1921-1944.

³⁶⁴ OSZK növekedéknapló, 1933-1944.

³⁶⁵ Wohlberg Jakab (Hajdúhadház, 1902- Auschwitz,1944)

³⁶⁶ Nyomdász évkönyv és útikalauz. Szerk. Lerner Dezső. 33. évf. 1934. Bp., [1933] 81. p.

³⁶⁷ Nyomdász évkönyv és útikalauz. Szerk. Halász Alfréd. 41. évf. 1942. Bp., [1941] 95. p.

OSZK növedéknaplójában könyv és időszaki nyomtatvány bejelentések e nyomdától nem találhatók.

4.2.17. Fülep Lajos nyomdája

1936-1943

A Jókai utca 8. sz. alatt működött Nyíregyházán Fülep Lajos nyomdája.³⁶⁸ A korábban mátészalkai nyomdász ekkor telepítette át vállalkozását Nyíregyházára.

Kevés ismert kiadványa között tarthatjuk számon a Napsugár című lapot, amely a Nyíregyházi Angolkisasszonyok BMV Intézetének Mária Leánykongreációja kiadásában Fülep Lajos könyvnyomdájában készült 1940-1942. között. Első sorban hivatali nyomtatványokat készített.

Az Országos Széchényi Könyvtárban mindösszesen egy egyleveles nyomtatványt jelentett be 1940-ben. Az 1941-es nyomdászstatisztika szerint 1 nyomógéppel, kevésbé egészséges körülmények között működött.³⁶⁹ Fülep Lajos 1942-es halálát követően egy rövid ideig felesége üzemeltette a nyomdát.

4.2.18. Kéty Géza nyomdája

1939-1941

Kéty Géza 1913. szeptember 28-án született Nyíregyházán. Az elemi iskola két osztályát végezte el, majd 1927. december 1-től 1931. december 1-ig tanonc volt Jóba Elek könyvkötő és nyomdász műhelyében. Eközben az iparos tanonciskola négy osztályát is elvégezte, jó eredménnyel. Az 1931. december 4-én tartott segédvizsgán jó minősítéssel nyomdász segédde nyilvánították. Ettől kezdve betűszedő segédként dolgozott a Jóba nyomdában, majd annak megszűnése után 1933-tól Klafter Ignáchoz szegődött. Itt dolgozott egy kisebb megszakítással egészen 1939. július 24-ig. 1939. július 25-én mestervizsgát tett a Kerületi Kereskedelmi és Iparkamarában, Debrecenben. Mesterlevele feljogosította a nyomdásziparban iparjogosítvány megszerzésére. Augusztus 14-én be is nyújtotta kérvényét iparengedély kiadása iránt, a húsz pengő és tíz fillér lajstromdíj megfizetésével együtt. (16-17. sz. melléklet)

³⁶⁸ Urbán Teréz: Nyíregyháza utcanevei. Nyh., 1978. 55. p.

³⁶⁹ Nyomdász évkönyv és útikalauz. Szerk. Halász Alfréd. 41. évf. 1942. Bp., [1941] 95. p.

Kéty Géza egy hosszadalmas engedélyezési eljárást követően, 1939. október 13-án kapta meg 431225/1939. számú iparengedélyét a Zrínyi Ilona utca 6. szám alá. A kérelem benyújtásakor a Magyar Királyi Iparügyi Miniszter engedélyét is be kellett szerezni. A miniszteri engedély előfeltétele volt a sajtóosztály hozzájárulása is, amelyet az szeptember 11-én adott meg.³⁷⁰

A nyomda kérész életűnek bizonyult. Róla adatot a Nyomdász évkönyv és úti kalauz 1941-től nem tartalmaz. Oka, hogy a tulajdonos 1941-ben bekövetkezett halála után, a nyomda e név alatt megszűnt.

A nyomda tevékenységéről a bejelentésből kaphatunk képet. Időszaki és önálló kiadványok, hivatalos és aprónyomtatványokat, gyászjelentések³⁷¹ készültek a kis üzemben.

Önálló kiadványok:

Nyíregyházi Tanítók Önszegélyező Egyesületének alapszabálya. 1940. 16 p. 16 cm³⁷²

Az E.K.I.E. ügyviteli szabályzata

Új út a vármegyei népfőiskolákhoz. Beszámoló Szabolcsvármegye első népfőiskolai tanfolyamáról. Összeáll. Belohorszky Ferenc, Jákváry Kálmán [et al.] Bev. Borbély Sándor 1940. 60 p. 23 cm³⁷³

Vác Elemér: A zsidóság elszaporodása Szabolcsvármegyében. 1940. 17 p. 24 cm. Bessenyei-Társaság kiadványai 1.³⁷⁴

Belohorszky Ferenc: A Bessenyei-irodalom 1941. 32 p. 24 cm. A Bessenyei Társaság kiadványai 3.³⁷⁵

Egyházi naptár és utasítás a nyilvános istentiszteletek végzésére a hajdúdorogi egyházmegye számára az 1941. évre 1940. Kiad. Az E[gyház] m[egyei] Iroda. 97 p. 23 cm

Iskolai értesítők 1940-ben:

Polgári Leányiskola

Királyi Katolikus Főgimnázium

³⁷⁰ SZSZBMÖL V. B. 186. X. 384/1939.

³⁷¹ OSZK növedéknapló, 1940-1941.

³⁷² Magyar könyvészet, 1921-1944.

³⁷³ Magyar könyvészet, 1921-1944.

³⁷⁴ Magyar könyvészet, 1921-1944.

³⁷⁵ Magyar könyvészet, 1921-1944.

Nyíregyházi Ágostai Hitvallású Evangelikus Leánygimnázium

Állami Líceum és Tanítóképző Intézet³⁷⁶

Évkönyvek:

Nyíregyházi Leánykálvineum

Nyíregyházi Katolikus Gimnázium

Nyíregyházi M. Kir. Állami Líceum és Tanítóképző Intézet

Nyíregyházi Geduly Henrik Gimnázium

Időszaki kiadványok:

Királyi Katolikus Diákélet : a Nyíregyházi Királyi Katolikus Gimnázium ifjúsági lapja. (1939 dec. - 1941 okt.)

Nyíregyházi Kossuth-Diák : a Nyíregyházi Evangélikus Kossuth Gimnázium ifjúsági lapja. (1940. nov. – 1941. nov.)³⁷⁷

4.2.19. Venkovits K. Lajos nyomdája

1941-1949

Kétz Géza halála után nyomdáját Venkovits Károly Lajos vásárolta meg, amit 1941 júniusától 1949 áprilisáig működtetett a Zrínyi u. 9. szám alatt.³⁷⁸ Bejelentését 1940. november 18-án tette meg, 20-án megkapta K. 32313/1940. sz. iparigazolványát.³⁷⁹ A nyomda indulásakor 2 nyomógéppel, 1 szedőmesterrel és 1 segédmunkással működött.³⁸⁰ Az 1945 után legtovább magánkézben lévő Venkovits nyomda 1949-ig működött.³⁸¹ Önálló és időszaki kiadványok, aprónyomtatványok, közintézmények számára különféle nyomtatványok készültek a nyomdában.

³⁷⁶ László Gézné: Szabolcsi iskolai értesítők bibliográfiája. 1864-1984. Nyh., 1984. 67., 82., 85., 93. p.

³⁷⁷ László Gézné: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája 1845-2000. Nyh., 2002. 145., 226.p.

³⁷⁸ Urbán Teréz: Nyíregyháza utcanevei. Nyh., 1978. 82. p.

³⁷⁹ SZSZBMÖL XV. 6. Nyíregyháza, B. Lajstrom 16. köt. 1912-1945.

³⁸⁰ Nyomdász évkönyv és útikalauz. Szerk.: Halász Alfréd. 41. évf. 1942. Bp., [1941] 95. p.

³⁸¹ SZSZBMÖL V. B. 186. X. 580/1940.

Önálló kiadványok:

1941-es bejelentések:

Irányelvek az iskolán kívüli népművelési tevékenység megszervezéséhez

Szohor Pál: Községek belszervezete

Révész Imre: Artes liberales. 1941. 13, 3 p. 15 cm

Kiss József: A csodagyermek. 25 p. 20x30 cm

Hajdudorogi egyházmegyei körlevelek

Évkönyvek:

Nyíregyházi Leánygimnázium

Nyíregyházi Református Tanítóképző

Nyíregyházi Kir.Kat. Gimnázium

Nyíregyházi Kir. Kat. Keresk.

Nyíregyházi Leánykálvineum

Nyíregyházi Állami Liceum

Nyíregyházi Evangelikus Leánygimnázium

1942-es bejelentések:

Harmath Sándor: Árpád és a honfoglalás. 1941. 26, 2 p 16 cm

Szohor Pál: Községi belszervezet és közigazgatási eljárás

1943-as bejelentések:

Papp György: A mohácsi Mi atyánk. 1942. 24 p 16 cm. Görögkatolikus Szemle kiskönyvtára, 2.

Cselényi István: Ismerési fokok és módok Szt. Tamás Summa Theologica-jában 1942. 66, 2 p. 23 cm

Bertalan Kálmán: A magyar hadigondozás új útjai. 16 p. 23 cm

Merényi Oszkár: A magyar lélek története és az irodalom 1943. 108, 4 p. 25 cm

Hankó László: Méhészkedés kassal 1943. 24 p 21 cm. Szabolcsi méhészkönyvtár

Gergelyffy Géza: Bírák könyve. 1943. 32 p 20 cm

Bernstein Béla: A zsidóság története. 4. kiad.

Évkönyvek:

Nyíregyházi Állami Liceum. 1942-43.

Nyíregyházi Angolkisasszonyok Leánygimnázium

Nyíregyházi Nőipariskola

Nyíregyházi Bessenyei Társaság Zeneiskolája

Nyíregyházi Geduly Henrik leánygimnázium

Nyíregyházi Polgári Leányiskola

Nyíregyházi Református Tanítóképző

Nyíregyházi M. Kir. Polgári Iskola

Nyíregyházi Katolikus Gimnázium

Újfehértói Polgári Iskola

Vásárosnaményi Polgári Iskola

1943-ban 12 műsor, 3 plakát, 1 egyleveles nyomtatvány és 10 gyászjelentés került bejelentésre.

1944-es bejelentések:

Máriapócsi naptár 1944.

Hírdessétek az Úrnak kedves esztendejét!

Varga Ferenc: Ez csak az anyák bűne

Krisztus a tanyán 1944.évi munkaterv

Dedinszky Gyula: Mi van a víz színe alatt? Nyíregyházi Luther Szöv. kiad. 6. sz.
Különlenyomat a „Gyógyászat” 83.évf. 1943. évi 30. és 31. számából

1946-ból plakátok, kiáltvány, rölapok, meghívók, értesítések, körlevelek lettek beküldve.³⁸²

Iskolai értesítők:

Nagykállói Magyar Állami Szabolcs vezér Gimnázium

Nyíregyházi Jótékony Nőegylet Nőipariskolája

Nyíregyházi Leánykálvineum

Nyíregyházi Királyi Katolikus Gimnázium³⁸³

Időszaki kiadványok:

Evangéliumi Élet (1947-1948)

Görögkatolikus Szemle : a Magyar Görög-Katolikusok Országos Szövetségének Hivatalos Közlönye: társadalmi és hitbuzgalmi hetilap (1942. febr.- 1944. szept.)

Keleti Fény : a Magyar Görögkatolikus Ifjúság szemléje (1944)

Királyi Katolikus Diákélet : a Nyíregyházi Királyi Katolikus Gimnázium ifjúsági lapja (1941-1943)

Királytelekszöllői Római Katolikus Egyházközségi Család-Értesítő (1942-1943)

Kisvárdai Vidék : politikai, társadalmi és közgazdasági hetilap (1942 okt.-1944 márc.)

Mi Újságunk : a Nyíregyházi Evangélikus Geduly Henrik Leánygimnázium ifjúsági lapja (1941-1942)

Mindnyájunkról Mindnyájunknak : a Nyíregyházi Leánykálvineum lapja (1944-1947)

Szabolcsi Hétfő : politikai hetilap (1941. nov.- 1947. szept.)

Szabolcsi Kis Újság : a Független Kiszázda Földmunkás és Polgári Párt Szabolcsvármegyei Szervezetének napilapja, (1946. április – 1947. december)

Új Út : a Bessenyei Társaság Népfőiskolai Munkaközössége (1942)³⁸⁴

³⁸² OSZK növedéknapló, 1941-1946. Kiegészítések: Magyar Könyvészet, 1921-1944, ODR, OSZK leíró betűrendes katalógus.

³⁸³ László Gézőné: Szabolcsi iskolai értesítők bibliográfiája. 1864-1984. Nyh., 1984. 51., 61., 65., 67., 71., 79., 82., 85., 86., 88., 93., 95., 96., 98., 100.p.

³⁸⁴ László Gézőné: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája 1845-2000. Nyh., 2002. 140., 216., 325., 349., 350., 360., 447., 452., 712., 722., 889. tételszám alatt.

5. Kisvárdai és nyomdái

5.1. Kisvárdai története

Kisvárdai neve a magyar vár, erődítményből ered, mely kisebb város helységet jelent. A honfoglaló magyarság 895-ben birtokba vette a települést, amely elsődlegesen a földvárra épített határvédő rendszer központja volt. 1085-ben Szent László itt győzte le Kutesk kun fejedelmet, és verte vissza támadását. A győzelem emlékére Szent Péter és Szent Pál apostolok tiszteletére templomot alapított a településen.

A XII. században, a határvédő szerep csökkenésével, Kisvárdai a Gutkeled nemzetség tulajdonába került, amelynek egyik ágának névadójává vált. „A kis jelző később kötődött hozzá, korábban „Warda, Warada” formákban is említették... 1337-ben Károly Róberttől elismerést szerzett a régóta meglévő heti vásárra.”³⁸⁵ A város tulajdonosa a XVI. század végéig a Várdai család volt, jelentős szerepük volt Kisvárdai felvirágoztatásában. Országos vásártartási jogot is szereztek, s 1421-ben városi joggal ruházták fel településüket.

1468-ban Várdai István, aki Mátyás király fő és titkos kancellárja volt, jelentősen bővítette a település önállóságát. Ennek is köszönhető, hogy a század végén több mint ezren éltek a városban. Az itt élők védelmét szolgálta a XV. században megindult várépítés, a várrum ma a város kulturális életének központja. A XVI-XVII. századok háborúi, az Európában lejátszódó gazdasági átalakulás hátrányosan hatottak Magyarország gazdasági fejlődésére. Kisvárdai ekkor Szabolcs vármegye központja, több ostromot is szerencsésen átvészelt. A településen 1591-ben megalakult a város első céhe, a csizmadia céh.

A polgárosodás hozott új lendületet Kisvárdai életében. A település lélekszáma egy évszázad leforgása alatt megötszörözött. Bankok, ipari és kereskedelmi vállalkozások jelentek meg Kisvárdán, a kereskedelmi élet fellendült. Egyházi viszonylatban érdekes, hogy a vármegye valamennyi vallási felekezete jelen volt Kisvárdán. Templomot építettek a római, a görög katolikusok, reformátusok. A XIX. századra Kisvárdai kereskedelmi forgalma a megyében a második helyen állt.

³⁸⁵ Szabolcs - Szatmár - Bereg megye kézikönyve. Főszerk. Filepné Nagy Éva. Hatvan, 1998. 289. p. Magyarország megyei kézikönyvei, 15.

Kisvárdai 1867 után

A város egyik fontos állomása az 1870-73-ban épült magyar északkeleti vasútnak, melynek révén a vasúti hálózat egészen az Északkeleti–Kárpátokig terjedt.³⁸⁶ 1872-ben a kisvárdai vonalon, Munkácson át Galícia felé is megindulhat az export-import kereskedelem. Kereskedelmére nézve Kisvárdai a vármegyében a második helyet foglalja el. Ezen kívül négy országútnak itt van a találkozó pontja, melyek közül az egyik Zemplén, a másik Ung, a harmadik Bereg vármegye felé vezet, míg a negyedik Nyíregyházára visz. Kereskedelmére nézve a megyében a második helyet foglalta el. Kereskedelmi és ipari érdekeket szolgál a takarékpénztár, ipari és kereskedelmi bank, termény- és szeszraktár részvénytársaság, a kisvárdai gazdakör.

A város közoktatási ügye és közművelődése szépen fejlődik. Öt felekezeti iskolája, egy hatosztályú állami elemi iskolája, leánynevelő magániskolája, és iparostanonciskolája van a XIX. század végére.³⁸⁷ Az iparostanonciskola létrejöttének a folyamatnak a része volt, amelynek során, Magyarországon a kiegyezést követő húsz év alatt a tanonciskolák száma országosan nulláról 310-re nőtt.³⁸⁸ Az egyesületi élet fejlődését, működő társulatok, olvasóköri szerveződését figyelhetjük meg vidéki kisvárosainkban.³⁸⁹ 1840 óta működik „Kaszinó-egylet”, a jótekony nőegylet és az ipartestület. Az 1871. évi népszámlálás szerint összesen 4703 lakosa volt.

5.2. Berger Ignác³⁹⁰ nyomdája

1866-1907

Berger és társa nyomda 1907-1939

Felsőszabolcsi Nyomda 1939-1948

Berger Ignác 1866-ban alapította meg nyomdáját.³⁹¹ Személyéről alig maradt fenn adat, mindössze annyi ismert, hogy apja Berger Ábrahám volt, hogy honnan érkezett

³⁸⁶ Kubinszky Mihály - Gombár György: Vasútállomások Magyarországon. Bp., 1989. 31. p.

³⁸⁷ Magyarország vármegyei és városai. Szabolcs vármegye. Szerk. Borovszky Samu. Bp., [1901] 136-137. p.

³⁸⁸ Gelencsér Katalin: A művelődés, az öntevékeny közösségi művelődés formái és funkciói Magyarországon. In: Művelődéstörténet. 2. Tanulmányok és kronológia a magyar nép művelődésének, életmódjának és mentalitásának történetéből. Szerk. B. Gelencsér Katalin. Bp., 1999. 689. p.

³⁸⁹ SZSZBMÖL IV. B. 411. Szabolcsi alispáni iratok. 1880/7245 Kisvárdai kaszinó egyesület alapszabálya.

³⁹⁰ Berger Ignác (1840-1907)

³⁹¹ SZSZBMÖL IV. B. 424. 14. köt. Nyomdák és lapok nyilvántartása.

Kisvárdára nem lehet tudni.³⁹² Kisvárdán a polgárosodás foka még gyenge gazdaságot jelentett, a nyomda termékei mellett a kor szokásának megfelelően könyv, zenemű, papír, író- és rajzszer kereskedőként is működött a nyomdatulajdonos. Ekkor Bergeré volt az egyedüli könyvkereskedés Kisvárdán, aki a könyvkereskedés mellett később könyvkötéssel is foglalkozott. 1886-ban a nyomdájában egy amerikai kézi sajtóval dolgozott.³⁹³ A kis üzem és az üzlet egy telephelyen, a Szent László u. 14. száma alatt,³⁹⁴ az utcáfronton az üzlet, az udvar felől a nyomda üzemelt. A nyomdászstatistika szerint Berger Ignác tanult nyomdász volt.³⁹⁵

A nyomda termékeire, a kereskedésében forgalmazott nyomtatványokra a korabeli hirdetéséből lehet következtetni. Ekkor könyvnyomdai nyomtatványokat, eljegyzési kártyákat, meghívókat, névjegyeket, számlákat, levélpapírokat, borítékokat, képeslapokat, nagyobb munkákat vállalt üzemében. Jegyzői, ügyvédi és lelkesízi nyomtatványokat is árult.

A nyomda fejlődését mutatja, hogy 1881-ben még csak egy kézisajtóról van adat, ekkor ezen nyomtatták Kisvárdai szabályrendeletét. Egy 1889-ben megjelentett hirdetésben már az akkor újonnan beszerezett Kraus-féle vágógépről és Brehmer-féle fűzőgépről, történet említés.³⁹⁶

A kézi szedők esetenként a plakátok nagy betűit ekkor még az olcsóbb, fából készült betűkkel szedték, erről is nyomtatták. A nyomdagépeket sokáig emberi erővel működtették. 1904-ben az iparfelügyelő kevésbé egészségesnek minősítette a nyomdát.³⁹⁷ A századforduló után jelennek meg a villanymotorral hajtott első gépek. 1906-ban az iparfelügyelő a kis műhelyt már egészségesnek nyilvánította.³⁹⁸

Vejét, *Nemes Herman* könyvkereskedőt, 1902-ben bevette a cégbe társtulajdonosként. Nemesnek ekkor 19 évi kereskedői tapasztalata volt, a könyv és papírkereskedés terén, amit Brassóban, Eperjesen, Ungváron, Kecskeméten és Szatmáron különböző üzletekben szerzett. „Van szerencsém szíves tudomására hozni, miszerint 1866 óta Berger Ignác cég alatt fennálló üzletembe vőmet, Nemes Herman

³⁹² Néző István: 135 éves a kisvárdai nyomdászat. = Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 37. évf. 2002. 1. sz. 27. p.

³⁹³ Magyar nyomdászok évkönyve. Szerk. Ács Mihály, Kiadja a Budapesti Könyvnyomdászok Társasköre. 2. évf. 1887. Bp., Pallasz Rt., [1886] 92. p.

³⁹⁴ HBMÖL IX. 851/e.

³⁹⁵ Nyomdász évkönyv és útikalauz. 2. évf. 1900. Szerk. Novitzky László. Bp., 1899. 98. p.

³⁹⁶ Néző István: 135 éves a kisvárdai nyomdászat. = Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 37. évf. 2002. 1. sz. 28. p.

³⁹⁷ Nyomdász évkönyv és útikalauz. Szerk. Lerner Dezső. 7. évf. 1905. Bp., [1904.] 98. p.

³⁹⁸ Nyomdász évkönyv és útikalauz. Szerk. Lerner Dezső. 9. évf. 1907. Bp., [1906.] 93. p.

urat társul vettem be s azt együttesen Berger Ignác és Társa törvényszékiileg bejegyzett cég alatt fogjuk tovább folytatni. Midőn az eddig irányomba tanúsított bizalomért hálás közönytet mondok, egyben kérem ezen bizalmat az új végre is kiterjeszteni s előre is biztosíthatom, hogy most már együttes kötelességünk lesz üzletünk jó hírnevét továbbra is fenntartani.”³⁹⁹ Ettől kezdve Berger és társa név alatt szerepelnek a nyomdászok között.⁴⁰⁰ A nyomdaalapító 1907-ben halt meg. A nyomda nevének megtartása mellett 1939-ben már Dr. Arató Marcellné és Nemes József tulajdonában állt.⁴⁰¹ Nevét *Felsőszabolcsi nyomdára* változtatta.

Kiadványai:

A nyomda 1889-ből ismert kiadványa Eröss György Gazdasági főkönyve.

1891-ben egy könyvet készített a Berger-nyomda.

Endreffy: Lytton: Egy komédiás fiú története 178 oldal terjedelemben.⁴⁰²

Az álnéven író szerző Kiss Endre kisvárdai adóhivatali ellenőr volt. A könyvértékesítésből befolyt közel ezer forintot a szerző a tokaji tűzkárosultaknak ajánlotta fel.⁴⁰³

Hagymásy Ferenc: Lelkészi székfoglaló beszéd. 1901. 8 p.

Erös György L. Gazdasági főkönyv az – – évre. 1902. 176 p.

Horváth Ferenc, báró: Nyílt levél választottaimhoz. 1904. 8 p.

Kálmánchelyi János: A boldogság. Vallásbölcseleti gondolatok. 1904. 21 p.

Árvédelem, Az árvédelem körüli eljárás. Kiadja a Felsőszabolcsi-Tiszai Ármentesítő Társulat. 1906. 29 p.

Népszerű útmutatás a kolera ellen való védekezésre. 1908. 15 p.

Vadász Lipót képviselőházi beszéde a házszabályok módosítása tárgyában. 1912. 16 p.

Szemere József: Pár szó az ország lakossága adózó képességéhez. 1913. 8 p.

³⁹⁹ Néző István: 135 éves a kisvárdai nyomdászat.= Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 37. évf. 2002. 1. sz. 30. p.

⁴⁰⁰ Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk.: Lerner Dezső. 10. évf. 1908. Bp., [1907.] 85. p.

⁴⁰¹ SZSZBMÖL. A kisvárdai járás főszolgabírájának 1939. január 23-án kelt 284/1939. K. sz. kimutatása a Kisvárdai községben működő nyomdaüzemekről.

⁴⁰² Endrefi (Tokaji Kiss Endre) Magyar könyvészet, 1712-1920.

⁴⁰³ Kiss Endre (tokaji) In: Szinnyi József: Magyar írók élete és munkái <http://mek.niif.hu/03600/03630/html/k/k11143.htm>

Fächer Barna – Moldován Simon: Táblázatok a kereskedelmi és iparkönyvek bélyegilletékének kiszámítására. é. n. 32 p.

Karkoska Pál: Májusi nefelejts. Kisvárdai, é. n. 16 p.⁴⁰⁴

Az állami elemi iskola értesítőit az 1878/79-es tanévtől az 1905/06-os tanévig Berger készítette.

A polgári iskola értesítőit 1900-tól 1907-ig a Berger, majd 1926-ig a Berger és társa nyomda állította elő.⁴⁰⁵

A magyar királyi állami főgimnázium értesítőit, 1911/12–1918/20. Mayer György szerkesztésében 1912-től 1920-ig Berger és Társa nyomta.⁴⁰⁶

A Kisvárdai állami polgári és a vele kapcsolatos női kereskedelmi szaktanfolyam értesítője is itt készült az 1910/11–1918/19. tanévekben.⁴⁰⁷

1888. február 5-től itt készült a *Kisvárdai Lapok*, a település első társadalmi és gazdasági hetilapja. A lap alapítója, tulajdonosa és főszerkesztője Dr. Vadász Lipót helybéli ügyvéd volt. „...a közügynek leszünk hűséges és önzetlen szószólói. Jelszavunk: közművelődés, tisztesség, közérdek. Gyakorolni fogjuk ...a nyilvános kritikát, de e kritika mily igazságos, épp oly tárgyilagos lesz...”⁴⁰⁸

A hetilap 1910. január 2-től *Felsőszabolcsi Hirlapként* jelent meg. 1919 áprilisában a Kisvárdai Szocialista Párt hivatalos közlönyeként jelent meg.⁴⁰⁹

1911. november 14-én indult a *Kisvárdai Friss Újság*, amely 1912. július 25-én *Szabolcsi Újságra* változott. Az 1916. április 28-ig hetente megjelenő lapot a Berger és társa nyomda 1913. március 6-ig nyomtatta. Az első világháború alatt is működött a nyomda, tulajdonosai talpon maradtak.

1915-ben a nyomdászstatisztika szerint 1 szedő, 1 gépmester, 1 szedőtanonc, gépmester tanonc, 1 munkásnő dolgozott az akkor 3 nyomógéppel üzemelő nyomdában.⁴¹⁰

1939-ben a nyomda nevét Felsőszabolcsi Nyomda és Könyvkereskedésre változtatták.

⁴⁰⁴ OSZK növekedéknapló. Kiegészítések: Magyar könyvészet, 1712-1920.

⁴⁰⁵ László Gézáné: Szabolcsi iskolai értesítők bibliográfiája. 1864-1984. Nyh., 1984. 33-37., 40-44. p.

⁴⁰⁶ Magyar könyvészet, 1712-1920.

⁴⁰⁷ Magyar könyvészet, 1712-1920.

⁴⁰⁸ A „Kisvárdai Lapok” szerkesztősége: Előfizetési felhívás. = Kisvárdai Lapok, 1888. I. sz. I. p.

⁴⁰⁹ László Gézáné: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája 1845-2000. Nyh., 2002. 149. p.

⁴¹⁰ Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Lerner Dezső. 18. évf. 1916. Bp., [1915.] 71., 106. p.

1941-ben az e néven üzemelő nyomdában 2 szedő, 1 gépmester, 1 szedőtanonc és 1 berakónő dolgozott. Gépparkjában 2 nyomógép volt.⁴¹¹

Ezeknek az éveknek a nyomdászati produktumáról rendelkezünk néhány adattal.

Év	Nyomda neve	Könyv	Hírlap	Egyéb
1936	Berger	14		63
1937	Berger	12	1	67
1938	Berger	10	1	79
1939	Berger	13	1	69
1940	Felsőszabolcsi	12	1	74
1941	Felsőszabolcsi	4	1	76

A zsidók deportálása után 1944-ben a vállalathoz vezetőnek vitéz Nászay Lórántot rendelték ki. A nyomda 1948-ig működött Felsőszabolcsi Nyomda néven. Ekkor Kántor András vette át működtetését. 1950-ben Felsőszabolcsi Állami Nyomda elnevezés alatt készített közigazgatási és a lakossági nyomdatermékeket.⁴¹²

5.3. Klein Gyula⁴¹³ nyomdája

1897-1944

Indulásakor, 1897-ben⁴¹⁴ egy szedőinassal kezdte meg működését.⁴¹⁵ Klein nyomdája Kisvárdán a Szent László u. 22. szám alatt működött. 1904-ben az iparfelügyelő kevésbé egészségesnek minősítette.⁴¹⁶ 1911-ben az épület padozata beszakadt a pincébe, majd a következő évben a szomszédos sütődében keletkezett tűz áterjedt és okozott súlyos kárt az üzemben. 1943-ig működött, amikor egy szedőt, egy gépmestert, két szedőtanoncot és két nyomógépet tüntetett fel a kevésbé egészségesnek minősített nyomdában.⁴¹⁷

⁴¹¹ Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Halász Alfréd. 41. évf. 1942. Bp., [1941.] 92. p.

⁴¹² Néző István: 135 éves a kisvárdai nyomdászat. = Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 37. évf. 2002. 1. sz. 32. p.

⁴¹³ Klein Gyula (Fegyvernek, 1874 – Auschwitz, 1944)

⁴¹⁴ SZSZBMÖL IV. B. 424. 14. köt. Nyomdák és lapok nyilvántartása.

⁴¹⁵ Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Novitzky László. 1. évf. 1899. Bp., 1898. 62. p.

⁴¹⁶ Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Lerner Dezső. 7. évf. 1905. Bp., [1904.] 98. p.

⁴¹⁷ Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Halász Alfréd. 43. évf. 1944. Bp., [1943] 79. p.

Klein Gyula 1937-ben Mándokon is nyitott egy kisebb nyomdát, amit fióközletként jegyezték be a nyilvántartásba.⁴¹⁸

A *Kisvárdai és Vidéke* című társadalmi, közművelődési és szépirodalmi hetilap 1906-tól 1913-ig Klein Gyula gyorsajtóján készült.⁴¹⁹ A lap cikkeiből olykor a nyomda életéről is értesülhetünk. A nyomda termékei között hivatalok számára készített nyomtatványok, plakátok, étlapok, gyászjelentések, meghívók, táncrendek szerepeltek.

Önálló művek:

A felső- és közép-szabolcsi ref. egyházmegyékben levő ref. tanítótestületek özvegy-, árva-, gyám-, és nyugdíjintézetének alapszabályai. 1911. 19 p.

Füredi Ármin: Regék, elbeszélések. 1913. 65 p.⁴²⁰

Bán Lajos: Eltévedt baba: színdarab (1916)

Kovács Lajos: Imádság és gyászbeszéd I. Ferenc József apostoli királyunk halálára. 1916. 8 p.⁴²¹

Jókai emlékkönyv (1925)

Hüvös Henrikné: Befőttek, saláták és főzelékek. 2. bőv. kiad. [1928], 62 p.⁴²²

H. Berger: Szolachti: elbeszélés németből fordította Blas Ede (1931)

Horváth József: Adatok Dombrád község és a dombrádi református egyház történetéhez (1931)

Dénes György: Úttalan utakon: verses kötet (1932)

Virágh Ferenc: Szépség: verses kötet (1934)

Klein Béla: Szentföldi élményeim: útinapló. 1937. 79 p [1], 14 t. 19 cm⁴²³

Dalok és könnyek könyve: verses kötet (1941)

⁴¹⁸ SZSZBMÖL IV. B. 424. 14. köt. Nyomdák és lapok nyilvántartása.

⁴¹⁹ László Gézané: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája 1845-2000. Nyh., 2002.147-148. p.

⁴²⁰ Magyar könyvészet, 1712-1920.

⁴²¹ Magyar könyvészet, 1712-1920.

⁴²² Magyar könyvészet, 1921-1944.

⁴²³ OSZK leíró betűrendes katalógusa.

Cím- és adattárak:

Szabolcsvármegye almanachja 1910. évre. I. évfolyam. Alapította és szerkeszti apagyí és csókakői Evva István. 1910. 136 p.⁴²⁴

Kisvárdai almanach (1910)

Szabolcs vármegye tiszti- és általános címjegyzéke az 1912. év naptárával. [1911] 157 p.

Szabolcs vármegye telefon előfizetőinek névsora (1913)

Szabolcs vármegye tiszti- és általános címjegyzéke az 1914. év naptárával. [1913] 186 p.⁴²⁵

A Kisvárdai Cszizmadia Ipartársulat tagjai valláskülönbség nélküli Temetkezési Egyletének alapszabályai (1941)

Iskolai értesítők:

A kisvárdai állami polgári leányiskola értesítője (1928)⁴²⁶

A Dombrádi Községi Polgári Fiu- és Leányiskola (1926-1944)⁴²⁷

Időszaki kiadványok:

Kisvárdai és Vidéke : társadalmi, közművelődési és szépirodalmi hetilap (1906-1913)

Szabolcsi Újság : társadalmi és közgazdasági hetilap (1913-1916)

Felsőszabolcs : társadalmi hetilap (1920-1938)

Szabad Nép : a Magyar Kommunista Párt hetilapja (1946)⁴²⁸

Kisvárdán a két világháború között működő négy nyomda közül csak Klein rendelkezett a héber nyelvű könyvek nyomtatásához szükséges kellékekkel. Közeli ötven, az izraelita vallással kapcsolatos művet nyomtatott. Néző István szerint kiemelkedik közülük Schwartz Zsigmond kisvárdai szerző, akinek tucatnyi műve hagyta el a nyomdát, pl.: *Sém hag'dolim has'lisi méerec Hagar*, 1-3. (1930-1941) Ez

⁴²⁴ Magyar könyvészet, 1712-1920.

⁴²⁵ Magyar könyvészet, 1712-1920.

⁴²⁶ Néző István: 135 éves a kisvárdai nyomdászat. = Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 37. évf. 2002. 1. sz. 34. p. A kisvárdai Városi Könyvtárban Néző István által idézett könyvek az OSZK kötelespéldány bejelentéseiben nem szerepelnek.

⁴²⁷ László Gézáne: Szabolcsi iskolai értesítők bibliográfiája. 1864-1984. Nyh., 1984. 31-33. p.

⁴²⁸ László Gézáne: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája 1845-2000. Nyh., 2002. 161., 354., 355., 664. tételszám alatt.

tartalmazza a magyarországi orthodox rabbik és a talmudikus vonatkozású szerzők, valamint az orthodox izraelita anya- és fiókhitközségek névsorát.

A Klein nyomda sorsa összefüggött a korszak történelmével. Klein Gyulát és családját Auschwitzba hurcolták. A kisvárdai halotti anyakönyvbe 1949-ben azt jegyezték be, hogy a nyomdász 1944. június 2-án, hetven éves korában lett a náciizmus áldozata.

A nyomda a világháború vége után egy ideig Szabad Nép Nyomda néven működött, majd 1945 végén ismét visszakapta az alapító nevét. Az egyik unoka visszatért a táborból, átvette az üzletet és egészen addig vezette, amíg kivándorolt Kanadába. A Bessenyei György Gimnázium 1947/48-as és 1948/49-es tanévééről szóló értesítőt még a Klein nyomda készítette.⁴²⁹

5.4. Preisz Vilmos nyomdája⁴³⁰

1905-1944

Preisz Vilmos neve korábban Nyírmadán tűnt fel, vállalkozását onnan helyezhette át a nagyobb település erősebb gazdaságában, nyomdai megrendelésekben bízva. A létrehozott üzem kisebb, tőkeszegényebb volt versenytárainál. A nyomdászat mellett könyvkereskedéssel is foglalkozott. Ezért hirdetéseiben a minőségre helyezte a hangsúlyt. A község megrendeléseire valamennyi nyomdász számított. 1919-ben Preisz azzal kéréssel fordult a képviselő-testülethez, hogy a község az irodaszerek és a nyomtatványok egy részét tőle vásárolja. A testület ezt azzal engedélyezte, hogy a kérésnek helyt ad, feltéve, ha azokat hasonló áron hajlandó szállítani, mint a többi kereskedő.

A nyomdatulajdonosok a verseny korlátozására törekedtek. Ennek érdekében azonban nem egymás ellen folytattak harcot, hanem összefogtak. A kisvárdai nyomdászok közül a legtöbb adót Berger Ignác és társa, azt követően Klein Gyula, majd Preisz Vilmos fizette. 1920-ban Berger Ignác és társa 4150, Klein Gyula 2400, míg Preisz Vilmos 1200 korona adót fizetett.⁴³¹ A három nyomdász nem csak szakmájuk révén ismerte egymást, hanem azért is, mert egymás szomszédságában

⁴²⁹ Néző István: 135 éves a kisvárdai nyomdászat. = Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 37. évf. 2002. 1. sz. 35-36. p.

⁴³⁰ Preisz Vilmos (1874 - 1944)

⁴³¹ HBMÖL IX. 851/e. 66. köt. 1921-1922.

laktak. Berger Ignác a Szent László utca 14., Preisz Vilmos a Szent László u. 17., míg Klein Gyula a Szent László u. 22. sz. alatt lakott.⁴³²

1926-ban Berger, Klein és Preisz közösen nyújtottak be kérelmet a képviselő-testületnek, amelyben a jelzett szükségletek megrendelését adózásuk arányában kérték megosztani.⁴³³ Így azt érték el, hogy ennek megfelelő arányban részesedtek a település hivatali nyomtatvány megrendeléseiből, azok hasznából.

Néző István szerint a Bikor Cholim⁴³⁴ (zsidó betegsegélyező) egyesület alapszabálya (1933) amelyet Preisz Vilmos készített, jó ízlésről és a szakmai tudásról árulkodik.

A magyar könyvészet 1936. és 1937. évi kimutatásai szerint Preisz Vilmos nemleges jelentést küldött be, 1938-ban még jelentést sem tett. 1939-ben ismét nemleges jelentést küldött, 1940-ben csak aprónyomtatványokat készített, 1941-ben is csak mintegy 60 féle hasonló terméket nyomtatott. 1943-ban még működött nyomdája, ekkor egy szedőtanoncot és egy nyomógépet tüntetett fel kevésbé egészségesnek minősített nyomdájáról a statisztikai adatszolgáltatásában.⁴³⁵

A második világháború idején őt és családját is deportálták, Auschwitzban haltak meg.⁴³⁶ A Holokauszt Emlékközpont adatbázisa szerint Preisz Vilmos foglalkozása nyomdász és papírkereskedő volt, 1944. május 28-án deportálták.⁴³⁷ (18. sz. melléklet)

A levéltári adatok szerint az 1907-ben Kisvárdán született Preisz Lajos⁴³⁸ 1936. december 30-án kért iparendélyt a nyomdász ipar önálló gyakorlására a Kisvárdai Szt. László u. 17. sz. alatti címre. A cím azonosság alapján Preisz Lajos Preisz Vilmos fia lehetett. Kérelmező szakképzettségét a Kisvárdai általános ipartestület, mint iparhatóság a benyújtott segédlevél alapján igazoltnak találta, ezért a Főszolgabírói Hivatalnak írott felterjesztésében az iparigazolvány kiadását javasolta.⁴³⁹

Preisz Lajost munkaszolgálatra vitték, ahol 1943. április 29-én meghalt.⁴⁴⁰ Ezzel a nyomda működése is véget ért, amit megerősít az, hogy 1946. július 18-án a Nemzeti

⁴³² HBMÖL IX. 851/e. Debrecen Kereskedelmi és Iparkamara választójoggal bíró kereskedők és iparosok lajstroma.

⁴³³ Néző István: 135 éves a kisvárdai nyomdászat. = Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 37. évf. 2002. 1. sz. 36. p.

⁴³⁴ Bikor-Cholim betegsegélyező egyesület, alapítva 1902. Magyar Zsidó Lexikon <http://mek.niif.hu/04000/04093/html/szocikk/10991.htm> (2010. augusztus 19.)

⁴³⁵ Nyomdász évkönyv és útikalauz. Szerk. Halász Alfréd. 43. évf. 1944. Bp., [1943] 79. p.

⁴³⁶ Néző István: 135 éves a kisvárdai nyomdászat. = Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 37. évf. 2002. 1. sz. 36-37. p.

⁴³⁷ <http://www.hdke.hu/emlekezes/azonositott-aldozatok/nevkereso> (Preisz Vilmos)(2011.január 12.)

⁴³⁸ Preisz Lajos (Kisvárdai, 1907-Dorotics, 1943)

⁴³⁹ SZSZBMÖL IV. B. 424. 9. doboz, 7826/1936. sz. irat.

⁴⁴⁰ <http://www.yadvashem.org> (2011. január 20.)

Segély Kisvárdai Szervezet kérte részére kiutalni a járási főjegyzőtől a „Szt. László u. 17. sz. alatti volt Preisz-féle (a kisvárdai Takarékpénztár tulajdonát képező) üzlethelyiséget.”⁴⁴¹

5.5. Weisz Béla⁴⁴² nyomdája

1925-1940

Kisvárdá negyedik nyomdájának alapítására a húszas évek közepén került sor. Weisz Béla nyomdász és könyvkötő mester szakmáját Nyírbátorban tanulta. Több városban, Debrecenben, Budapesten, Nyíregyházán, Nyírbátorban dolgozott, itt szerzett munka tapasztalatot. Önálló vállalkozását 1925-ben indított el Kisvárdán.⁴⁴³ Ő is, mint a település többi nyomdája, a Szent László utcán a 18. szám alatt lakott.

Nyomdájából könyveket, alapszabályokat és iskolai értesítőket ismerünk, ez utóbbiakból az 1926/27-es tanévtől készítette a polgári iskola értesítőit az 1938/39-es tanévig.⁴⁴⁴

A gyér forgalmú vállalkozás 1931-ben csődbe jutott, de ebből még sikerült kikerülnie a nyomdatulajdonosnak. 1932-től 1935-ig Weisz Béla neve nem szerepel a Szabolcs vármegye adó és kamarai illeték lajstromban. 1935-ben már újra fizetett adót és kamarai illetéket, neve még 1939. évben szerepel, mint aki abban az évben 20 pengővel járult hozzá a vármegye bevételeéhez.⁴⁴⁵

1941-ben már nem szerepel a nyomdásznévsorban, mert 1940-ben betegségben meghalt.⁴⁴⁶

1938-ból Veresné Főző Erzsike Ibolyák a bokor alatt, verseket és dalokat tartalmazó, 80 oldal terjedelmű könyve ismert.⁴⁴⁷

A fentebb ismertetett Preisz Lajos iparigazolvány kiadása ügyében írt ipartestületi felterjesztés nyomtatványt Weisz Béla nyomdája készítette.⁴⁴⁸

⁴⁴¹ SZSZBMÖL IV. B. 425. 25. doboz, Kisvárdai járás főjegyzője iratai 1945-1949.

⁴⁴² Weisz Béla (1896-1940)

⁴⁴³ SZSZBMÖL IV. B. 424. 14. köt. Nyomdák és lapok nyilvántartása.

⁴⁴⁴ László Gézné: Szabolcsi iskolai értesítők bibliográfiája. 1864-1984. Nyh., 1984. 37-38. p

⁴⁴⁵ HBMÖL IX. 851/e. 74. köt., 1939.

⁴⁴⁶ Nyomdász évkönyv és útikalauz. Szerk. Halász Alfréd. 41. évf. 1942. Bp., [1941] 92. p.

⁴⁴⁷ Néző István: 135 éves a kisvárdai nyomdászat. = Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 37. évf. 2002. 1. sz. 38. p.

⁴⁴⁸ SZSZBMÖL IV. B. 424. 9. doboz, 7826/1936. sz. irat.

5.6. Dankó Sámuel nyomdája

1940-1944

Weisz Béla halálával a kisvárdai nyomdák száma nem csökkent, mert még 1940-ben egy új nyomda jött létre, amelyet a Weisszel azonos életkorú kisvárdai születésű Dankó Sámuel alapított. Ő azonban nem a megszűnt Weisz-nyomda berendezéseit vette át, hanem új gépeket hozatott magának. A szakmáját a Berger nyomdában elsajátító Dankó a szedő szakmát tanulta ki.⁴⁴⁹ A Szegeden éjjeli laptördelőként dolgozó Dankó mesterlevelet 1939. április 4-án szerzett, melyet a Szegeden működő nyomdász ipari mestervizsgáló bizottság állított ki részére. Ezt követően, szeptember 2-án kérelmet nyújtott be a Kisvárdai Kapitány u. 1. szám alatt nyomdaipar gyakorlása iránt. Mesterlevelén kívül benyújtotta erkölcsi bizonyítványát, születési és házassági anyakönyvi kivonatát. Kérelmének helyt adtak, az iparlajstromba a 10/1939. szám alatt bejegyezték. A kérelem kedvező elbírálásában fontos szerepet kapott református vallása. A főszolgabíró 6400/1939.K.számú levelében így írt: „Kérelmező vállalkozása eredményesnek tekinthető, mert Kisvárdai község és annak közelebbi vidékein keresztény nyomdaiparos nincsen, míg zsidó nyomdász Kisvárdai községben 4 van. Az itteni gimnázium, mint a polgári és elemi iskolák is az előforduló munkálatokat, valamint az összes közhivatalok és jegyzőségek is, kénytelenek zsidó nyomdába elkészíttetni.” Ezért Dr. Varga József ipartügyi miniszternek a sajtóosztály helyettes vezetője azt jelentette, hogy „Dankó Sámuel kisvárdai lakosnak nyomdaipar gyakorlására jogosító iparendély kiadása iránti kérelmének teljesítését sajtópolitikai szempontból javasolom”⁴⁵⁰

1941-ben 2 nyomógéppel rendelkezett, 1 gépmestert és egy szedőtanoncot alkalmazott. Ekkor az iparfelügyelő a nyomdát egészségesnek nyilvánította.⁴⁵¹

1941-1942-ben ebben a műhelyben készült az új helyi hetilap, a *Kisvárdai Vidék* politikai, társadalmi és közgazdasági hetilap.

1942 őszén már nem a Dankó nyomdában, hanem a nyíregyházi Venkovits nyomdában készítették a fent említett újságot.⁴⁵²

⁴⁴⁹ Néző István: 135 éves a kisvárdai nyomdászat. = Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 37. évf. 2002. 1. sz. 38. p.

⁴⁵⁰ SZSZBMÖL IV. B. 424. 11. doboz, 8710/1939. sz. irat

⁴⁵¹ Nyomdász évkönyv és útikalauz. Szerk. Halász Alfréd. 41. évf. 1942. Bp., [1941] 92. p.

⁴⁵² László Géznáné: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája 1845-2000. Nyh., 2002. 150-151. p.

1940-ben a nyomda 2 könyvet és 54 félé egyéb kiadványt készített, míg 1941-ben 1 hírlapot és szintén 54 különböző nyomtatványt.

Ebben az időben Dankó, mint könyv- és papírkereskedőt hirdette magát: „Vásároljon keresztény könyvkereskedésben. Mindenféle iskolai könyvek egyedüli elárúsítója, felszerelési cikkek és egyéb iskolai füzetek állandóan kaphatók a Dankó könyvkereskedésben.”

A könyvkereskedés üzletész 1943-ban szűnt meg, amelyről a Kisvárdai Vidék 1943. november 11-i újsághirdetése árulkodik: „Értesitem a nagyérdemű közönséget, hogy a Dankó Sámuel-féle üzletet átvettem. Akik az üzletben érdekelve vannak, 3 napon belül jelentkezzenek nálam. 3 nap után semmiféle felvállalást nem veszek figyelembe. Teljes tisztelettel: Zámbori János.”⁴⁵³ 1943-ban Dankó Sámuel nyomda név alatt egy szedő, két szedőtanonc és két nyomógép van feltüntetve az egészségesnek minősített nyomdaüzemről szolgáltatott statisztikában.⁴⁵⁴

1939-1940-es tanévtől az 1943-1944-es tanévig itt jelentek meg a Kisvárdai Állami Polgári Leányiskola értesítői.⁴⁵⁵

Szabolcsi szép határ áldjon meg az Isten... címmel, a 287. „Réti Sas” cserkész csapat Regőshada közreadásában 61 oldalas kiadvány jelent meg 1944-ben. A Rétközi Orsz. Regősvándorlás emlékére kiadott írást összeállította Mikó Zoltán.⁴⁵⁶

5.7. Zombori János és Kovács Lajos nyomdája 1944-1948

A Dankó nyomdát még 1943-ban vette át Zombori János. Az átvételt azonban a hatóságoknak nem jelentették be, így az iparhatóság egy ellenőrzés alkalmával ezt kifogásolta, kérelem benyújtására kötelezte Zombori Jánost. Zombori hat elemit és egy polgárit végzett. Iparigazolvány kiállítását könyv- papír írószer és nyomda megjelöléssel kérte. Tíz éves szakmai jártasságot azonban csak a könyvszakmába vágó áruk kereskedelmében igazolta, a nyomdaipar gyakorlására vonatkozó kérelmét elutasították, mert a nyomdászatban való jártasságát mesterlevéllel nem igazolta. Ezért a

⁴⁵³ Néző István: 135 éves a kisvárdai nyomdászat. = Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 37. évf. 2002. 1. sz. 39. p.

⁴⁵⁴ Nyomdász évkönyv és úti kalauz. Szerk. Halász Alfréd. 43. évf. 1944. Bp., [1943] 79. p.

⁴⁵⁵ László Gézáné: Szabolcsi iskolai értesítők bibliográfiája. 1864-1984. Nyh., 1984. 38. p.

⁴⁵⁶ Magyar könyvészet, 1921-1944.

nyomda vezetését később egy szakképzett nyomdászra, Kovács Lajosra bízta a tulajdonos Zombori János.

Talán a kellő hozzáértés hiánya, vagy a korszak gazdasági problémái miatt Zombori János eladósodott, majd el is tűnt Kisvárdáról. Kovács Lajos neve alatt 1947-48-ban jelöl nyomdát a Typographia adatbázisa. Kovács azonban nem sokáig vezethette a nyomdát, mert az 1949. évi 20. sz. törvényerejű rendelettel állami tulajdonba vették.

A Kisvárdai Városi Könyvtárban két olyan nyomtatott vers található, amely ebben a nyomdában készülhetett.

Ivancsó Jenő Ödön: Szeretett elnökünk és A Magyar Népköztársaság himnusza. (1946?) „A nyomdák államosítása, majd a gépi berendezések egy részének a nyíregyházi nyomdába történő beolvasztása jelentette a végét annak a folyamatnak, amely a szakemberek deportálásával kezdődött, az alapanyaghány miatti csekély számú produktumokkal folytatódott, és a sűrű tulajdonosváltás jelezte agóniával zárult. Hosszú időre megszűnt tehát Kisvárdán az az iparág, amely oly sok kultúrértéket hozott létre.”⁴⁵⁷

⁴⁵⁷ Néző István: 135 éves a kisvárdai nyomdászat. = Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 37. évf. 2002. 1. sz. 40. p.

6. Nagykálló és nyomdái

6.1. Nagykálló története

„Jóllehet már a XII-XIII. században lakott település volt, kiemelkedése a hasonló falvak sorából a XIV. században kezdődött földrajzi helyzetének köszönhetően. A történelmi Szabolcs megye közepén a Ny-K irányú (Debrecen-Munkács) útvonal mentén települt.”⁴⁵⁸ Nevének eredete bizonytalan. A tatárjárás után elpusztult, de a környező mocsarakban elbújt lakók hamar ismét felépítették. A község ősi birtokosai a Kállayak. Egyik leszármazójuk Egyed Kállót tette meg székhelyeül, így a település Szabolcs vármegye főispánjának lakhelyévé vált, több privilégiumot élvezett. A megyeszékhely Kálló már a XIV. században mezőváros, törvényt ültek benne, és megyegyűléseket is tartottak itt. Nagykálló mindig a megye egyik legfontosabb települése volt. Szabolcs megyének a középkor végén a három legfontosabb települése Bátor, Kálló és Kisvárdá.

A Várdai, a Batori családok XVI. század végi kihalásával, Kálló várának 1571 után történt felépítésével a város a megye első helységévé lépett elő, s ezt a szerepkörét a XVIII. század végéig megőrizte. A Bocskai felkelés után a várost szolgálataiért. Ez kedvezett a lakosság növekedésének, az iparosodásnak.

Nyíregyháza csak 1753 után, a szlovák népességük megtelepítésével vált meghatározóvá, amely 1786-ban már mezőváros lett. Nagykálló 1747-től volt Szabolcs vármegye székhelye, egészen 1876-ig, amikor Nyíregyháza vette át szerepét.⁴⁵⁹ Az itt épült első vármegyeháza jelentéktelen épület volt, nagytermében mindössze harmincan tudták körülülni egy-egy tanácskozáson a nagyasztalt.

Nagykálló 1867 után

Nagykálló iparát és kereskedelmét emelte, hogy a Tokajból Cserkeszen át Szatmárnémetiig, a Debrecen-Ungvár-Munkács-Beregszász nagy forgalmú útvonalba esett. 1876-ig vármegyei székhely.⁴⁶⁰ Nagykálló a vármegye kulturális központja volt,

⁴⁵⁸ Szabolcs – Szatmár - Bereg megye kézikönyve. Főszerk. Filepné Nagy Éva. Hatvan, 1998. Magyarország megyei kézikönyvei, 15. 351. p.

⁴⁵⁹ Németh Péter: Nagykállóról az évforduló ürügyén. = Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 39. évf. 2004. 3. sz. 296-297. p.

⁴⁶⁰ Magyarország vármegyéi és városai. Szabolcs vármegye. Szerk. Borovszky Samu. Bp., 1901. 154. p.

míg Nyíregyháza ezt a szerepet át nem vette. Később is rendszeresen szerveztek programokat itt a műkedvelő társulatok.⁴⁶¹ Helyzete a XX. században sem változott. A politikai hányattatás és elszegényedés hosszú ideig volt jellemző rá. A lakosság többsége vert falú, illetve vályogházakban lakott, jellemzően nádtetőkkel fedve. A földbirtokok úgy szétaprózódtak, hogy a földtulajdonosok 30%-ának volt kevesebb, mint egy hold földje. Máig ismert intézménye az 1895-től működő tébolyda, ma elme- és ideggyógyintézet. Jellemző a települési adat, hogy 1939-ben egy községi kisdédóvó, négy községi, négy felekezeti elemi népiskola működött, de volt a községben iparostanonc iskola, egy állami gazdasági és egy mezőgazdasági szakiskola is.⁴⁶²

Nagykállóban a Typographia adatbázisban három nyomda szerepel. Bárány József könyvnyomdája 1880-1944, Sarkady József nyomda 1899-1913 és Szatmári Gyula nyomda 1910-1914 közötti működést jelölve.

A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Önkormányzat Levéltárában lévő, 1939-ben összeállított, Nyomdák és lapok nyilvántartása szerint a Bárány József neve alatt jegyzett nyomda többször váltott tulajdonost. Az alapító Bárány József 1880-ban létrehozott nyomdájának Sarkady József volt a tulajdonosa 1919-ig. Ezt követően a Bárány nyomda tulajdonosa 1919-1924 között Csendes és társa volt. Ezt követően 1924-től 1927-ig Szabolcs nyomda Rt., majd 1927-től lett Bárány József a nyomda tulajdonosa.⁴⁶³

6.2. Sarkady József nyomdája

1880-1926

Sarkady József nyomdája a Typographia adatbázisa szerint 1899-től 1913-ig működött. Ezzel szemben a Nyomdász évkönyv és úti kalauz 1926-ig közöl nyomdájáról statisztikát. A fellelhető nyomdai munkák keletkezési ideje is hosszabb működést jelez. Sarkady nem volt tanult nyomdász, ezt a nyomdászstatisztika is így tartalmazza. Ennek ellenére 1904-ben 2 szedőtanonccal, 2 nyomdagéppel dolgozott.⁴⁶⁴ 1908-ban egy

⁴⁶¹ SZSZBMÖL IV. B. 411. Szabolcsi alispáni iratok. 1881/3006. Nagykállói műkedvelő társulat alapszabályai.

⁴⁶² Szabolcs vármegye. Szerk. Dienes István. Bp., 1939. 346. p.

⁴⁶³ SZSZBMÖL IV. B. 424. 14. köt. Nyomdák és lapok nyilvántartása.

⁴⁶⁴ Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Lerner Dezső. 6. évf. 1904. Bp., [1903.] 79. p.

bejelentett gépmester alkalmazottat foglalkoztatott. Az iparfelügyelő a nyomdát az 1910-es évekig egészségesnek minősítette.⁴⁶⁵

Sarkady nyomdája az első világháború alatt is kisebb nagyobb intenzitással működhetett. 1918-ban már 3 nyomógép szerepel a bejelentésben.⁴⁶⁶

1899-től jelenik meg az első társadalmi és közgazdasági hetilap, *Nagykálló és Vidéke* címmel. A lap szerkesztését Sarkady József végezte, aki a lap tulajdonosa is volt. Az újságot nyomdája 1922-ig állította elő.⁴⁶⁷ (9. sz. melléklet)

Önálló kiadvány:

Görömbei Péter: Adományok a nagykállói ev. ref. egyházban 1876-1901. 1901. 22 p.⁴⁶⁸

Bodó Márton: Legújabb történelmi dalok. Dobos József testvérgyilkos Vasváron. [1905] [4] p. Legújabb betyár csikós nótá.⁴⁶⁹

Iskolai értesítők:

Nagy-Kállói Magyar Királyi Állami Gymnasium 1898/99-es tanévtől az 1917/18-as iskolai évig.⁴⁷⁰

6.3. Csendes és társa nyomdája

1922-1927

1922-ben Csendes és társa néven egy új nyomda kezdte meg működését Nagykállóban. 2 gép, 1 szedő, 1 gépmester és szedőtanonc volt bejelentve.⁴⁷¹ 1924-ben is csak ez a két nyomda, Sarkady és a Csendes és társa működött.⁴⁷²

⁴⁶⁵ Nyomdász évkönyv és utikalausz. Szerk. Lerner Dezső. 18. évf. 1916. Bp., [1915.] 109. p.

⁴⁶⁶ Nyomdász évkönyv és utikalausz. Szerk. Lerner Dezső. 21. évf. 1919. Bp., [1918.] 115. p.

⁴⁶⁷ László Gézané: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája 1845-2000. Nyh., 2002. 202. p.

⁴⁶⁸ OSZK növedéknapló 1901. Kieg. OSZK leíró betűrendes katalógusa.

⁴⁶⁹ OSZK növedéknapló 1905. Kieg. OSZK leíró betűrendes katalógusa.

⁴⁷⁰ László Gézané: Szabolcsi iskolai értesítők bibliográfiája. 1864-1984. Nyh., 1984. 48-49. p.

⁴⁷¹ Nyomdász évkönyv és utikalausz. Szerk. Novitzky László. 1920-1923. Bp., [1922.] 82. p.

⁴⁷² Nyomdász évkönyv és utikalausz. Szerk. Novitzky László. 1925. Bp., [1924.] 101. p.

6.4. Bárány József könyvnyomdája

(1880) 1927-1944

A Typographia adatbázisban Bárány József könyvnyomdája 1880-tól-1944-ig szerepel, de a kutatott adatok alapján a névvel jelzett nyomda működésére csak 1927-től van adat. A félreértést az okozhatta, hogy Bárány ezt megelőzően nyilvántartott, szakképzett nyomdászként dolgozott, illetve neve alatt regisztrálták a tulajdonos, Sarkady József nyomdáját. Ezt valószínűsíti a nagykallói járás főjegyzőjének 2598/1945. K. sz. irata. Ebben Bárány József bejelentette, hogy a 18/1927. sz. alatt kiadott, 1945. augusztus 25. napjától egy éven át szüneteltetett iparát ismét megkezdi. A bejelentést a járási főjegyző tudomásul vette, ezzel együtt az ipar újbóli gyakorlásáról augusztus 12-én értesítést küldött a községi előjáráságnak, a nagykallói adóhivatalnak, a Nagyikalló és Vidéke Ipartestületnek és debreceni Kereskedelmi és Iparkamarának.⁴⁷³ Erre az adott okot, hogy a háború során a nyomda leégett. „Értesítem, hogy Bárány József nagykallói lakos nyomdavállalata 1944 év őszén a községben dúló harcok alatt tűz következtében teljesen megsemmisült. Nagyikalló, 1947. február 15. Ikldódy Gyula s.jzo”⁴⁷⁴ 1926-ban még a Sarkady nyomda, 1927-ben már csak Bárány József nyomdája⁴⁷⁵ van Nagyikallóban bejelentve, amely 1929-ben ún. blokált⁴⁷⁶ nyomdaként van számon tartva.⁴⁷⁷ A Bárány nyomda az 1940-es évekig egyedülként működött Nagyikallóban. A nyomda felszereltségéről az 1943-as bejelentés ad képet. Egy szedőt, két szedőtanoncot, két nyomógépet tüntetett fel az egészséges minősítésű nyomdájáról szolgáltatott statisztikában.⁴⁷⁸ A nyomda termékei között névjegyek, esküvői meghívók, monogramos levélpapírok, plakátok béli meghívók, hivatali nyomtatványok és gyászjelentések készítése a jellemző. (11-12. sz. melléklet)

⁴⁷³ SZSZBMÖL XV. 6. Nagyikalló, 14. doboz. Iparhatósági iratok 1946-1948. 180/1946.

⁴⁷⁴ Bánfi Szilvia: Tragikus nyomdászsorsok, megsemmisült nyomdák. = Magyar Könyvszemle, 121.évf. 2005. 4. sz. 457. p.

⁴⁷⁵ Nyomdász évkönyv és útikalauz. Szerk. Novitzky László. 1928. Bp., [1927.] 94. p.

⁴⁷⁶ Azokat a nyomdákat, amelyek nem voltak tagjai a szakszervezetnek, nem fizettek tagdíjat, nem a szakszervezethez tartozó nyomdászokat, hanem ún. suszternymondászokat alkalmazott, blokált nyomdává nyilvánították. Ezekben a szervezett nyomdászok akkor sem vállaltak munkát, ha egyébként munkanélküliek voltak.

⁴⁷⁷ Nyomdász évkönyv és útikalauz. Szerk. Lerner Dezső. 29. évf. 1930. Bp., [1929.] 106. p.

⁴⁷⁸ Nyomdász évkönyv és útikalauz. Szerk. Halász Alfréd. 43. évf. 1944. Bp., [1943] 82. p.

Önálló művek, nyomtatványok:

Középszabolcsi Református Egyházmegye jegyzőkönyve. 1937? 56 p.

Levente Egyesület alapszabályai. 1941

Nagykállói Takarékpénztár zárszámadása. 1941

Torma István: Idén ilyen a borom. Versek. 1943. 54, 2 p.

Évkönyvek:

Szabolcs vezér gimnázium évkönyve. 1941

Szabolcs vezér gimnázium évkönyve. 1944⁴⁷⁹

Iskolai értesítők:

Nagykállói Magyar Király Állami Szabolcs vezér Reálgimnázium 1926/27-1943/44-ig⁴⁸⁰ (4. sz. melléklet)

Időszaki kiadvány:

Lányok Lapja : Nagykállói Református Leányegyesület (1935)⁴⁸¹

⁴⁷⁹ OSZK növedéknapló, 1939-1944. Kiegészítés: Magyar könyvszet, 1921-1944.

⁴⁸⁰ László Gézné: Szabolcsi iskolai értesítők bibliográfiája. 1864-1984. Nyh., 1984. 50-51. p.

⁴⁸¹ László Gézné: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája 1845-2000. Nyh., 2002. 163. p.

7. Nyírbátor és nyomdái

7.1. Nyírbátor története

Nyírbátor, a Nyírség déli részének központja, több mint 700 éves település. „A róla szóló első írásos adat 1279-ből származik; ebben kérték jutalmul a királytól a későbbi Báthori család első név szerint ismert ősei a Gut-Keled nemzetségbeliek...”⁴⁸² Mivel IV. László mellett voltak, amikor a király külföldi hadjáratot folytatott, a birtokot megkapták, ami egészen 1613-ig, Báthori Gábor erdélyi fejedelem haláláig a család birtokában volt. A Báthori család és a falu sorsa ebben az időszakban elválaszthatatlan. A királyoktól kapott kiváltságok és kedvező elhelyezkedése az ipar és kereskedelem szempontjából jelentős mezővárossá tette.

Nyírbátor két középkori templomát a XV. század második felében Báthori István emeltette. A mai református templomot Johannes olasz mester késő gótikus stílusban készítette, a család kápolnának és temetkezési helynek szánta. „Magyarország egyik legjelentősebb fennmaradt későgótikus temploma. Bátori István erdélyi vajda 1479-ben, a kenyérmezei ütközetben Kinizsi Pál vezetésével szétverte Ali bég Erdélyt ostromló 8 ezer főnyi ostromló seregét. A csatából nyert zsákmányból, kincsekből vetette meg a templom alapjait.”⁴⁸³ A XVI. században Nyírbátor kiemelkedő történelmi esemény színhelye volt. 1549-ben I. Ferdinánd és Izabella megbízottai itt állapodtak meg Erdélynek a magyar királysághoz való visszacsatolásáról. Később állandó vita folyt a település hovatartozásáról, földesurai inkább az erdélyi fejedelmek fennhatóságát ismerték el. Később a város elszegényedett. 1631-ben hajdúvárossá lett, amikor Bethlen István 20 földesúri hajdúcsaládot telepített az itteni jobbágyok közé, akik az ecsedi vár szolgáló népéhez tartoztak. Bátor mindvégig Szabolcs vármegyéhez tartozott, csupán 1715-ben csatolták egy részét néhány hónapra Szatmár vármegyéhez. XVII. századi összeírásból ismert, hogy húsz lakatos és egy-egy borbély, takács, serfőző, bognár dolgozott a városban. Összesen hetven család élt valamilyen mesterségből, a nem egészen ezerfőnyi lakosságból.⁴⁸⁴

⁴⁸² Szabolcs – Szatmár - Bereg megye kézikönyve. Főszerk. Filepné Nagy Éva. Hatvan, 1998.

⁴⁸³ Magyarország megyei kézikönyvei, 15. 363. p.

⁴⁸³ Ua. 365. p.

⁴⁸⁴ Szalontai Barnabás: Néprajz és helytörténet. Nyírbátor 1994. 37. p.

A XVIII. században a város szerepe csökken. Szabolcs vármegye székhelye előbb Kálló, majd Nyíregyháza lesz. Az 1872-es közigazgatási átszervezés során Nyírbátor elveszti hat évszázadon át viselt városi rangját, s mint járási székhely folytatja természetes vonzáskörzetében a gazdasági és kulturális kisugárzását.

A XIX. század eleje a társadalom fejlődését Bátorban alig mozdította elő. Az ipar megmaradt a céhszerű keretekben, amely azonban ekkor már inkább hátráltatója, mint előmozdítója volt a fejlődésnek. A század közepén megépült a vám- és kereskedelmi őrlést végző első mőmalom. A közvetlen környék számára termelő kézműipar csak helyi jelentőségű, de az 1856-ban épült Bóni Gyártelep Rt. és a század végén létesült dohánybevaltó fejlődést és kereseti lehetőséget nyújtott a lakosságnak.⁴⁸⁵ A Bóni Gyártelep ipari szeszgyára a környéken termelt burgonyát dolgozta fel, a szintén a környék mezőgazdasága által előállított napraforgót pedig az olajgyára. Ezzel egy időben egy kenyérgyár is megkezdte működését.⁴⁸⁶

Nyírbátor 1867 után

Nyírbátor fejlődésének is egyik előmozdítója volt földrajzi fekvése. Középpontja a Tokaj felől Erdélybe és Debrecenből a Szamoshátra vezető útvonalnak. Közigazgatási téren a nyírbátori járás székhelye, itt székel a járás főszolgabírója, a királyi járásbíró, az adóhivatal. 1887-től postahivatalában már távíró működött. Két pénzügyi intézet is volt a községnek. A gyerekek felekezeti iskolákban tanultak és ekkor már működött egy iparostanonc-iskola is. A település nagyságát jelzi, hogy 1939-ben már három állami kisdudóvó, 2 állami és négy felekezeti elemi népiskola, két állami általános továbbképző, egy állami gazdasági, és egy-egy községi polgári fiú, illetve leány polgári iskola volt Nyírbátorban.⁴⁸⁷

Az 1872-es rendelkezés, miszerint a nyomdászatot szabad iparrá nyilvánították, vállalkozó kedvű tanult, s nem tanult nyomdászok kezdték meg tevékenységüket Nyírbátorban. A járási székhelyből eredően szükség volt Nyírbátorban is a nyomdászati tevékenységre. Így érthető, hogy idővel több nyomda is megkezdte működését a településen. A nyomdák főleg közigazgatási, kereskedelmi, ipari egyesületek

⁴⁸⁵ Entz Géza – Szalontai Barnabás: Nyírbátor. 4. átd. kiad. Bp., 1982. 4-12. p.

⁴⁸⁶ Szabolcs vármegye. Szerk. Dienes István. Bp., 1939. 309. p.

⁴⁸⁷ Szabolcs vármegye. Szerk. Dienes István. Bp., 1939. 348. p.

megrendeléseit nyomtatták. A kulturális élet fellendülésével megjelennek helyi kiadványok is.

Az 1945 előtti kulturális élet fő mozgatói az egyesületek voltak.⁴⁸⁸ Kaszinók, önkéntes művelődési egyesületek létrehozása a város kulturális pezsgését mutatják.⁴⁸⁹ Annak ellenére, hogy csak polgári leányiskola jelentette a legnagyobb rangú oktatási intézményt, a pénzintézetei, dohánybeváltója, hivatalai és értelmisége révén Nyírbátor a Dél-Nyírség központi szerepkörű településévé vált. A második világháború időszaka nem csak a háborús körülmények, hanem a zsidótörvények miatt is visszavetette a nyomdaipart. 1941. március 18-án a főszoigabíró jelentésében megállapította, hogy Nyírbátor községben az iparúzők száma 596, ebből zsidónak tekinthető 292, vagyis az összes 49%-a. Az érvényben lévő 1939. évi IV. törvénycikk 12. §-a értelmében zsidónak új engedély hasznát hajtó foglalkozás üzésére nem adható, a meglévő engedélyeket a törvény hatályba lépésétől számított öt év alatt vissza kellett vonni.⁴⁹⁰

7.2. Friedmann Lipót⁴⁹¹ nyomdája

1892-1947

Könyvnyomdáját 1892-ben nyitotta meg. Iparigazolványt 1892. március 15-én kért, kérelméhez illetőségi és képesítési bizonyítványt csatolt. Iparigazolványt 731K/92. szám alatt adtak ki részére.⁴⁹² 1903-ban Friedmann Lipótról a statisztika nem jelzi, hogy tanult nyomdász. Azonban biztosan tanult nyomdász volt, mert 1 szedőtanoncot alkalmazott⁴⁹³ üzemében, ahol 1 nyomdagépen folyt a munka.⁴⁹⁴ Műhelyét 1904-ben, 1905-ben, de még 1906-ban is csak kevésbé egészségesnek minősítette az üzemet az iparfelügyelő.⁴⁹⁵

1908-ban már jobb körülményeket talált, mert ekkor már egészséges besorolást kapott a nyomda.⁴⁹⁶ A fejlődést mutatja, hogy 1913-ban már 2 géppel rendelkezett és volt 1

⁴⁸⁸ Nyírbátor művelődéstörténetéből. Összeáll. Raskó Jánosné, Barabás Ildikó, Szalontai Barnabás. Nyh., 1958. 1-5. p.

⁴⁸⁹ SZSZBMÖL IV. B. 411. Szabolcsi alispáni iratok. 1880/6104 Bátor város polgári olvasókör. 1881/6736. Nyírbátort új Casino alapszabályait megerősíti.

⁴⁹⁰ SZSZBMÖL IV. B. 431. Szabolcs vármegye nyírbátort járásának főszoigabírája 142/1941.

⁴⁹¹ Friedman Lipót (1870-1944)

⁴⁹² SZSZBMÖL XV. 6. Nyírbátort járás Iparhatóság Iparlajstrom 1. köt. 1855-1905. 5/1892.

⁴⁹³ A képesítéshez kötött ipar gyakorlója akkor tarthatott tanoncot, ha ő maga rendelkezett a képesítéssel.

⁴⁹⁴ Nyomdász évkönyv és utikalausz. Szerk. Lerner Dezső. 6. évf. 1904. Bp., [1903.] 80. p.

⁴⁹⁵ Nyomdász évkönyv és utikalausz. Szerk. Lerner Dezső. 7. évf. 1905. Bp., [1904.] 101. p.

⁴⁹⁶ Nyomdász évkönyv és utikalausz. Szerk. Lerner Dezső. 11. évf. 1909. Bp., [1908.] 103. p.

szedője és 1 szedőtanonca is.⁴⁹⁷ Ezzel a felszereltséggel és személyzettel a világháború alatt is működött a nyomda. 1943-ban egy tanulólányt és egy nyomógépet tüntetett fel kevésbé egészségesnek minősített nyomdájáról beküldött statisztikai kimutatásában.⁴⁹⁸ Friedman Lipót több sorstársával együtt a Simapusztán felállított gettóból hurcolták el Auschwitzba, ahol 1944-ben meghalt.

Az első nyírbátori újság *Nyírbátor és Vidéke* címen jelent meg. Ez a nyírbátori járás társadalmi, közgazdasági és szépirodalmi hetilapja volt, amit a Friedmann nyomda készített. 1909. december 30-tól 1914. augusztus 20-ig jelent meg. 1913-ban megváltozott a neve, *Nyírbátori Lapok* lett. Indulásakor Rudas László, 1910-ben Bokros Béla, majd 1911-ben Ureczky Sándor, majd Farkas Dezső, 1912-ben Horváth Zsigmond, majd 1913-ban Gaál Sándor, majd Rosenblüth Mór, és 1913 augusztusától a kiadó Friedmann Lipót szerkesztette az újságot. További változás, hogy 1913. december 25-től 1914. július 23-ig Erdélyi Imre, majd Ifj. Mező Lajos szerkesztette a lapot. A jövőt a következőképpen képzelték el: „...a lap célja: szorgosan felkutatni mind ama kérdéseket, melyek városunk és a járás érdekeit előmozdítják, e kérdéseket a sajtó hatalmával, a toll erejével fölárni, megvitatni s megvalósításukat előmozdítani.” Azonban 1914. augusztus 20-án a rendkívüli helyzet miatt a lap megjelenését bizonytalan időre elhalasztották.⁴⁹⁹

A bejelentések szerint Friedmann Lipót gyászjelentéseket, Agrár Takarékpénztár számára zárszámadásokat is készített.⁵⁰⁰

7.3. Klein József könyvnyomda

1903-1913

Klein József könyvnyomda, könyvkötészet, könyv- és papírkereskedését 1903-ban nyitotta meg. Kérelmét 1903. október 30-án nyújtotta be, melyre november 1-jén kiadták részére a 6198/903. sz. iparigazolványt. Vállalkozásába üzletvezetőt is bejelentett Berliner Sámuel (Dániel?). A vállalkozás 1913-ban megszűnt.⁵⁰¹

⁴⁹⁷ Nyomdász évkönyv és útikalauz az 1914. évre. Szerk. Lerner Dezső. Bp., [1913.] 109. p.

⁴⁹⁸ Nyomdász évkönyv és útikalauz. 43. évf. 1944. Bp., [1943] 82. p.

⁴⁹⁹ László Géza: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája 1845-2000. Nyh., 2002. 219. p

⁵⁰⁰ OSZK növedéknapló, 1914-1943.

⁵⁰¹ SZSZBMÖL XV. 6. Nyírbátori járás Iparhatóság Iparlajstrom 1. köt. 1855-1905. 37/1903.

7.4. Weisz Imre nyomdája

1908-1909.

Weisz Imre nyomdája könyvnyomdász megjelöléssel 1908. augusztus 2-án kapott iparigazolványt. Szakmai jártasságának alátámasztására becsatolta munkakönyvét, valamint helyi illetőségére községi bizonyítványt. Ez alapján állították ki részére a 908-as számú iparigazolványt. Az iparlajstromban található 4082/909. számú bejegyzés szerint iparát egy év múlva beadta.⁵⁰²

7.5. Keszler Izidor nyomdája

1909-1913

Nyomdájáról és annak működéséről kevés adat van. Nyomdai vállalkozását nem önálló nyomdászati tevékenységként, hanem papírkereskedéssel együtt jegyezték be az iparlajstromba. Iparigazolvány kiállítását 1909. július 1-jén kérte, de iparát már 1913. január 8-án beadta.⁵⁰³ A Nyomdász évkönyv és úti kalauz annyit tart számon, hogy a háború alatt ideiglenesen beszüntette üzemét.⁵⁰⁴

Keszler Izidor az első világháború után 1926. május 29-én ismét bejelentéssel élt. Ehhez kérelmet és erkölcsi bizonyítványt csatolt. 2737/926. szám alatt állítottak ki részére iparigazolványt, mely könyvnyomda és papírkereskedésre szolt. Vállalkozását nem egyedül, hanem Fried Sámuellel közösen kezdte meg. Vállalkozásuknak a „*Glória könyvnyomda és papírkereskedés*” nevet adták. E vállalkozást 1931-ben az 1182/1931. szám alatti irattal törölték az iparlajstromból.⁵⁰⁵

7.6. Fohn Adolf⁵⁰⁶ nyomdája

1910-1944

Bejelentése alapján, melyhez semmilyen iratot nem csatolt, 1910. április 1-jén iparigazolványt állítottak ki részére könyvnyomdász, könyvkötészet, papírkereskedés és műgyanta bélyegző készítés tevékenységek folytatására. A vállalkozás Nyírbátor Apponyi tér 41. szám alatt működött. (20. sz. melléklet) Komplex nyomdai vállalkozása

⁵⁰² SZSZBMÖL XV. 6. Nyírbátori járás Iparhatóság Iparlajstrom 4. köt. 1891-1930. 31/1908.

⁵⁰³ SZSZBMÖL XV. 6. Nyírbátori járás Iparhatóság Iparlajstrom 4. köt. 1891-1930. 23/1909.

⁵⁰⁴ Nyomdász évkönyv és utikalauz. 18. évf. 1916. Szerk. Lerner Dezső. Bp., [1915.] 79., 106. p.

⁵⁰⁵ SZSZBMÖL XV. 6. Nyírbátori járás Iparhatóság Iparlajstrom 4. köt. 1891-1930. 19/1926.

⁵⁰⁶ Fohn Adolf (1885-1944)

egy szedővel és egy szedőtanonccal kezdte meg működését.⁵⁰⁷ A nyomda ekkor egy nyomdagéppel rendelkezett. Csak 1922-ben bővült gépparkja 2 amerikai gyorsajtó nyomógépre.

Ezek közül az egyik egy lábbal hajható gyorsajtó volt, míg a másik a nyomdász választása szerint vagy kézzel, vagy elektromotoros meghajtással üzemelt. Utóbbinál a papír berakása kézzel, míg a nyomott ív kiszedése már automatikusan történt. Ekkor 1 szedőt és 2 szedőtanoncot alkalmazott.⁵⁰⁸ 1941-ig ezzel a felszereléssel és alkalmazottakkal dolgozott a nyomda.⁵⁰⁹ 1943-ban egy szedőt, egy szedőtanoncot, egy segéd munkást és egy nyomógépet jelentett a vidéki nyomdák statisztikájába.⁵¹⁰

A szedőtanonc ekkor Zuckerman Péter volt, aki tizenkét éves korában került Budapestről Nyírbátorba. Édesanyja ekkor már halálos beteg, aki fiát nővéreihez küldte vidékre. A budapesti iskolában jó tájékozottságot, műveltséget szerző fiút Fohn Adolf tanoncszerződéssel alkalmazta. A nyomdásztanoncot egy nyomdászinasra bízta a tulajdonos. A tanoncképzés betűszedésből, laptördelésből, a nyomtatás és a könyvkötés elsajátításából állt. E mellett oktatták a megrendelők kiszolgálására, a megrendelések felvételére, kézbesítésre egyaránt. A nyomdában csak kéziszedés folyt, jellemzően fém betűkkel. A nagyméretű plakátokhoz azonban még fabetűket is használtak. A nyomda tulajdonosa nem az ortodox zsidó közösséghez tartozott, héber nyelvű betűkészlete nem volt. A Fohn nyomda jellemzően plakátokat, levélpapírokat, meghívókat és gyászjelentéseket készített. Tanoncévei alatt a nyomda könyvet nem állított elő. Rendszeres megrendelője csak a nyomdával szemközti mozi tulajdonosa volt, aki Fohn Adolfnál készítette a hetente változó moziműsorokat. A fiú három éven át, deportálásáig dolgozott itt, hetente hat napot, cserébe szállást és ellátást kapott.⁵¹¹

A nyomdában készült a város második társadalmi, közgazdasági és szépirodalmi hetilapja a *Nyírbátori Hírlap*. 1911 szeptemberétől az év végéig szerkesztője Gaál Sándor, kiadója és a nyomda Fohn Adolf volt. „A helyi érdekek, és az általános érdekű országos dolgok állandó szószólója akar lenni. Tárca rovata színvonalában szeretne megfelelni a kívánalmaknak.”⁵¹²

⁵⁰⁷ Nyomdász évkönyv és utikalausz. Szerk. Lerner Dezső. 13. évf. 1911. Bp., [1910.] 117. p.

⁵⁰⁸ Nyomdász évkönyv és utikalausz. Szerk. Novitzky László. 1920-1923. Bp., [1922.] 82. p.

⁵⁰⁹ Nyomdász évkönyv és utikalausz. Szerk. Halász Alfréd. 41. évf. 1942. Bp., [1941.] 95. p.

⁵¹⁰ Nyomdász évkönyv és utikalausz. Szerk. Halász Alfréd. 43. évf. 1944. Bp., [1943.] 82. p.

⁵¹¹ Peter Avram Zuckerman beszámolója alapján. Levele birtokomban.

⁵¹² László Gézné: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája 1845-2000. Nyh., 2002. 219-220. p.

A nyomdász Fohn Adolf a holokausztnak esett áldozatul, neve a Holokauszt Emlékközpont áldozatok listájában szerepel.⁵¹³ Az iparlajstromból vállalkozását 2049/1946. szám alatt 1946. augusztus 9-én törölték.⁵¹⁴

Önálló nyomtatványok:

Szabó Lajos: Mit akar dr. Baltazár Dezső püspök? Dr. Baltazár Dezső püspök programbeszéde. 1913. augusztus 3. 1914. 4 p.

Szabó Lajos: Üzenet a Tátrából. Nyírbátor ref. vallású lakosaihoz. 1913. 4 p.

Kovács Bernardin: Válasz a tátrai üzenetre. 1913. 4 p.

Albók Gyula: A hűtlen asszony rémtette. A disznókkal megétetett csonka katona [versek.] 1916. 4 p.

Albók Gyula: A debreceni borzasztó gyermekgyilkosság, egy apa hajmeresztő rémtette. [Ponyvaversek.] Nyírbátor, 1916. 4 p.⁵¹⁵

Iskolai Értesítők:

Nyírbátori Nyilvános Jellegű Polgári Fiúiskola 1933-34, 1935-36-os tanévre

Nyírbátori Minorita Rendi Gimnázium 1915-28 között

Nyírbátori Községi Polgári Leányiskola 1924/25-ös tanévtől 1936/37-es tanévig⁵¹⁶

1914-1944 között leginkább apró nyomtatványokat küldött be kötelespéldányként.

Műsorokat, gyászjelentéseket, meghívókat és plakátokat.⁵¹⁷

7.7. Steinberger Lipót nyomdája

1937-1944

Steinberger Lipót⁵¹⁸ nevével jelzett nyomda működését a Typographia adatbázisa 1937-1944 között jelzi. Iparigazolványt 1936. március 5-én kért, kérelméhez mellékelte erkölcsi bizonyítványát, segédlevelét, munkakönyvét és az iparilleték befizetését igazoló nyugtát. A 860/1936. számú iparigazolványát csak 1937. november 30-án

⁵¹³ [http://www.hdke.hu/emlekezes/azonositott-aldozatok/nevkereso\(Fohn Adolf\)\(2011.01.12.\)](http://www.hdke.hu/emlekezes/azonositott-aldozatok/nevkereso(Fohn%20Adolf)(2011.01.12.))

⁵¹⁴ SZSZBMÖL XV. 6. Nyírbátori járás Iparhatóság Iparlajstrom 4. köt. 1891-1930. 2/1910.

⁵¹⁵ OSZK növedéknapló, 1910-1944. Magyar könyvészet, 1712-1920.

⁵¹⁶ László Gézané: Szabolcsi iskolai értesítők bibliográfiája. 1864-1984. Nyh., 1984. 53-57. p.

⁵¹⁷ OSZK növedéknapló, 1914-1949.

⁵¹⁸ Steinberger Lipót (Nyírbátor, 1909-Auswitz, 1944)

szolgáltatták ki részére. Ennek oka az iparlajstromban nem szerepel. Nyomdai tevékenységét könyv- és papírkereskedése mellett folytatta.⁵¹⁹ Steinberger Lipót neve mind az „A,” mind a „D” jelű iparlajstromban szerepel. Ennek az az oka, hogy a két féle tevékenység külön-külön más iparlajstromba tartozott. Az „A” jelű lajstromba a képesítéshez kötött, míg a „D” jelűbe a kereskedelmi tevékenységet jegyezték be.

Az OSZK-ba történt bejelentései szerint 1941 és 1944 között küldött be kötelespéldányokat. Ezek között plakátok és többségében gyászjelentések szerepelnek. Önálló művet 1942-ben, Borbás Károly: Magyar helyesírás dióhéjban címmel nyomott, mely 40 oldalas kiadvány.⁵²⁰

⁵¹⁹ SZSZBMÖL IV. B. 431. Szabolcsvármegye nyírbátori járásának főszolgabírája 142/1941. sz. irata.

⁵²⁰ OSZK növedéknapló 1942.

8. Kisebb települések nyomdái

A Kereskedelmi és Iparkamara javasolta, hogy csak a vidék forgalmi gócpontjaiban tartsanak országos vásárokat. Az iparosok hitelezésére pedig ugyanezen kereskedelmi gócpontokban javasolta létrehozni az új ipari és gazdasági hitelszövetkezeti hálózatot.⁵²¹ Az 1898. évi XXIII. törvénycikk rendelte el a gazdasági és hitelszövetkezetek létrehozását. Az ilyen kereskedelmi gócpontokban létrehozott hitelszövetkezetek is jelzik a hely, a környék iparoságának jelentősebb számát, tevékenységét. Így létesültek kisebb településeken is hitelszövetkezetek. Ezeken a településeken a nagyobb létszámú iparoság, kereskedők, valamint a kis számú hivatal nyomtatványigénye is életben tartott egy-egy kisebb nyomdát, nyomdagéppel rendelkező vállalkozót. Ebben a korban többféle nyomtatványra volt szükség. A nyomtatványok mellett a nyomdák sokszorosították a különböző rendeleteket, rendeletgyűjteményeket, a jogszabályok szerint kötelezően alkalmazandó nyomtatványokat, árjegyzékeket, állategészségügyi értesítőket, szabadalmi leírásokat, statisztikai közleményeket, díjszabásokat.⁵²² Ezeknek a nyomdáknek jelentősebb könyvtermése nem volt, de a kutatás során működésükről szórványos adatokat találtam.

8.1. Balkány

A települést először a XIII. században említik írásos források. A XIV. századtól a falut a Balkányi család birtokolta. A XIX. század első felében már a megye egyik legnagyobb települése, lakosainak száma meghaladta a három ezret. 1896-ban alakult a Balkányi Takarékpénztár Rt. A környék gazda, kereskedő és iparos társadalmát hitelügyét szolgálta. Balkányban ortodox izraelita vallási célra dolgozó textilüzem működött, itt állították elő az addig csak Lengyelországból beszerezhető imaköpenyeket, amelyeket ettől kezdve a balkányi „thalisz” szövődében készítettek.⁵²³ A település iparát egy malom és egy szeszgyár jelentette a szövöde mellett. 1939-ben egy községi óvodát, hat

⁵²¹ Ujlaky Zoltán: A Debreceni Kereskedelmi és Iparkamara iparpolitikai törekvései a XIX. sz. végén, 1890-1900. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve 1. köt. Debrecen, 1974. 224. p.

⁵²² HBMÖL IX. 851/b. 1901/2272.

⁵²³ Szabolcs vármegye. Szerk. Dienes István. Bp., 1939. 309. p.

községi és négy felekezeti elemi népiskolát, hat községi és három felekezeti továbbképzőt és egy községi iparostanonc iskolát tartottak számon Balkányban.⁵²⁴

Heisz Izidor könyvnyomdája keletkezésének dátuma 1923.⁵²⁵ A Typographia adatbázisa szerint az Árveházi nyomda, melynek tulajdonosa Heisz Izidor volt, 1923-1937 között működött. A Balkány és Vidéke Ált. Ipartestület Szakmabeli Nyilvántartási Naplójában a 123-as sorszám alatt pirossal áthúzva szerepel Heisz Izidor neve. Vállalkozása működéséről adatot nem tartalmaz.⁵²⁶

8.2. Büdszentmihály

A korábban Szentmihálynak nevezett település nevét 1906-ban változtatta a belügyminisztérium Büdszentmihályra. Tiszabüd 1941-ben történt beolvasztása Büdszentmihályba elégedetlenséget okozott, amit végül úgy oldottak fel, hogy az egyesített település 1952-ben felvette a Tiszavasvári nevet. Nevét a Tiszabüdön született márciusi ifjúról, Vasvári Pálról kapta.

1875-ben az 5000 lakosnál többet számláló város Szabolcs megye és a Hajdúkerület tanfelügyelőjének felhívására felsőbb népiskola felállításáról határozott.⁵²⁷ A vasútvonalak kiépítésével felgyorsult a mezőgazdaság fejlődése, a termelés jövedelmezőbbé vált. Ezzel együtt a kisiparban is számottevő fejlődés történt. Amíg 1772-ben hat, 1896-ban már 122 az összeírt kisiparosok száma. A századforduló gazdasági nehézségei miatt Büdszentmihályról is sokan kivándoroltak, főleg Amerikába.⁵²⁸ 1906-ban új pénzintézet, a Gazdasági és Kereskedelmi Bank Rt. alakult. Működött a Hangya szövetkezet, fejlődik a kisipar, a kereskedelem. Az első világháborúban a több mint ezer helyi lakosból 261-en haltak meg. A háború nyomorúsága visszavetette a gazdaságot, az általános életkörülmények leromlottak. 1920-ban a község saját szeszfőzdét létesített, még ebben az évben megindult a Nyíregyháza-Büdszentmihály közötti műút építése is. 1921-ben a község telket ad a Gazdakör, valamint az Ipartestület és Olvasókör részére egy székház felépítésére. 1929-

⁵²⁴ Szabolcs vármegye. Szerk. Dienes István. Bp., 1939. 333. p.

⁵²⁵ SZSZBMÖL Szabolcs vármegye területén lévő nyomdák kimutatása 1939.

⁵²⁶ SZSZBMÖL XV.6. Balkány és Vidéke Ált. Ipartestület Szakmabeli Nyilvántartási Naplója 1928-1945.

⁵²⁷ Gombás András: Lapok Tiszavasvári történetéből I. Büdszentmihály története. Nyh., 1978. 99. p.

Jósa András Múzeum kiadványai, 11. Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban, 5.

⁵²⁸ Gombás András: Lapok Tiszavasvári történetéből I. Büdszentmihály története. Nyh., 1978. 105. p. Jósa András Múzeum kiadványai, 11. Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban, 5.

ben felépült az Alkaloida gyár első épülete, ahol 100 munkást foglalkoztattak.⁵²⁹ A világháború előtt a településen már működött községi óvoda. Az oktatás négy felekezeti és egy érdekeltségi elemi mindennapi népiskolában,⁵³⁰ két felekezeti és egy érdekeltségi általános továbbképzőben, valamint egy községi gazdasági továbbképzőben zajlott.⁵³¹

Schächter Mózes⁵³² nyomdászati tevékenységéről néhány adatot találtam. A község iparának fejlődése, az oktatási, valamint a kereskedelmi intézmények, hivatalok jelenléte adhatott munkát a nyomdásznak. Schächter Mózes az akkori Szentmihályon kért iparigazolványt nyomdai tevékenység folytatásához. Szakmai jártasságának igazolására kérelméhez mindössze munkakönyvet csatolt. A 4712-es számú iparigazolványát 1909. október 29-én kapta meg.⁵³³ Nyomdájában egy amerikai nyomógép üzemelt, alkalmazottat nem foglalkoztatott, üzemét az iparfelügyelők egészségesnek minősítették. 1914-ben egy szedőt, két szedőtanoncot, egy nyomógépet találhatott az iparfelügyelő, aki az üzemet egészségesnek minősítette.⁵³⁴ 1930-ban egy szedő és korrektor, valamint egy szedőtanonc dolgozott üzemében.⁵³⁵ Egészen a második világháború végéig működött a nyomda, 1943-ban egy szedővel, egy gépmesterrel, egy nyomógéppel folyt a munka.⁵³⁶

Az ügyviteli és aprónyomtatványok mellett a Virtual Judaica internetes honlap tájékoztatója szerint, egy ma már ritkaságszámba menő 110 oldalas kis könyvet nyomott, a zsidó etikáról.⁵³⁷ A könyv egy példánya az Amerikai Kongresszusi Könyvtárban megtalálható.⁵³⁸ A yidish nyelvű könyv címe Sefer Shemen zakh.⁵³⁹ A Büdsszentmihályi Magyar Királyi Állami Polgári Fiú- és Leányiskola értesítőjét⁵⁴⁰ 1928-

⁵²⁹ Gombás András: Lapok Tiszavasvári történetéből I. Büdsszentmihály története. Nyh., 1978. 112-113. p. Jóna András Múzeum kiadványai, 11. Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban, 5.

⁵³⁰ Az érdekeltségi népiskolák az 1926. évi VII. törvények alapján létesültek. Egy-egy iskola érdekeltiséhez azok a személyek tartoztak, akiknek az iskola körzetén belül ingatlanuk, foglalkozásuk vagy jövedelmük volt. A törvény legalább másfél, legfeljebb 4 kilométer sugarú területeket, körzeteket jelölt ki. Ahol a körzetben legalább húsz család vagy harminc tanköteles lakott, iskolát kellett építeni.

⁵³¹ Szabolcs vármegye. Szerk. Dienes István. Bp., 1939. 336. p.

⁵³² Schächter Mózes (Velele, 1880 - Auschwitz, 1944)

⁵³³ SZSZBMÖL XV. 6. Tiszalók, Iparlajstrom 1899-1933. 22/1909.

⁵³⁴ Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Lerner Dezső 17. évf. 1915. Bp., [1914.] 101. p.

⁵³⁵ Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Lerner Dezső 30. évf. 1931. Bp., [1930.] 102. p.

⁵³⁶ Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Halász Alfréd. 43. évf. 1944. Bp., [1943] 75. p.

⁵³⁷ Shimon Ze'ev Perlmann: Sefer Shemen Zakh oyf Yidish-Daitsh, Büdsszentmihály, 1922.

http://www.virtualjudaica.com/Item/17193/Sefer_Shemen_Zakh_oyf_Yidish-Daitsh (2011. január 9.)

⁵³⁸ http://catalog.loc.gov/cgi-bin/Pwebrecon.cgi?DB=local&Search_Arg=Sch%C3%A4chter+M%C3%B3zes&Search_Code=GKEY^*&CNT=100&hist=1&type=quick (2011. január 9.)

⁵³⁹ A könyv címe magyarul: „A tiszta olaj könyve.”

⁵⁴⁰ Az értesítő három példánya a SZSZBMÖL könyvtárában található. Megjelenésüket tekintve egyszerű, kapocccsal összetűzött füzetek.

1936 között Schächter Mózes nyomdája készítette.⁵⁴¹ Ugyanitt készült a Polgári Nyilvános Jogú Magánpolgári Fiú- és Leányiskola értesítője is 1932-től 1942-ig.⁵⁴² A Typográfia adatbázis szerint a nyomda 1909-1944 között működött.

8.3. Mándok

Mándok nevét 1382-ben említik először, mint a Losonczyak birtokát. A közeli szentmártoni uradalom központjaként 1578-ban kapott szabadság levelet. A lakosság főleg mezőgazdasággal foglalkozott, de már ebben az időben megjelenik az iparosság is. „Az 1700-as években a megye 5 mezővárosainak egyike. Ez hozzájárult a lakosság létszámának fokozatos növekedéséhez, főleg ukrán betelepülőkkel.”⁵⁴³ A XVII. század elején a mezőváros Forgách Zsigmond birtoka lett. Többszöri tulajdonosváltást követően a XIX. század végén került gróf Forgách Lászlóhoz. 1876-ban a közigazgatás megszervezésével Mándok a Tiszai járás székhelye lett. Ez is elősegítette, hogy a község ipari centrummá alakuljon. A korszerű Erzsébet gőzmalom, szeszgyár, a fűrésztelep az áramfejlesztővel együtt mind bizonyítják, hogy az iparosodás Mándokon jelentős teret nyert, ezzel egyidejűleg megindult a polgárosodás. A gazdasági fejlődést segítette még az 1907-ben kiépült vasút, az 1912-ben Kisvárdáig kiépített kövesút.⁵⁴⁴ A környék mezőgazdaságában jellemző volt a gyümölcsstermesztés, amit a településen működő ládagyártó üzemek szolgáltak ki.⁵⁴⁵ Az 1950. június 1-jétől a Tiszai járás megszűnt, Mándok fejlődése megtorpant.

A Nyomdász évkönyv és úti kalauz statisztikája szerint **Klein Lajos** nyomdászati tevékenységét egy szedőtanonccal kezdte meg.⁵⁴⁶ 1908-ban vállalkozásában egy szedő, egy szedőtanonc, egy segédmunkás és egy segédmunkásnő dolgozott.⁵⁴⁷ Munkáját 1914-ben egy szedővel és két nyomógéppel végezte, ezt követően működéséről nincs adat.⁵⁴⁸ „Petőfi 53: Balogh: Czigler cukrász, majd Bóka Béla fodrász. Erre a területre valószínűsíthető még a Klein nyomda is, amely a Felsőszabolcsi lapot nyomta.”⁵⁴⁹

⁵⁴¹ László Gézné: Szabolcsi iskolai értesítők bibliográfiája. 1864-1984. Nyh., 1984. 31. p.

⁵⁴² László Gézné: Szabolcsi iskolai értesítők bibliográfiája. 1864-1984. Nyh., 1984. 97-98. p.

⁵⁴³ Szabolcs – Szatmár - Bereg megye kézikönyve. Főszerk. Filepné Nagy Éva. Hatvan, 1998. 640. p. Magyarország megyei kézikönyvei, 15.

⁵⁴⁴ Nemes Tiborné: A tulipánfák Mándokon a legszebbek! Mándok, 2005. 22. p.

⁵⁴⁵ Szabolcs vármegye. Szerk. Dienes István. Bp., 1939. 310. p.

⁵⁴⁶ Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Lerner Dezső. 10. évf. 1908. [Bp.], [1907] 86. p.

⁵⁴⁷ Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Lerner Dezső. 11. évf. 1909. [Bp.], [1908] 102. p.

⁵⁴⁸ Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Lerner Dezső. 17. évf. 1915. Bp., 1914. 108. p.

⁵⁴⁹ Nemes Tiborné: A tulipánfák Mándokon a legszebbek! Mándok, 2005. 42. p.

1906-ban Mándokon, **Silberstein Bernát** könyvnyomdájában készült Forgách József gróf, Szaláncvár eredete és nevezetesebb eseményei című könyv. Latin eredeti után, amely 31 oldal. A könyv igényes kidolgozása, 18 képet, ábrát tartalmaz, a képek előtt védőpapírral. A műves kidolgozása könyv arra példa, hogy az általános megítélssel szemben, kisebb vidéki települések nyomdáiban is készülhettek tartalmilag és formailag értékes, magasabb technikai színvonalat képviselő művek. A képek nyomásához jó minőségű klisék kellettek. (5-6. sz. melléklet)

Silberstein Bernát nevén kívül a Typographia adatbázis adatot nem tartalmaz.

8.4. Nyírmada

Nyírmadát jelentős helyként tartották számon, neve 1296-ban már előfordul írásos formában. A XVI. század végén vásártartási jogot kapott, s ettől kezdve mezővárosként szerepel a forrásokban. A XVIII. században már számos birtokosa volt. A XIX. század közepén több település olvadt bele, a század második felében, a kapitalizálódás hatására, vidéki méretekben jelentős intézmények jöttek létre: Weinstock Farkas és fia terménykereskedelmi cége exporttal is foglalkozott, 1898-ban megalakult a Nyírmadai Takarékpénztár, működött olvasóköri és kaszinó is a településen.⁵⁵⁰ A XX. század elején a településen működött ecetgyár, műmalom és szeszfinomító is.⁵⁵¹ A második világháború előtt a községben egy állami, négy felekezeti elemi népiskolában, és négy felekezeti továbbképzőben folyt az oktatás.⁵⁵²

A Typographia adatbázis **Preisz Vilmos** nyomdáját 1905-1907 között két helyen, Nyírmadán és Kisvárdán jelöli egyszerre. A kisvárdai nyomda alapítás és működtetés adatai szerint a tökeszegény vállalkozás ezt nem bírhatta, így az időbeli egybeesés, ellentmondás a statisztikai adatszolgáltatás pontatlanságának tudható.

Grosz József 1907-ben indított nyomdai vállalkozását egy szedővel kezdte meg, nyomdai felszereltségéről ebből az évből nincs adat.⁵⁵³ 1910-ben a statisztikai kimutatás

⁵⁵⁰ Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kézikönyve. Főszerk. Filepné Nagy Éva. Hatvan, 1998. 715-716. p. Magyarország megyei kézikönyvei, 15.

⁵⁵¹ Maurer Károly: Nyíregyháza vidéke turista kirándulóléhelei. In: Nyíregyháza és Szabolcsvármegye községei. Szerk. Hunek Emil. Bp., 1931. 347. p.

⁵⁵² Szabolcs vármegye. Szerk. Dienes István. Bp., 1939. 352. p.

⁵⁵³ Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Lerner Dezső. 10. évf. 1908. [Bp.], [1907] 89. p.

szerint egy szedő- és egy nyomó tanoncot alkalmazott.⁵⁵⁴ 1913-ban egy nyomógéppel rendelkezett.⁵⁵⁵ Az utolsó névadat 1923-ban szerepel a Nyomdász évkönyvben.⁵⁵⁶

8.5. Polgár

„Polgár neve először 1229-ben fordul elő írásos formában. A Várad Regestrum szerint a települést betelepített, katonai szolgálatot ellátó népek lakták. A tatárjárás alatt elnéptelenedett a település, csak 1232-1337 között kerül elő neve újból a pápai tizedlajstromokban.”⁵⁵⁷ Polgár területe teljesen elpusztult, elnéptelenedett. Az 1450-es években a Hunyadiak népesítették be újra. Polgár már a tatárjárás után, a XV-XVI. század fordulóján a mezővárosias fejlődés útjára lépett. A XVI. század derekán hiteles adat szól Polgárról és Szentmargitáról, mint oppidumról. A XVI. század végén a török hódoltság, a tatár és a német pusztítások következtében mindkét település jelentős elnéptelenedése következett be. Ez az állapot 1608-ig tartott, amikor a katonáskodó hajdúk letelepedésével, illetve 1614-ben történt beiktatásával Polgár is a hajdúvárosok sorába lépett. Polgár az 1718-ban kivált a hajdúvárosok közösségéből. Az 1718-tól 1848-ig terjedő új szakaszban Polgárnak az egri káptalan által más megyékből betelepített lakói teljesen jobbágyokká váltak, de nem mondtak le a földesúri terhek csökkentéséért és különleges jogállásuk visszaállításáért folytatott harcról. 1848-tól 1852-ig javult a volt polgári jobbágyok sorsa is, amennyiben több földhöz jutottak, azonban a káptalani nagybirtok szorító közelsége nagymértékben akadályozta gazdálkodásukat. Polgár további fejlődését az I. világháborúig terjedő korszakban a népesség számának nagyarányú további növekedése jellemezte. A település a vármegyerendszer idején Szabolcs vármegye része volt, csak a közigazgatás átszervezésekor 1950-ben csatolták Hajdú-Bihar megyéhez.⁵⁵⁸

A vizsgált korszakban három fő próbált meg nyomdai vállalkozást folytatni Polgáron. Özv. **Csohány Mártonné**⁵⁵⁹ született Kovács Terézia nyomdai munkatapasztalatát munkakönyvével igazolva, községi illetőségét községi

⁵⁵⁴ Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Lerner Dezső. 13. évf. 1911. [Bp.], [1910] 118. p.

⁵⁵⁵ Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Lerner Dezső., 16. évf. 1914. [Bp.], [1913] 109. p.

⁵⁵⁶ Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Novitzky N. László. [23. évf.] 1924. Bp., [1923] 79. p.

⁵⁵⁷ Hajdú-Bihar megye kézikönyve. Főszerk. Süli-Zakar István. Hatvan, 1998. 547. p. Magyarország megyei kézikönyvei, 8.

⁵⁵⁸ Hajdú-Bihar megye kézikönyve. Főszerk. Süli-Zakar István. Hatvan, 1998. 548. p. Magyarország megyei kézikönyvei, 8.

⁵⁵⁹ A Nyomdász évkönyv és úti kalauz Tiszapolgáron Csákyáné névvel jegyez nyomdát, amely kimutatása szerint egy szedővel és egy segédmunkással működött 1911-től 1914-ig.

bizonyítvánnyal nyert nyomdász foglalkozás megjelöléssel bejegyzést az iparlajstromba. Vállalkozása rövid életű volt, a következő évben 3244/1912. szám alatt törölték a nyilvántartásból.⁵⁶⁰

Ferenczi István nevét az iparlajstromba nyomdatulajdonos megjelöléssel jegyezték be 1912. október 19-én. A 3017-es számú iparigazolvány kiállításához csak községi bizonyítványát mutatta be. A nyilvántartásból rövidesen, 1914. augusztus 11-én törölték.⁵⁶¹

A Typographia adatbázisa szerint 1914-1915-ben működött még **Polgáron Preszler Miksa** nyomdája. A Nyomdász évkönyv és úti kalauz először 1917-ben említi az egy szedővel, egy szedőtanonccal és egy nyomógéppel dolgozó nyomdát. Utoljára 1923-ban említi, mint amely nyomda adatot szolgáltatott.⁵⁶²

8.6. Tiszalök

A község neve először 1265-ben tűnik fel. 1556-ban már aránylag népes falu volt. Írásos emlékek ekkortól említik a tiszai kompközlekedést, amely kereskedelmi összekötő út volt Erdély és a Felvidék között. 1765-ben Mária Teréziától kapott vásártartási jogot több településsel együtt. Ettől kezdve mezővárosként tartották nyilván. 1839-ben 4682 főt számláltak a településen. Vásártartási és mezővárosi jogával a környező jobbágyközségek központjává vált. Később ez is közrejátszott abban, hogy 1870-től a Dadai-alsójárás székhelye lett. A XIX. század végén megkezdett út- és vasútépítések majd a II. Honfoglalásnak nevezett Tisza-menti árvízvédelmi és folyószabályozási munkák hatására jelentős növekedésnek indult a település, egyben a munkálatok irányításának egyik központjává vált.⁵⁶³ A közigazgatás 1893-ban történt átszervezésével megszűnt Tiszalök mezőváros volta.⁵⁶⁴

Goldstein Aladár 1904. szeptember 15-én kapta 3253-as számú iparigazolványát nyomdász-, könyvkötő- és fényképész tevékenységre. Bejelentéséhez csatolta a szakmai jártasság igazolására munkakönyvét, szolgálati és községi bizonyítványát.⁵⁶⁵

⁵⁶⁰ SZSZBMÖL XVI. 6. Tiszalök, Iparlajstrom 1899-1933. 7/1911.

⁵⁶¹ SZSZBMÖL XVI. 6. Tiszalök, Iparlajstrom 1899-1933. 36/1912.

⁵⁶² Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Lerner Dezső. 20. évf. 1918. Bp., [1917.] 133. p., Nyomdász évkönyv és utikalauz. Szerk. Novitzky N. László. [23. évf.] 1924. Bp., [1923.] 80. p.

⁵⁶³ [http://www.tiszaloktv.hu/tiszalok-tortenelme\(2011.01.02.\)](http://www.tiszaloktv.hu/tiszalok-tortenelme(2011.01.02.))

⁵⁶⁴ Szabolcs – Szatmár - Bereg megye kézikönyve. Főszerk. Filepné Nagy Éva. Hatvan, 1998. 377. p.

Magyarország megyei kézikönyvei, 15.

⁵⁶⁵ SZSZBMÖL XVI. 6. Tiszalök, Iparlajstrom, 30/1904.

Berkovits Sámuel munkakönyvének és erkölcsi bizonyítványának bemutatása után kapta meg iparigazolványát 1907. november 6-án nyomdász tevékenység folytatására, ám 1908-ban már törölték a nyilvántartásból.⁵⁶⁶ A Nyomdász évkönyvbe vállalkozásáról, a foglalkoztatottakról, felszereltségéről adatot nem szolgáltatott.⁵⁶⁷

A kutatott adatok szerint a legtovább működött nyomda **Lőwy Mártoné** volt. Lőwy 1909. szeptember 9-én kapott iparigazolványt könyvnyomdász tevékenység folytatására. Kérelméhez mindössze a szakmai jártasságát igazoló munkakönyvét csatolta. 1911-ben vállalkozásáról szolgáltatott adatok szerint egy szedőt, egy szedőtanoncot foglalkoztatott az ekkor kevésbé egészségesnek nyilvánított műhelyében.⁵⁶⁸ Nem indult jól vállalkozása, mert Lőwyt 1912. augusztus 13-án törölték a tiszalöki nyilvántartásból.⁵⁶⁹ Erre utal az is, hogy még 1912. augusztus 15-én kapott iparigazolványt Czigler Salamon, de a 2420-as számú igazolvány kiállításakor bejegyezték, hogy kérelmező Lőwy Márton üzletvezetővel együtt folytatja a nyomdászatot. Ezért nem egyértelmű, hogy Czigler csak tulajdonosként, vagy tanult nyomdászként kezdett-e vállalkozásba. Czigler nyomdájában 1913-ban egy szedő, egy gépmester, egy szedőtanonc és egy gépmester tanonc dolgozott. A nyomdában egy nyomógép üzemelt.⁵⁷⁰ Statisztikai adat 1915 után nem szerepel nyomdájáról, amelyet 1919-ben töröltek a lajstromból.⁵⁷¹

Lőwy Márton 1919. április 11-én ismét bejelentette nyomdászati tevékenység megkezdését. Szakmai jártasságát munkakönyvének bemutatásával igazolta. A 371/925-ös lajstrombejegyzés szerint 1925-ben lemondott.⁵⁷² A „Nyomdász évkönyv és utikalausz” adatai szerint Lőwy ezt követően Tokajban folytatta nyomdai tevékenységét.

8.7. Újfehértó

Írásos forrás 1608-ban említi először a települést. A falu földesurai, a Báthory család 1349-ben hetivásárjogot nyertek a község számára. A XIX. század elején több mint hétezeren éltek a településen. 1836-ban mezővárosi rangot kapott, 1839-ben a településnek több mint 7000 fő lakosa volt. A mezővárosi ranggal járó évi négy

⁵⁶⁶ SZSZBMÖL XVI. 6. Tiszalök, Iparlajstrom, 26/1907.

⁵⁶⁷ Nyomdász évkönyv és utikalausz. Szerk. Lerner Dezső. 11. évf. 1909. [Bp.], [1908] 109. p.

⁵⁶⁸ Nyomdász évkönyv és utikalausz. Szerk. Lerner Dezső. 14. évf. 1912. Bp., 1911. 125. p.

⁵⁶⁹ SZSZBMÖL XVI. 6. Tiszalök, Iparlajstrom, 21/1909.

⁵⁷⁰ Nyomdász évkönyv és utikalausz, Szerk. Lerner Dezső. 16. évf. 1914. Bp., [1913.] 115. p.

⁵⁷¹ SZSZBMÖL XVI. 6. Tiszalök, Iparlajstrom, 31/1912.

⁵⁷² SZSZBMÖL XVI. 6. Tiszalök, Iparlajstrom, 26/1919.

vásártartási jog fellendítette a nagy átmenő forgalommal rendelkező település gazdasági életét. Kezdetét vette a gazdasági fellendülés. Városias épületek, üzletsor épült, ekkor épültek a helyi nemesek kúriái, kastélyai is. A XX. század elején elkészült a községháza, megnyílt az első könyvtár, kávézó. A II. világháború előtt közel 15 ezer fő volt Újfehértó népessége.

Guttman Kálmán nyomdája sem volt a szó igaz értelmében nyomda. Tulajdonosa ezt is kiegészítő vállalkozásként végezte, írószer kereskedése mellett.⁵⁷³ Mindössze egy száma ismert az *Újfehértó* című lapnak, az 1922. június 4-i, amelyet Riport és társadalmi hetilapként kívántak megjelentetni. (10. sz. melléklet) A Nyomdász évkönyv és úti kalauz 1911-től harminc éven keresztül említi az újfehértói nyomdát. Eleinte Guttman Kálmán, majd Özv. Guttman Kálmánné neve alatt.⁵⁷⁴ „Az iparkamara 18684/938. sz. szakvéleménye alapján a D 65/1925 sz. ipart vezettettem át. Ez az ipar úgy tekintendő, mintha az 1933. november 8-án lett volna kiadva. Özv. Guttman Kálmánné özvegyi jogon, Guttman Éliás személyi jogon gyakorolja az ipart.”⁵⁷⁵ A nyomda indulása utáni években mindössze egy nyomógép szerepel a róla szóló statisztikában, valamint a nyomda egy szedőt, és egy szedőtanoncot alkalmazott. 1932-ben már egy szedőt, egy gépmestert, két szedőtanoncot alkalmazott egészséges minősítésű nyomdájában.⁵⁷⁶ 1943-ban már csak egy nyomógépet jelentett a statisztikához, ami szakember hiányában nem jelentett működő nyomdát.⁵⁷⁷

Guttman Kálmán neve 1918-ban Nyíregyházán is feltűnt. Szeptember 4-én kért iparigazolványt könyvkötészet gyakorlására, amelyet nem önállóan, hanem Antal János üzletvezetővel végzett. A 29215/1918. sz. alatt jegyzeték be az iparlajstromba. Ez a vállalkozás azonban nem volt hosszú életű, mert egy év múlva 1919-ben Guttman lemondott.⁵⁷⁸

⁵⁷³ Buczkó József: Újfehértó zsidósága. Újfehértó, 1998. 59-60.p. Az Újfehértói Városi Múzeum kiadványai, 2.

⁵⁷⁴ Nyomdász évkönyv és úti kalauz. Szerk. Halász Alfréd. 41. évf. 1942. Bp., [1941] 99. p.

⁵⁷⁵ SZSZBMÖL XV.6. Nagykállói járás ipartestülete 13. köt. 1892-1954. 39/1909.

⁵⁷⁶ Nyomdász évkönyv és útikalauz. Szerk. Lerner Dezső. 32. évf. 1933. [Bp.], [1932.] 78. p.

⁵⁷⁷ Nyomdász évkönyv és útikalauz. Szerk. Halász Alfréd. 43. évf. 1944. Bp., [1943] 87. p.

⁵⁷⁸ SZSZBMÖL XV.86. A 14. köt. Ipari mutató 1902-1926.

9. A nyomdászok helyzete, életkörülményei

A XIX. század második felében az egész országban fejlődésnek indult a nyomdaipar. Ezt tapasztaljuk Nyíregyházán és Szabolcs vármegyében is. A fejlődés különösen a technikai színvonalban jelentős. Megjelennek az amerikai nyomdagépek, ezek között önberakóak is előfordulnak. A korszerű betűöntők, a szedőgép is ekkor jelenik meg egy-egy tehetősebb vállalkozó nyomdaüzemében. Ezzel szemben a nyomdászok élet- és munkakörülményei alig változtak. Gyakran petróleumfüstös, egészségtelen pincehelyiségekben dolgoztak, munkájuk fárasztó volt. Ennek az volt az oka, hogy többnyire magasnyomású gépeken folyt a munka, amelyet emberi erővel működtettek. Sok fiatal nyomdász halt meg tüdőbajban, amit nyomdászbetegségnek is tartottak. A vidéki nyomdatulajdonosok lapja is Fehér holló címmel tudósított egy magas kort megélt nyomdász halálhíréről. „A működő nyomdászok között 50-60 évnek elérése is a ritkaságok közé tartozik. Június 11-én azonban a Schünemann-féle brémai nyomdának 40 éven át szakadatlan alkalmazottja és faktorja, Nietobock Frigyes – ki 21 éves korában lett csak nyomdász és mult évben ünnepelte 60 éves nyomdászkodásának évfordulóját – 82 éves korában elvált az élők sorából.”⁵⁷⁹

A technikai fejlődés megnövelte a munkaerő igényt, amelyet a nagyobb városok, nagyobb üzemekből felszabaduló segédekből elégítettek ki a kisebb nyomdatulajdonosok. Elsősorban Budapestről, vagy Debrecenből hívtak szakembereket. A Debrecenből jött nyomdászoknak nagy szerepük volt a nyíregyházi nyomdászok politikai mozgalmának elindításában is. Ők szervezettebbek voltak, komoly hagyományokkal rendelkeztek az érdekképviselés terén. Már 1807-ben a Debreceni Városi Nyomda alkalmazottai együttesen léptek fel béremelésükért. Szervezettségüket az 1828-ban létrehozott „Könyvnyomdai Társaság”, majd az abból 1845-ben átalakult „Temetési költséget nyújtó, özvegyeket, árvákat segítő pénztár” mutatja.⁵⁸⁰

A nyomdászok 1873-ban megalakították a debreceni központtal működő Kelet-magyarországi Könyvnyomdászok Önképző Egyletét. Felhívást intéztek a kelet-magyarországi városokban dolgozó nyomdászokhoz, az egyletbe való belépésre. A Pest-budai Könyvnyomdászok Önképző Egylete 1869-ben megindította a

⁵⁷⁹ Fehér holló. = Nyomdaipar Magyarországon, 2. évf. 1903. júl. 7. sz. 9. p.

⁵⁸⁰ Ötven év a debreceni könyvnyomdászok életéből 1872-1922. Összeáll. Benedek Sándor. Debrecen, 1922. 11. p.

„Typographia”⁵⁸¹ című lapját. A nyomdászat és rokonszakhák „közlönye” német és magyar nyelven jelent meg.⁵⁸²

1888-ban országos szintű egyesület alakult a „Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Segélyző Egylete”. A világháború előtt szinte kizárólag a beteg, a rokkant és a munkanélküli tagok megsegítésével foglalkozott. A tagdíjakat 10 évig vidéken nem lehetett emelni. A fővárosiak egy ideig magasabb tagdíjakat fizettek, mint a vidékiek. Az országos szervezet létrehozásakor az ország nyomdavárosait kerületekre osztották, így lett egy kerületi székhely Debrecen. Ide tartoztak Hajdu, Szabolcs, Szatmár, Szilágy, Máramaros, Ugocsa és Jász-Nagykun-Szolnok megyék. A kerülethez tartozó városok szaktársai ide fizették a tagdíjat, innen kapták a segílyt, ide fordultak ügyesbajos dolgaikkal, ide szavaztak a kerület tisztikarának megválasztásakor. Az egyesület 1907-ben építette fel a Gutenberg-otthont, majd Abbáziában Gutenberg-villa névre keresztelt nyomdász-szanatóriumot. 1906-ban létrehozták a nyomdászok Szálló - Egyesületét, amely többnapos éjjeli szállást biztosított a Budapesten átutazó nyomdászok részére. 1911-ben az autonómia megszűnt, a kerülethez tartozó városok a központhoz kerültek.⁵⁸³

A nyomdaipari első kollektív szerződést Magyarországon 1904-ben kötötték. A nyomdászok érdekvédelmi törekvéseiben a vezető szerepet a budapesti egyesületek és azok vezetői játszották. A szakmai szervezetek között olyanok is alakulnak, mint a Gépmesterek Köre, a Hírlapszerkesztők Köre, vagy a Korrektorok és Revizorok Köre. A bajbajutott tagtársak megsegítése mellett részükre ismeretterjesztő előadásokat szerveztek. A szakképzés terén voltak jelentősek az egyesületek által szervezett szaktanfolyamok. Ilyen szaktanfolyamokon tanították a tipográfiai vázlatkészítést, a lemezmetészt, vagy a sokszorosítás elméletét. 1904-től már egy kis kölcsön nyomdában oktatták a gyakorlati ismereteket, a különleges szakmai tárgyak oktatását Budapest legjobb szakemberei végezték. A világháború után vidéken is szerveztek szaktanfolyamokat.

⁵⁸¹ A Typographia 1869. május 1-én jelent meg először, a magyar könyvnyomdászok és betűöntők társadalmi és szaklapjaként. 1873. január 1-étől havonta háromszor jelent meg, a hónap 1-én, 10-én és 20-án. Ettől kezdve hetilap lett.

⁵⁸² Takács Béla: A debreceni nyomdászegyesületek, a nyomdászszakszervezet működése 1949-ig. In: Nyomdatörténeti és nyomdászéletmód-kutatási tanulmányok. Debrecen, 1986. 30. p.

⁵⁸³ Ötven év a debreceni könyvnyomdászok életéből 1872-1922. Összeáll. Benedek Sándor. Debrecen, 1922. 11-12. p.

1910-ben németországi mintára jött létre a Vidéki Nyomdatulajdonosok Országos Szövetségének új kerületi beosztása. Magyarország 363 nyomdahelyén ebben az időszakban 872 vidéki nyomda működött. Ezeket harminc kerületbe⁵⁸⁴ sorolták földrajzi fekvésük szerint úgy, hogy könnyen és gyorsan gyülekezhessenek. A Vidéki Nyomdatulajdonosok Országos Szövetségének kerületi beosztása szerint a debreceni kerülethez 28 nyomdacég tartozott. Szabolcs vármegyéből a nagykállói Sarkadi József, Nyíregyházáról Borbély Samu, Jóba Elek, Klafter Ignác, a Szabolcs vármegyei Nyomda (Friedmann Ernő és Fráter Ernő), Tóth S. és Tsa.⁵⁸⁵

A nyomdászok anyagi helyzete

1872-ben a Debreceni Részvény Nyomda művezetője 20 Ft, laptördelője 16, a szedők 0-12 Ft hetibért kaptak.⁵⁸⁶ Ez kiemelkedőnek számított a nyomdák és a nyomdászok között. 1886-ban heti 8 Ft bérért indult mozgalom.

A nyomdák tulajdonosváltásai mögött leggyakrabban a becsődölt üzemek eladása állt. A nyomdák új tulajdonosai a veszteséges üzemek nyereségessé tétele érdekében azt a jól bevált módszert alkalmazták, hogy a munkások bérét leszállították, ezzel együtt pedig tanoncot is alkalmaztak.

1889-ben az országos egyesület fővárosi szervezőbizottsága kidolgozta az első vidéki árszabály-tervezetet.⁵⁸⁷ 1890. szeptember 7-8-án, Aradon tartott első vidéki kongresszusukon Kurucz Bélát azzal az utasítással küldték ki, hogy mindent tegyen meg egy országos bérmozgalom keresztülviteléért. A kongresszus ennek szükségességét határozatban ki is mondta. A küldötteket pedig azzal bocsájtották útjukra, hogy hazaérve a mozgalom mellett agitáljanak.⁵⁸⁸ A mozgalom azonban nem terjedt ki a nőkre és a segédmunkásokra.

⁵⁸⁴ A harminc kerület: Arad, Debrecen, Eger, Esztergom, Győr, Kaposvár, Kassa, Kecskemét, Kolozsvár, Lugos, Marosvásárhely, Miskolc, Nagykanizsa, Nagyszében, Nagyszombat, Nagyvárad, Nyitra, Pécs, Pozsony, Sopron, Szabadka, Szatmár-Németi, Szeged, Székesfehérvár, Szolnok, Szombathely, Temesvár, Turócszentmárton, Újvidék, Ungvár.

⁵⁸⁵ V. Szathmári Ibolya: A debreceni nyomdászság életmódbeli sajátosságainak szervezeti alapjai. In: Nyomdatörténeti és nyomdászéletmód-kutatási tanulmányok. Debrecen, 1986. 194-195. p.

⁵⁸⁶ Ötven év a debreceni könyvnyomdászok életéből 1872-1922. Összeáll. Benedek Sándor. Debrecen, 1922. 11-22. p.

⁵⁸⁷ Árszabály: A könyvnyomtatók és segédek között az utóbbiak munkaidéjére és fizetésére vonatkozó megegyezés. Magyarországon az első árszabály 1798-ból való, amely a debreceni városi nyomda munkásainak fizetését rögzítette.

⁵⁸⁸ Ötven év a debreceni könyvnyomdászok életéből 1872-1922. Összeáll. Benedek Sándor. Debrecen, 1922. 11-22-23. p.

A debreceniek hozták Nyíregyházára a nyomdászok szaklapját a Typographiát is. Ez adott hírt az országban szervezett sztrájkokról, bérharcokról. Ezek bátorítólag hatottak a nyíregyházi nyomdászokra is. A nyomdatulajdonosok nem nézték jó szemmel a Typographia cikkeit, amelyekben a nyomdai alkalmazottakat a tulajdonosaikkal szembeni bérharcra, munkakörülményeik javítása érdekében mozgósított. „A >Typographia< szerkesztője felhívást intézett a vidéki bizalmi tagokhoz, hogy ott és a kerületben a bérmozgalom érdekében agitáljanak, és a segédekkel szoros összeköttetésbe lépjenek, minek elérése céljából az esetleg felmerülő utiköltségeket az egyesület megtéríti. – Nincs szavunk hozzá, mert nem terrorizálunk; de figyelmeztetjük kartársainkat a készülöben levő aknamunkára.”⁵⁸⁹

A bérmozgalom Nyíregyházán is megindult. A vidéki nyomdatulajdonosok lapja a nyíregyházi megmozdulásról így számolt be: „Az itteni nyomdai alkalmazottak a legcsunyább és tisztességtelen eljárással, követelő módon léptek fel a helyi főnökökkel. – Szervezetlenségünk okozta tehetetlenségünkől kifolyólag túrnunk és fizetnünk kell busásan alkalmazottainkat s mi erősen küzdünk létünk, jobban mondva családunk tisztességes fenntartásáért. Vajha nem keltünk-e későn fel, hogy csak most szervezkedünk? Nem söpör-e el a társadalom – nem fattyúhajtása – hanem szörnyszülötte, a sztrájk, a szenny, a piszok-konkurrenzia s az államhatalom velünk való nem törődömsége, nem teszi-e tönkre a sok baj, a hajdan virágzásnak örvendő s a gyógyszereszekkel egyenrangú, a társadalom elitjét képező s vezető szerepre hivatott iparágat. Pedig az államhatalom önmaga iránt mostoha, a midőn bennünket veszni hagy. Elveszti a vámon, amit megszerez a réven, amidőn monopolizálva ma már csaknem minden közhivatal szükségelte nyomtatványt s a szabadipar által képzetlen emberek piszkos konkurrenzijának odavetve ez iparágat, lehetetlenné teszi a szakember megélhetését s így az államhatalom a maga lába alól rugja ki az adóalapot.”⁵⁹⁰

1903-ban megalakult a nyíregyházi Nyomdász Szakszervezet, melynek elnöke a Jóba nyomda sedője, Schmidt Mihály lett. Valamennyi nyomdász tagja lett a szakszervezetnek, szakszervezeten kívüli nyomdász nem is dolgozhatott a városban.

Ezzel párhuzamosan a nyomdatulajdonosok is érdekvédelmi szervezetbe tömörültek. 1904-ben Szabolcs vármegyében Kisvárdáról Klein Gyula, Nyírbátorból

⁵⁸⁹ Bérmozgalom a vidéki nyomdai segédekénél. = Nyomdaipar Magyarországon, 2. évf. 1903. aug. 8. sz. 9. p.

⁵⁹⁰ Országos bérmozgalom, Nyíregyháza. = Nyomdaipar Magyarországon, 2. évf. 1903. dec. 14. sz. 6. p.

Friedmann Lipót, Nyíregyházáról Jóba Elek voltak tagjai a Vidéki Nyomdatulajdonosok Országos Szövetségének.

A szakszervezet irányította a nyomdászok 1907-es és 1910-es bérmozgalmi sztrájkját, amely a vidéki árszabály megkötéséhez vezetett. A nyomdászok széles látókörű politikailag aktív emberek voltak. A Tanácsköztársaság idején az öttagú direktóriumban három nyomdász kapott helyet: Fazekas János, Kazimír Károly és Schmidt Mihály.

1910-ben 8 évre szóló kollektív szerződést kötöttek a nyomdászok, ami kizárta a bérmozgalmat. Eredménye az lett, hogy ha egy nyomdász 5 évig dolgozott egy nyomdában, akkor évente 3 nap fizetett szabadságot kapott. A munkaidő 1915. január 1-től nyolc és fél óra lett.

Az első világháború előtt olyan nagyszámú volt a munkanélküli nyomdászok száma, hogy azok segélyezésére minden nyomdász 10 fillért fizetett be hetente. A világháború alatt fél hetivé lett a heti munkaidő, ezzel párhuzamosan fél hetire csökkent a bér is. Így próbálták megakadályozni a munkanélküliség terjedését.

A háború után 1918. július 21-én új árszabály lépett életbe. Lényeges újítást a szabadság kérdésben hozott: három év egyhelyben alkalmazás után három nap, öt év után egyheti, és minden további év után egy-egy nappal több szabadság járt. A szabadság azonban két hétnél több nem lehetett. A fizetést a szabadság idejére a pótlékokkal együtt előre kellett kifizetni.⁵⁹¹

Szabolcs vármegyében a leghosszabb ideig működő, a legtöbb alkalmazottat foglalkoztató Jóba nyomda egyre jobb körülményeket teremtett munkásai számára. A nyomda tulajdonosai, vezetése és az alkalmazottak között jó munkakapcsolat volt. Talán ettől időnként több is volt, amit mutat az a megemlékezés és összejövétel, amit Peri István gépmester munkásságának 50 éves évfordulója alkalmából rendeztek a Bocskai vendéglő termeiben, özvegy Jóba Elekné részt vételével.⁵⁹²

A nyomdászok két szakfolyóiratot is kiadtak, a *Magyar Nyomdászatot* és a *Grafikai Szemlét*.⁵⁹³ A kiadó az eredetileg Könyvnyomdászok Társasköre néven 1882-ben alakult egyesület, mely nevét 1891-ben Könyvnyomdászok Szakkörere változtatta. Emellett jelentős kiadványa még a *Magyar Nyomdászok évkönyve*. Ez a kezdetben

⁵⁹¹ Ötven év a debreczeni könyvnyomdászok életéből 1872-1922. Összeáll. Benedek Sándor. Debrecen, 1922. 11-34. p.

⁵⁹² Hírek. = Nyírvidék, 47. évf. 1926. 26. sz. 6. p.

⁵⁹³ Grafikai Szemle: 1891. januártól havonta egyszer jelent meg.

zsebméretű kis kötet lexikon formátummá vált, tartalma egyre gazdagodott. A szakegyesület kiadványa, a *Nyomdász évkönyv és útikalauz*, az évente felvett statisztikáival a magyar nyomdaipar fejlődésének megismeréséhez elengedhetetlen fontosságú anyag.

10. Összegzés

Dolgozatomban azt mutattam be, hogy a nyomdák helyzete érzékeny fokmérője volt a gazdasági, társadalmi viszonyoknak. A kiegyezéssel megnyílt a nyomdaalapítás lehetősége, ami sokszorosára emelte a magyarországi nyomdák számát.

Feltételeztem, hogy a nyomdaalapítást több tényező segítette. Gondoltam, az országos tendencia Szabolcs vármegyére is igaz, mert itt is gombamód szaporodtak a kisebb nyomdák. Beigazolódott, hogy a nyomdaalapítás okai között a legfontosabb az új jogszabályi környezet volt, ami a korábbi kötöttségeket megszüntetve szabad iparrá tette a nyomdászatot. Így akinek volt elegendő tőkéje a minimálisan szükséges eszközök, gépek beszerzésére, elkezdhette vállalkozását. A nyomdaalapításra ösztönöztek az új sajtótörvény megengedő rendelkezései miatt egymás után indított folyóiratok, napilapok is.

Sokan kiegészítő tevékenységként kezdték meg a már meglévő könyv-, papír- és írószer kereskedésük mellett, első sorban az ehhez leginkább illő kisebb nyomtatványok, meghívók, levélpapírok, elvéve könyvek előállítását. A kutatás igazolta, hogy a Szabolcs vármegyei nyomdászok közül többen így folytatták tevékenységüket.

A vidéki nyomdák alapításának további feltétele volt, az adott földrajzi környezetben meglévő kedvező gazdasági háttér. A nyomdák esetében ez azt jelentette, hogy a történelmi fejlődés során fontosabb vásártartó helyeken, kereskedelmi csomópontokban, közigazgatási központokban volt lehetőség egy nyomda számára elég számú megrendeléshez jutni, amely a nyomdászt és családját eltarthatta. Ezért a települések rövid történeti ismertetését is elvégeztem. Ezeken a gazdasági folyamatok mellett az iskolák is számottevő nyomdai munkát igényeltek, a nyilvántartásokat, értesítőket, meghívókat, plakátokat készítették a település nyomdásaival.

Az 1849-es ún. Entwurf-ot követően a nyomtatott iskolai értesítők általánossá és rendszeressé váltak. A XIX. század utolsó negyedére gyakorlatilag az összes közép fokú oktatási intézmény megjelentette értesítőjét. Ez a korszak 1949-ben zárult le, amikor az értesítők kiadása megszűnt. Az iskolai értesítők fennmaradásának köszönhetően, gyakran csak ezekből rekonstruálható megbízhatóan egy nyomda, tevékenysége, működésének ideje.

Az is igazolást nyert, hogy a nyomdák megsokszorozódott száma, különösen a csak üzleti vállalkozásként és nem hivatásként, szakmaszeretetből üzőtt tevékenység, hátrányosan hatott a nyomdatermékek minőségére. A kordokumentumok híven számolnak be a szakmai féltésről, mely nem egyszer a gazdasági verseny korlátozására irányuló törekvéseket is igyekezett ilyen szakmaféltésnek láttatni.

A tanult nyomdászok állandóan harcban álltak a képzetlen nyomdatulajdonosokkal, tiltakozásukban, érdekvédelmi tevékenységükben a szakmai színvonal hanyatlását vizionálták. Az érdekvédelmi szervezkedést, tevékenységet azért tartottam fontosnak dolgozatomban is érinteni, mert a nyomdász szakma kiemelkedett a kétkézi munkák közül, a nyomdászok, szedők tájékozott, politikailag is aktív munkások voltak. Érdekérvényesítő tevékenységük a szakmai lapok vissza-visszatérő írásaiban állandó téma volt. Ez egyszersmind visszaüt élet- és munkakörülményükre is, jó történeti forrás.

Az újonnan alapított nyomdák jelentős része nem volt tényleges nyomdaüzem, főleg vidéken csak egy-két nyomdagéppel üzemelő, az egyéb tevékenység mellett szerény anyagi haszonért üzőtt foglalatosságot gyakran nem szakképzett nyomdászok folytatták. Ezzel a gazdasági versenyt a végletekig kiélezték, egymás konkurenseivé váltak. A nyomdászok tényleges szakmai tudásának fokmérője az általuk előállított nyomtatványok, amelyek közül a kutató számára a nyomdák által beszolgáltatott kötelespéldányok adták a legtöbb információt.

Így szükségét éreztem, hogy a kötelespéldányok beszolgáltatásának rendjét, változásait is ismertessem, mert ezzel az adott korszak adminisztrációjának a kultúrtörténeti szempontból oly jelentős intézkedéseit ismerhetjük meg. E nélkül ma már nem lehetne – még ha néha hiányosan is – reprodukálni a korábbi korok gazdasági, társadalmi, ipari, kultúrtörténeti folyamatait.

A szakképzett nyomdászok, de a nyomdatulajdonosok is érdekvédelmi szervezetekbe tömörültek, igyekeztek érdekeiket érvényre juttatni. A nyomdák – közöttük is főleg a kisebb településeken lévők – ki voltak szolgáltatva a megrendelőnek. Ahol számottevő hivatal nem működött, ott a közigazgatási nyomtatvány megrendelések hiányában általában a hírlapok és aprónyomtatványok előállításából tartották fenn üzemüket. Az összefogásra, mint ezt a kisvárdai nyomdászok esete mutatja, máshol nem akadt példa, a gazdasági verseny elnyomta a szolidaritást.

A nagyobb nyomdák rendszeresen, a kisebbek időszakonként könyveket is kibocsátottak. A könyvek mellett iskolai értesítőket, banki jelentéseket, városi közigazgatási nyomtatványokat találhatunk. A könyvek teljes bibliográfiai jegyzékét a kötelespéldány szolgáltatás hiányosságai miatt nem ismerjük. A Szabolcs vármegyei nyomdák termelése a nagy nyomdákkal összevetve szerénynek mondható. A kisebb nyomdák tevékenysége helyi kulturális szempontból mégis jelentős, mivel kielégítette azokat az igényeket, melyek teljesítésére a nagy nyomdák talán nem is vállalkoztak volna.

A nyomdászat hatása a világ fejlődésére sokféleképpen vizsgálható. Mai életünk elképzelhetetlen a nyomdaipar munkája nélkül. Először a kultúra terjesztésében, a gondolatok közlésében, az esztétikai ízlés formálásában volt a nyomdaiparnak rendkívüli jelentősége. Gyakorlatilag a nyomdászat feltalálása tette lehetővé, hogy gondolatok, ideológiák, filozófiák nagy tömegben az emberekhez kerüljenek. E miatt a nyomdászat több mint pusztán ipari-, hasznát hajtó gazdasági tevékenység.

Azonban a nyomdaipar nem csak a kultúra szolgálatában nélkülözhetetlen, fontos szerepet tölt be a gazdaságban is. Fő tevékenységét ma is a kulturális, a politikai, a tudományos tartalmú nyomtatott szónak a tömeghez juttatása képezi. A nyomdaipar az újságok és folyóiratok millióit állítja elő naponta, még az internet korában is a hírszolgáltatás egyik legfontosabb eszköze.

Kutatásom megkezdésekor fő célkitűzésem az volt, hogy a nyomdák által előállított termékeken keresztül mutatom be a nyomdákat, a település gazdasági életében betöltött helyük, szerepük alapján. Az adatok gyűjtése során végzett kutatás során azonban a kisebb települések nyomdái között olyanokra találtam, amelyek jól példázzák azt a küzdelmet, élni akarást, amit a gazdasági nehézségek közepette egy-egy szakképzett nyomdász folytatott. Ez pedig az országos folyamatok alátámasztására is szolgáló jó példa. A fennmaradt nyomtatványok szűkös volta, vagy teljes hiánya ellenére az olyan könyv, mint a mándoki Silberstein Bernát könyvnyomda ez ideig egyedülként ismert könyve Szalánczvár történetéről azt igazolja, hogy a vidéki könyvnyomdák között különbséget csak termékeik alapján lehet tenni, mert a könyv a nyomdai ismeretekben való jártasságot, a kor technikai színvonalához képest magas minőséget jelent, amelynek színvonalából a nyomdatulajdonos szakmai tudására lehet következtetni.

Ezért lehet szerepe az általam végzett kutatás továbbfolytatásának, mert akár vidéki könyvtárakban, akár magánszemélyeknél előfordulhat még egy-egy, különösen az egy, vagy több évtizedig működött nyomda termékei közül. Az adatbázisok is folyamatosan bővülnek, jelenleg is folyik az OSZK leíró betűrendes katalógusának retrospektív konverziója. A vidéki könyvtárak állománya is bővíthet egy-egy hagyaték állományba vételével, magángyűjtők adományaival.

11. Forrás és irodalomjegyzék

Levéltári források:

Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat Levéltára (HBMÖL):

IX. 851. A Debreceni Kerületi Kereskedelmi és Iparkamara iratai

/a. Elnöki iratok

/b. Ügyviteli iratok 1850-1948.

/c. Mestervizsga 1921-1937.

/e. Iparosok és kereskedők nyilvántartásai 1902-1939.

Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára (SZSZBMÖL):

IV. B. 401. Szabolcs vármegye főispánja iratai

IV. B. 411. Szabolcsi alispáni iratok

IV. B. 424. 14. köt. Nyomdák és lapok nyilvántartása

IV. B. 424. Kisvárdai járás főszolgabírája iratai

IV. B. 425. Kisvárdai járás főjegyzőjének iratai 1945-1950.

IV. B. 431. Nyírbátori járás főszolgabírája iratai

V. B. 186. Nyíregyháza város polgármesteri iratai

XV. 8. Nyíregyháza város levéltára nyomtatványgyűjteménye, 1867-1954.

XV. 76. Vegyes nyomtatványok gyűjteménye, 1749-2003.

XV. 86. Szakmai képesítést igazoló iratok gyűjteménye

XVI. 6. Tiszalök, Iparlajstrom

Irodalomjegyzék:

Az 50 éves "Nyírvidék" albuma. Szerk. Vertse K. Andor. Nyíregyháza, 1928. Jóba ny.

Bánfi Szilvia: Tragikus nyomdászorsók, megsemmisült nyomdák Nagykállóban. = Magyar Könyvszemle : a MTA I. Osztályának könyv- és sajtótörténeti folyóirata, 121.évf. 2005. 4. sz. 449-463. p.

Bényei Miklós: A civis szellem nyomtatott hírnökei. Írások a debreceni könyv- és lapkiadás történetéből. Debrecen, 2007.

Buczko József: Újfehértó zsidósága. Újfehértó, 1998. Az Újfehértói Városi Múzeum kiadványai, 2.

Buzinkay Géza: Kis magyar sajtótörténet. Bp., 1993.

Cservenyák László: Nyíregyháza örökváltsága. Nyíregyháza, 1974.

Dezsényi Béla - Nemes György: A magyar sajtó 250 éve. 1. köt. Bp., 1954.

Emlékkönyv Hársfalvi Péter születésének hatvanadik évfordulójára. Szerk. Cservenyák László, Kávássy Sándor közrem. Nyíregyháza, BGYTKF Történettudományi Tanszék, 1989.

Entz Géza – Szalontai Barnabás: Nyírbátor. 4. átd. kiad. Bp., 1982.

Erdész Ádám: Emberek és folyamatok a történelemben: Írások Békés megye történetéről. Békéscsaba, 2003.

Erdész Sándor - Katona Béla: Fejezetek Nyíregyháza művelődéstörténetéből. Nyíregyháza, 1973.

Fitz József: A könyv története. Bp., 1930.

Fülöp Géza: A könyv és könyvtári kultúra a kapitalizmus időszakában, 1789-1917. 1-2. Bp., 1995.

Fülöp Géza: Olvasási kultúra és könyvkiadás Magyarországon a felvilágosodás idején és a reformkorban. Bp., 2010.

Fülöp Géza: Sajtótörténet, sajtóismeret. Bp., 1988.

Galambos Sándor: Az egyesület mint városi társadalomszervező erő. A Szabolcs-vármegyei Bessenyei Kör példája. = Szabolcs-Szatmár-Bereg Szemle, 40.évf. 2005. 4. sz. 458-466. p.

Geduly Henrik: Nyíregyháza az ezredik évben. Nyíregyháza, 1896. Jóba ny.

Gelencsér Katalin: A művelődés, az öntevékeny közösségi művelődés formái és funkciói Magyarországon. In: Művelődéstörténet. 2. Tanulmányok és kronológia a magyar nép művelődésének, életmódjának és mentalitásának történetéből. Szerk. B. Gelencsér Katalin. Bp., 1999. 674-702. p.

Gombás András: Lapok Tiszavasvári történetéből 1. Büdszentmihály története. Nyíregyháza, 1978. Jósa András Múzeum kiadványai, 11. Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban, 5.

Gyáni Gábor – Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Bp., 1998.

Hajdú-Bihar megye kézikönyve. Főszerk. Süli-Zakar István. Hatvan, 1998.
Magyarország megyei kézikönyvei, 8.

Hebény Zoltán: A tankötelezettség helyzete Szabolcs megyében 1868-1900 között. In: Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás III-IV. Szerk. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1982. 201-224. p.

A helytörténetírás levéltári forrásai. 2. 1848-1944. Szerk. Komoróczy György. Debrecen, 1972. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei, 4. sz.

Kávássy Sándor: Bevezetés a történettudományba. Bp., 1988.

Kner Imre: A könyv művészete. Bp., 1972.

Kókay György: A könyvkereskedelem Magyarországon. Bp., 1997.

Kókay György - Buzinkay Géza - Murányi Gábor: A magyar sajtó története. Bp., 1994.

Kovács Máté: A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig. Bp., 1970.

Kriveczy Béla: Kisvárdai nyomdaipara és sajtótermékei 1866 - 1946 között. In: Emlékkönyv Hársfalvi Péter születésének hatvanadik évfordulójára. Szerk. Cserevnyák László. Nyíregyháza, 1989. 209 -219. p.

Kubinszky Mihály - Gombár György: Vasútállomások Magyarországon. Bp., 1989.

Láczay Magdolna: Sorsok a múltunkból. Nyíregyháza, 1988.

Lakatos Éva: Magyar irodalmi folyóiratok. Bp., 1986.

László Gézáné: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye (a történelmi Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyék) sajtóbibliográfiája, 1845-2000. Nyíregyháza, 2002.

László Gézáné: Szabolcsi iskolai értesítők bibliográfiája 1864 -1984. Nyíregyháza, 1984. 112 p. Mórész Zsigmond Megyei Könyvtár bibliográfiai füzetek, 19.

Lukács Ödön: Nyíregyháza szabad kiváltságos város története. Nyíregyháza, 1886. Jóba ny.

Lupkoviczné Major Edit: A nyíregyházi Jóba Elek nyomdájának története. Témavezető: Dr. Voit Krisztina. Bp., ELTE, 1992. Szakdolgozat.

Magyarország vármegyéi és városai. Szabolcs vármegye. Szerk. Borovszky Samu. Bp., 1901.

Margócsy József: Nagykálló és Nyíregyháza vetélkedése. Adalékok a Szabolcs vármegyei közelet 1870-es évtizedéhez. = Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 1999. 4. sz. 438-448. p.

Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák. Nyíregyháza.
[1.] Fejezetek a régi Nyíregyháza életéből. 1984.

2. Újabb fejezetek a régi Nyíregyháza életéből. 1986.
3. Néhány új fejezet a régi Nyíregyháza életéből. 1989.
4. Újabb híradások a régi Nyíregyháza életéből. 1997.
5. Újabb mozaikok a régi Nyíregyháza életéből. 2002.

A munkásság és parasztság élete és mozgalmi Szabolcs-Szatmár megyében, 1886-1919. Szerk. Hársfalvi Péter. Nyíregyháza, 1981.

A munkásság és parasztság élete és mozgalmi Szabolcs-Szatmár megyében, 1919-1944. Szerk. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1982.

A Nagykállói járás múltja és jelene. Szerk. Csepelyi Tamás, Orosz Gézáné, Ratkó József, Szűcs Imre. Nagykálló, 1970.

Nemes Tiborné: A tulipánfák Mándokon a legszebbek! Mándok, 2005.

Németh Péter: Nagykálló az évforduló ürügyén. = Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 39. évf. 2004. 3. sz. 296 - 298. p.

Németh Péter – Mező András: A régi Nyíregyháza. Nyíregyháza, 1973. Nyíregyházi kiskönyvtár, 7. sz.

Néző István: 135 éves a kisvárdai nyomdászat. = Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 37. évf. 2002. 1. sz. 27-40. p.

Novák László: A nyomdászat története. 5-7. könyv. Bp., 1928 -1929.

Nyíregyháza az örökváltság századik évében. Szerk. Szohor Pál. Nyíregyháza, 1924.

Nyíregyháza és Szabolcsvármegye községei. Szerk. Hunek Emil. Bp., 1931. Magyar városok monográfiája, 8.

Nyíregyháza története. Szerk. Csevenyák László és Mező András. Nyíregyháza, 1987.

A nyíregyházi zsidóság pusztulása. Szerk. Nagy Ferenc. Nyíregyháza, 2004.

Nyomdaipari enciklopédia. Főszerk. Gara Miklós. Bp., Műszaki Kvk., 1977.

Nyomdász évkönyv és útikalauz. 1-41. évf. 1899 -1944. Bp., 1898 – 1943.

Nyomdászati enciklopédia: az összes grafikai tudományok ismeretára. Szerk. Pusztai Ferencz. Bp., Pallas Irod. és Nyomdai Rt., 1902.

Nyomdatörténeti és nyomdászélelmód-kutatási tanulmányok : Debrecen város 625., a debreceni nyomdászat 425. évfordulójára. Szerk. Tóth Béla, Dankó Imre. Debrecen, 1986.

Ormos Mária: A gazdasági világválság magyar visszhangja, 1929-1936. Bp., 2004.

Ölveti Gábor: Fejezetek a századforduló utáni debreceni nyomdák történetéből. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve, XX. 1993. 115-131. p.

Ötven év a debreceni könyvnyomdászok életéből 1872-1922. Összeáll. Benedek Sándor. Debrecen, 1922.

Petőcz Károly: A Kner-nyomda variálható könyvdiszei. Klny. a Magyar Grafika, 1982. 5-6. sz. Békéscsaba-Gyoma, 1983.

Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp., 2001

Szabolcs – Szatmár - Bereg megye kézikönyve. Főszerk. Filepné Nagy Éva. Hatvan, 1998. Magyarország megyei kézikönyvei, 15.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája. Nyíregyháza.

1. Történelem és kultúra. Szerk. Cserenyák László. 1993.

2. Társadalom és gazdaság. Szerk. Frisnyák Sándor. 1998.

Szabolcs vármegye. Szerk. Dienes István. Bp., 1939.

Szabolcs vármegye fejlődése és kortörténete. Szerk. Háger László. Bp., 1929.

Szalontai Barnabás: Néprajz és helytörténet. Válogatás a múzeum alapító igazgató ismeretterjesztő írásából. Nyírbátor, 1994. Báthori István Múzeum kiadványai, 29.

Szántó Tibor: Könyvnyomtatás, tipográfia. 2. átdolg. kiad. Bp. 1963.

Széchenyi Ágnes: A huszadik század hiányzó magyar sajtótörténete. = Magyar Tudomány, 2004. 10. sz. 1150-1163. p.

Szerafinné Szabolcsi Ágnes: Kultúrpolitika, iskola, könyvtár. Nyíregyháza, 2007.

Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet. Bp., 1978.

Szij Rezső: Könyvkiadásunk és könyvkultúránk a Horthy korszakban 1920-1944. Bp., 1993.

Tevan Andor: A könyv évezredes útja. Bp., 1956.

Tóth András: A kötelepéldányszolgáltatás története Magyarországon. Bp., 1964.

Ujlaky Zoltán: A Debreceni Kereskedelmi és Iparkamara iparpolitikai törekvései a XIX. sz. végén, 1890-1900. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve 1. köt. Debrecen, 1974.

Ujlaky Zoltán: A nyomdatörténet levéltári forrásai. = Hajdú-Bihari Napló, 39. évf. 1982. 5. 4. 102. sz. 5. p.

Urbán Teréz: Nyíregyháza utca nevei. Bp., 1978. Magyar névtani dolgozatok, 8.

A vállalkozás szabadsága : a Debreceni Kereskedelmi és Iparkamara 150 éve. [szerzők Gazdag István et al.] ; [szerk. Gulyás Judit] ; [közread. a] Hajdú-Bihar megyei Kereskedelmi és Iparkamara. [Debrecen], 2000.

Varga Sándor: A Magyar Könyvkereskedők Egyletének alapítása. Bp., 1980.

Végh Oszkár: Nyomdászat Magyarországon. Bp., 1976.

Vietórisz József: A nyíregyházi kaszinó története. Nyíregyháza, 1896.

Voit Krisztina: Fejezetek a közgyűjtemények és a könyvkiadás történetéből. Bp., 2004.

Rövidítések jegyzéke:

Ág. Hitv. Ev.: Ágostai Hitvallású Evangelikus

Bp.: Budapest

HBMÖL: Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat Levéltára

MZSK: Móricz Zsigmond Könyvtár (Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár Nyíregyháza)

Nyh.: Nyíregyháza

OSZK: Országos Széchényi Könyvtár

SZSZBMÖL: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára

12. Mellékletek

[illegible]

1. sz. melléklet

A nyíregyházi színház 1894. február 6-án rendezett nyitó előadására Jóba Elek nyomdájában nyomtatott színlapja.

373 S. 146. 3. n. go. v. d.

TUDÓSITVÁNY

a nyíregyházai

Ágost. Evang. Algymnásiumról

32

1868/69-iki tanévben

összeállította

PALÁNSZKY SÁMUEL

e. é. igazgató-tanár.

DEBRECENI KÖNYVTÁR

KÖNYVTÁR

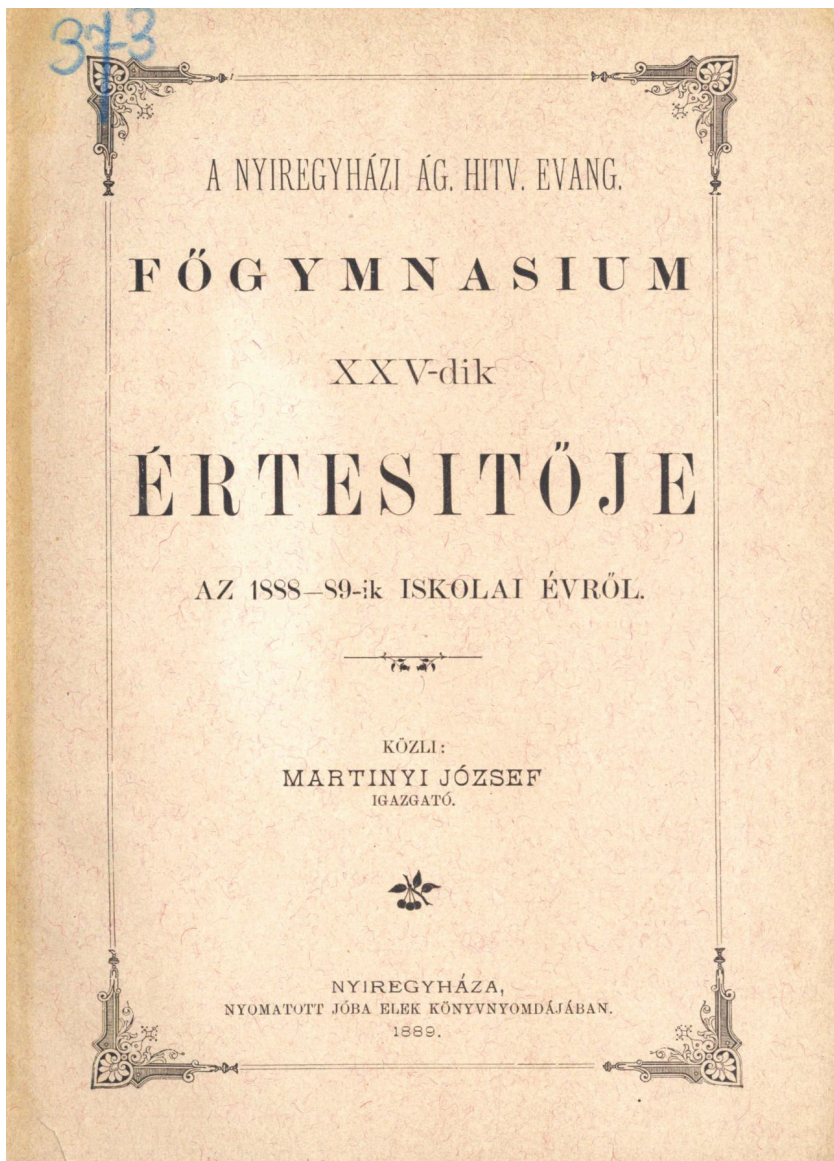
NYÍREGYHÁZÁN,

NYOMATOTT DOBAY SÁNDORNÁL.

MDCCLXIX.

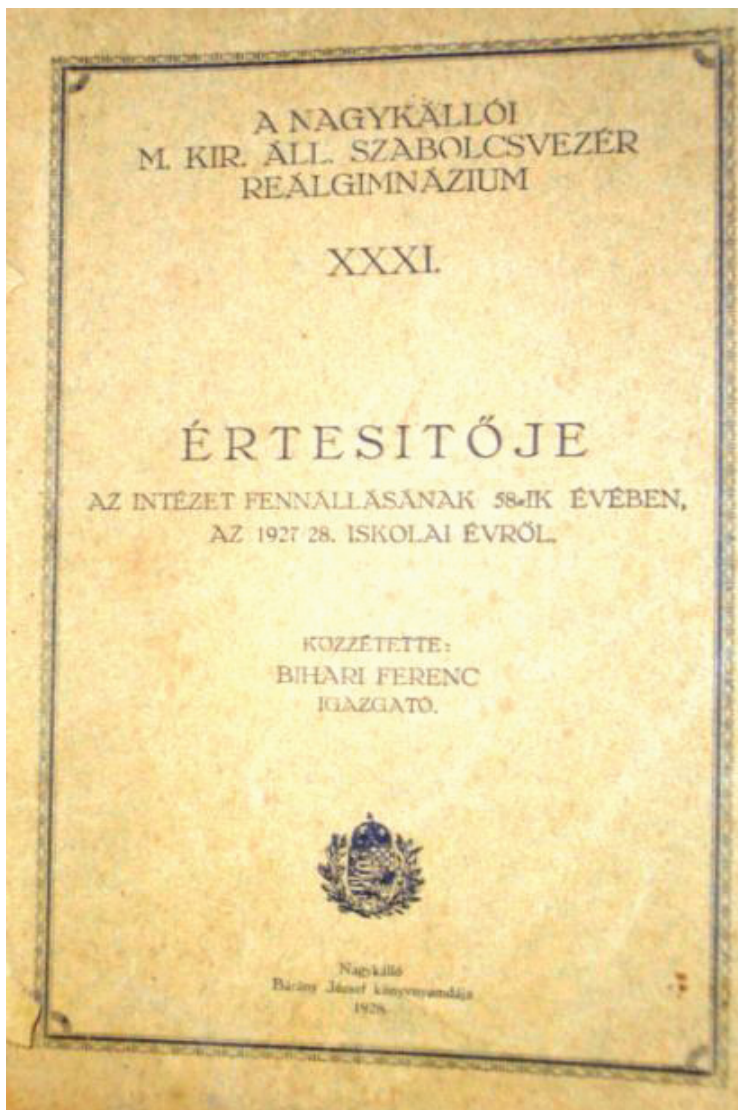
2. sz. melléklet

Nyíregyházán Dobay Sándor nyomdájában 1869-ben készült iskolai értesítő borítója.

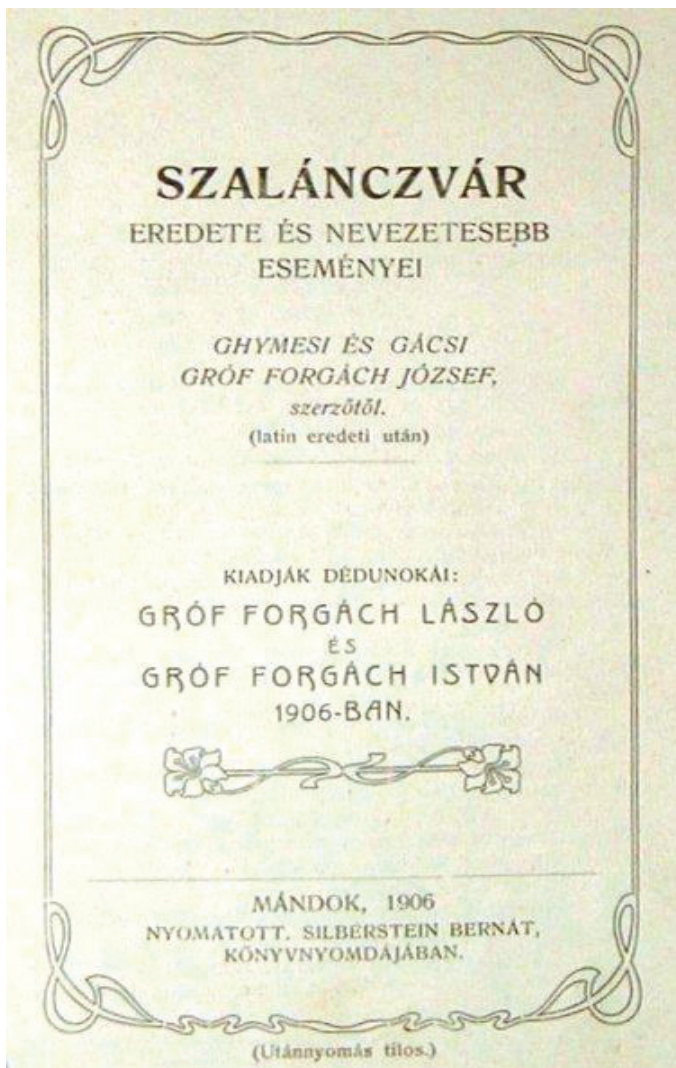
3. sz. melléklet

Nyíregyházán Jóba Elek könyvnyomdájában 1889-ben készült iskolai értesítő borítója.

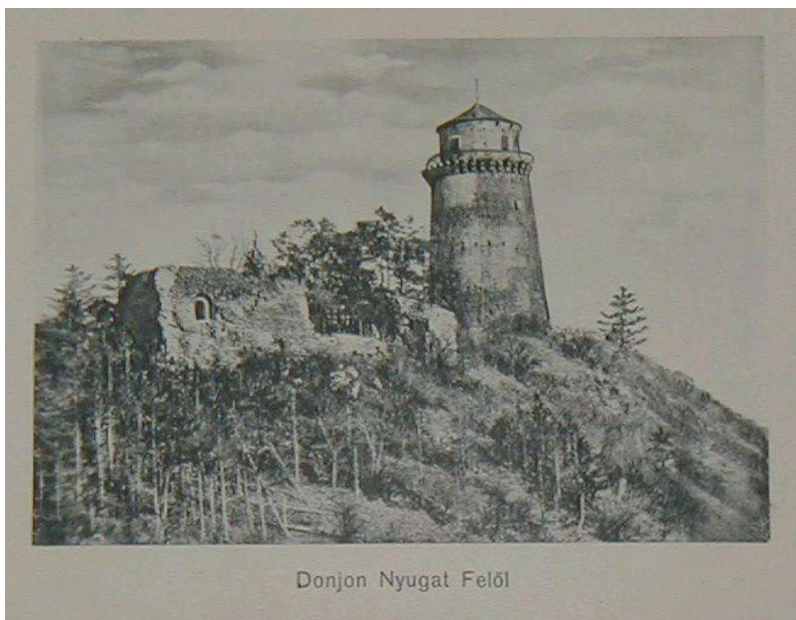
4. sz. melléklet

Nagykállóban Bárány József könyvnyomdájában 1928-ban készült iskolai értesítő borítója.

5. sz. melléklet

Mándokon Silberstein Bernát könyvnyomdájában készült könyv borítója.

6. sz. melléklet

Illusztráció a Szalánczvár eredete és nevezetesebb eseményei című könyvből

Vasárnap, október 12. 1907.

Szerkesztői és kiadói iroda
Helyegyházán,
Bocsa-ter, 121. szám alatt

Permeation levels of some
foodstuffs

ANYIR.

[illegible]

Vegyes tartalmu hetilap, a gazdaság, kereskedelem és ipar körében.
Megjelenik minden héten egyszer vasárnapon.

7. sz. melléklet

Nyíregyházán Dobay Sándor nyomdájában készült A Nyír című hetilap címfeje.

I. évfolyam. Nyiregyháza.

1. szám.

Csütörtök, 1880. április 1.

NYÍRVIDÉK.
TÁRSADALMI HETI LAP.
MEGJELENIK MINDEN CSÜTÖRTÖKÖN.
Helyi, országos és külföldi hírek.

[illegible]

8. sz. melléklet

Nyíregyházán Jóba Elek nyomdájában készült Nyírvidék című hetilap címfeje.

XVI. évfolyam.	Nagykálló, 1914. május 17.	20. szám
<h1 style="margin: 0;">NAGYKÁLLÓ ÉS VIDÉKE</h1> <p style="margin: 0;"><i>Farsadalmi és Népjogi Hetilap.</i></p>		
<p>Előfizetési árak: Egyszer 8 korona, fél évre 4 korona, negyed évre 2 korona. Egyre száraz ára 16 fillér.</p>	<p>SARKADY JÓZSEF.</p>	<p>Megjelen minden vasárnap. <i>Szerkesztőség és kiadóhivatal:</i> Sarkady József könyvnyomdája papírkészítés Nagykovács.</p>
<h2 style="text-align: center;">Európa Egyesült Államai.</h2> <p>Bár lapunk, nem politikai lap, a politikai kérdésekkel egyáltalán foglalkozik, mégsem mulasztja el, ezen szinte politikán is fejtől mosgatóról olvasóinkat legalább is tájékoztatni. Utopia-e az, a szövegben fordító, vagy a változó-e valaha? Sokan talán azt hiszik, hogy De hiszen mai</p>	<p>talja, mily óriási terheket ró Európa Államaira a túlzott fegyverkezés. Bizonyítja, hogy a kontinensen uralkodó s napról-napra növekedő szegénységnek, az alacsony munkabéreknek, de leginkább az óriási arányokat öltő kivándorlásnak a fegyverkezés örülte s az ezzel járó nagy adózás az oka. Száz milliókat költenek évenként a hadseregre. Hova is fejlődhetne kultúránk, ha ezt a rengeteg pénzt, nem lelketlen ember pusztító gépekre, hanem a művelődés eszközeire fordíthatnánk? Így pedig szemmel láthatóan</p>	<p>maink szövetsége, gyorsan alakulni. Mikor tehát a Liga Európáratilajon dolgozik, a béke és bőséget dolgozik, azért a békebarátoknak, minden pénz és embernek, minden iparosnak, mindenkinek aki háború által veszteséget szenved, a ligába. A Liga meri a mai viszonyok közt a fegyverkezés szükségességét, nem az ellen agitációt indítani, mert minden államnak kötelessége felfegyverkezni.</p>

9. sz. melléklet

Nagykállóban Sarkady József könyvnyomdájában készült Nagykovács és Vidéke című hetilap címfeje.

Apró hirdetések

Apró hirdetés 10 sorig 20 kor, minden további szó 2.50 kor. Ha tagabb hetivel 4 kor. Hirdetéseik minden szerdán éjjel kiadandók. Később feladott hirdetések díja mindig kétszeres.

Eladó 3 q köleskása 3 q szemes búba Erdődyről, Miskolcra.

Egy butorozatlan szobát keres a kiadó hivatal

Aki olcsón akar kékkövet és raffiat beszerezni, keresse fel Kupferstein Mór piactéri fűszerkereskedését.

LEGOLCSÓBB BEVÁSÁRLÁSI FORRÁS!

Kupferstein Mór

fűszer és csemege kereskedése,

Piac-tér. Alapítva 1880 évben.

Legjobb minőségű fűszer és csemege áruk, italneműek, szitali és fűzők, ásványvizek, Szent István-malátasör, Gazdasági cikkek, kőtelárak, kocsikenőcs, kátrány, carbolincum, olajok, gép-ir, l. kékkő és raffia, valamint festékek, legolcsóbb beszerzési helye.

Özv. Horváth Jánosné dohánytőzsdeje.

Raktáron mindennemű szivar, cigaretta, és pipadohány, Hírcikkek valamint papírok és válasszékban.

Aki olcsón akar szép és jó ruháknak vásárolni, ne mulassza el felkeresni Kupferstein Mór mellett a Schwartz féle ruhás boltot. Általánosan nagy raktár férfi és női gyapjú szövetekben.

Gyógyszerár

A magyar korszakhoz

Bel és külföldi gyógyszerkereskedések, Sebészeti eszközök és beépítési cikkek, Illatszerek, Drogeria cikkek.

Márton Szilárd gyógyszerész. A Bárdich féle Magyar korona gyógyszerár bérletbe mindenféle orvosias árukat a legmagasabb árban vesz.

Külföldi minőségű

BETON CSERÉP

cementlap, kőzet, hidegcs, aszfalt, fal- és való kő a legolcsóbb áron beszerzésre, Katz Emánuelnél

Újfehértón. (Református templom mellett)

Szerkesztő: Koritsánszky Dezső.

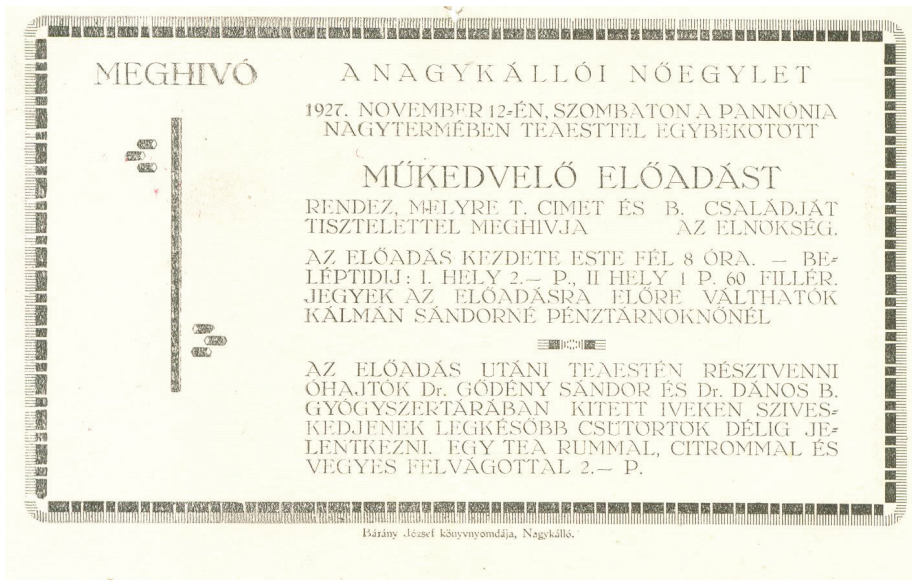
Kiadó: Erdődy Lajos.

Munkatárs: Bárdy Ambrus.

Nyomatott Guttman Kálmán könyvnyomdájában Újfehértón.

10. sz. melléklet

Újfehértón Guttman Kálmán könyvnyomdájában készült Újfehértó című hetilap I. évf. 1. számának hirdetési oldala.

11. sz. melléklet

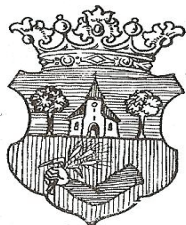
Nagykovácsban Bárány József könyvnyomdájában készült meghívó.

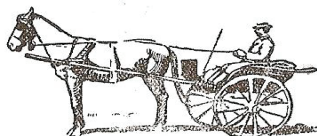
12. sz. melléklet

Nagykovácsban Bárány József nyomdájában készült pénztárbizonylat.

Üdvözlét Nyíregyházáról.
1824—1924.

Nyíregyháza város címere.

Nyíregyházi taligás.

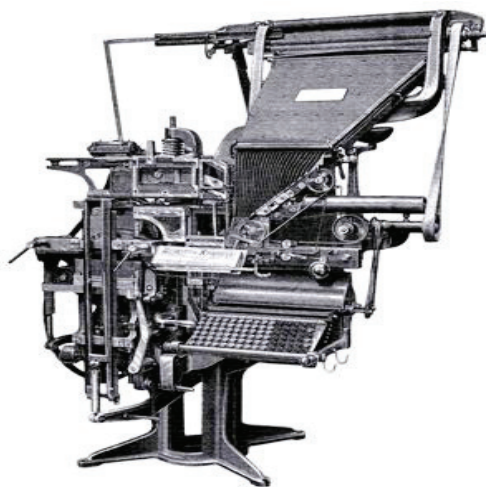
Nyíregyháza város örökvidtságcen-
tennáriumi ünnepeit
1924. szeptember 13—21.

Nyíregyháza város, Polgár-
mesterek, Gazdaszövetség, Ipar-
testület, Kereskedők, Tűzoltók
gyűlése. Kulturális, ipari, gaz-
dasági és állatkiállítás. Felsőker-
iskola szellemi tornaversenye.
Jegyző, tanító, kereskedő, tűz-
oltó, Mansz, cserkész és repülő-
nap. Ló-, kocs- és taligaverseny.
Kirákatverseny. Színi előadások,
hangversenyek, sportfőnapijátékok,
benkő-bokori lakodalom.

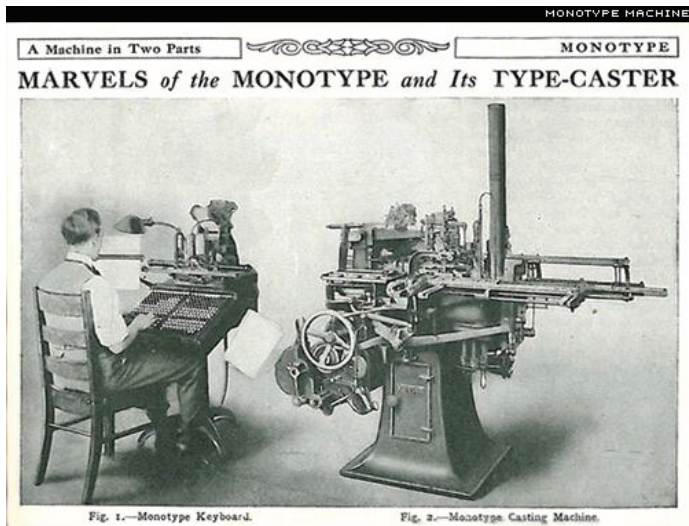
Jóba Elek, Nyíregyháza.

13. sz. melléklet

Nyíregyházán Jóba Elek nyomdájában az 1924. évi centenáriumi kiállításra készült
levelezőlap.

14. sz. melléklet
Mergenthaler találmánya a Linotype szedőgép

15. sz. melléklet
Tolbert Lanston Monotype szedőgépe

KERÜLETI
KERESKEDELMI ÉS IPARKAMARA
DEBRECEN

17.891 / 1939. ikt. sz.

 Mesterlevél.

K É C Z G É Z A nyomdász -

~~XXXX~~ segéd urat, aki 1913. évben Nyiregyháza városban,
községben született, (atyja neve: Kécz Gyula
anyja neve: Nagy Anna ág.h.ev. vallású)
nyiregyházai lakos, a Debrecenben működő
nyomdász - ipari mestervizsgáló bizottság előtt
1939. évi július hó 25.-én sikerrel letett vizsgálat alapján
ezennel nyomdász - mesternek nyilvánítjuk, mihez-
képez az egyéb fővényes kellékek fennforgása esetében nyomdász -
iparban iparjogosítványt kaphat.

K É C Z G É Z A nyomdász -

mester ur a „mester” megjelölést iparával kapcsolatosan cégében, nyomtatványain és
hirdetéseiben jogosan használhatja.

Debrecen, 1939. évi július hó 25.-én.

 a mestervizsgáló bizottság elnöke

  a delegálti kirendelt kereskedelmi és iparkamara elnöke

Jelen mesterlevelet a mestervizsgálatokról vezetett
főrszámba 2813. sz. a. jegyeztük be.
Kmf.

A KAMARA ELNÖKSÉGE NEVÉBEN:

Magyar Nemzeti Művészeti Szakmai Tanácsok és Szövetségek

16. ábra
Kécz Géza nyomdász mesterlevele

20784 6350,93107

1939. AUG. 14.

NYIREGYZI MEGYEI VÁROSI KÖZTITKARSÁG

2. SZ. KÖNYV

Jegyzőkönyv.

Készült Nyiregyháza, 19 39. évi augusztus hó 14. -án
az I. foku iparhatóságnál.

Jelen voltak alulírottak:

K É C Z G É Z A MIHÁLY nyiregyházi, Kótaji
-utca 20. szám alatti lakos 1913. évben Nyiregyházaán,
született magyar állampolgár megjelenvén, előadja, hogy
Zrinyi Ilona utca 6.
sokszorosított /nyomtatás/
ipari szándékozik üzni. Kéri az iparendély kiadását.

Csatolja:

- a) erkölcsi bizonyítványát,
- illetőségi bizonyítvány
- b) képesítését igazoló munkakönyvét,
- segédlevél
- c) mesterlevélét,
- születési anyakönyvi kivonat
- d) régi-iparendélyét,
- ipartestületi hozzájárulás és nyugta
- e) az ipardíj befizetését igazoló nyugtát.

Kímt.

Felvette:

iparügyi előadó,
mint jegyzőkönyvvezető

Nagy nyomdáj: 1938.

17. ábra
Jegyzőkönyv Kétz Géza iparendély iránti kérelme bejelentéséről

Page of Testimony דף עד

דף עד לרישום והנצחה של הנספים בשואה; נא למלא דף עבור כל נספה בנפרד, בכתב ברור ובאותיות דפוס. 16308

[illegible]

25-04-2005

תאורה

2070

المعتمد

זאב יהודה פרידמן

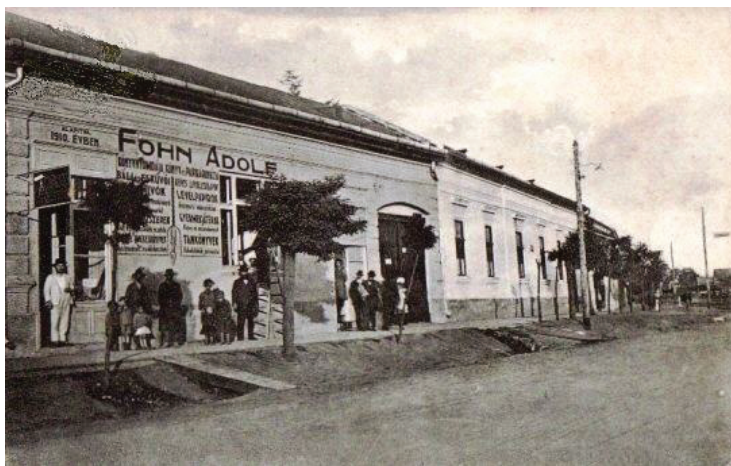
"וגתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם... אשר לא יכרת" ישיעיהו נ"ו ה'

...And I shall give them in My house and within My walls a memorial and a name...that shall not be cut off" **Isaiah 56:5**

19. sz. melléklet

Nyirvidék-épület Nyíregyháza Széchenyi út. 9. sz.
Itt működött a Jóba nyomda 1914-től.

20. sz. melléklet

Fohn Adolf üzlete Nyírbátor Apponyi tér 41. sz. alatt. Az ajtóban Fohn Adolf látható.

A mellékletek forrásai:

1. SZSZBMÖL Nyíregyháza
2. Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár Debrecen
3. Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár Debrecen
4. Ratkó József Városi Könyvtár Nagyálló
5. Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár
6. Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár
7. Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár Nyíregyháza
8. Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár Nyíregyháza
9. Ratkó József Városi Könyvtár Nagyálló
10. Zajti Ferenc Helytörténeti Gyűjtemény Művelődési Központ és Könyvtár Újfehértó
11. SZSZBMÖL Nyíregyháza
12. SZSZBMÖL Nyíregyháza
13. Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák. 5. Újabb mozaikok a régi Nyíregyháza életéből. Nyíregyháza. 2002. 34. p.
14. <http://liberalarts.udmercy.edu/english/randall/>
15. <http://ilovetypography.com/2008/02/17/sunday-type-pointy-type/>
16. SZSZBMÖL Nyíregyháza
17. SZSZBMÖL Nyíregyháza
18. Yad Vashem Intézet holokauszt áldozatainak névsora. www.yadvashem.org/
19. SZSZBMÖL Nyíregyháza
20. Zuckermann Peter USA